

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERDEN AKBULUT – EROL ÜLKER

Hafî TKP ve THİF Genel Sekreteri

SALİH HACIOĞLU

Belgelerle Yaşamöyküsü

Hafî TKP ve THİF Genel Sekreteri
SALİH HACIOĞLU
Belgelerle Yaşamöyküsü

ERDEN AKBULUT – EROL ÜLKER

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

**Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.**

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

**Kapak Fotoğrafı: “Zinetullah Nuşirevan’a hatıra! Salih Hacıoğlu,
26.5.1921, Kırşehir Hapishanesi Avlusunda”.
(Kaynak: RGASPI, fon 495, op. 266, d. 116, belge no: 7)**

İstanbul Aralık 2020

ISBN: 978-605-4513-61-1

Sertifika No: 43438

**TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak
No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363
Şişli-İstanbul
Tel: (+90) 212 237 98 92
<http://www.tustav.org>
e-posta: bilgi@tustav.org**

Baskı ve cilt:

**İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11**

Hafî TKP ve THİF Genel Sekreteri
SALİH HACIOĞLU
Belgelerle Yaşamöyküsü

ERDEN AKBULUT – EROL ÜLKER

İÇİNDEKİLER

SUNU	11
GİRİŞ	13
SALİH HACIOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	13
Bölüm 1 ÖZ YAŞAMÖYKÜSÜ-TANIKLIKLAR	27
Bölüm 2 YEŞİL ORDU, HAFİ TKP VE THİF 1920-1921	51
Bölüm 3 THİF'İN 2. FAALİYET DÖNEMİ 1921-1922	95
Bölüm 4 KOMİTERN 4. KONGRESİ VE TEŞKİLAT BÜROSU'NUN KURULUŞU 1922-1923	110
Bölüm 5 TKP'DEN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE 1925-1928	136
Bölüm 6 SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE YAŞAM VE MÜCADELE 1928-1954	150
EK-1 BOLŞEVİKLER VE İTTİHATÇILAR	196
EK-2 ESKİ DÜNYA NEDİR? YENİ DÜNYADA NELER OLUYOR?	199

“Zinetullah Nuşirevan’a hatıra! Salih Hacıoğlu, 26.5.1921, Kırşehir Hapishanesi Avlusunda”. (Kaynak: RGASPI, fon 495, op. 266, d. 116, belge no: 7)

Erden Akbulut, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yönetim Kurulu Sekreteridir. Türkiye’de sol akımlar, Avrupa solu, komünizm ve Komintern üzerine çok sayıda kitabı ve çevirisi bulunmaktadır.

Erol Ülker, Işık Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Başlıca akademik ilgi alanları arasında Osmanlı-Türkiye tarihi, milliyetçilik, sosyal hareketler ve emek tarihi yer almaktadır.

SUNU

Salih Hacıoğlu'nun RGASPI'de bulunan şahsi dosyasından ve diğer belgelerden hareketle hazırladığımız bu kitapta, onun Hafî Türkiye Komünist Partisi veya Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nde başlayan, iki dönem halinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nda devam eden ve nihayet Türkiye Komünist Partisi'nde son bulan siyasal çalışmalarını sunmaya çalıştık. Böylece ağırlıklı olarak Nâzım Hikmet'in hakkında yazdığı şiir dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde yaşadığı sürgün ve ölümlüyle anılan Salih Hacıoğlu'nun çok yönlü çalışmaları hakkında bir fikir vermeyi hedefledik.

RGASPI'deki belgelerin bulunması ve TÜSTAV'a kazandırılması çalışmaları konusunda Bilal Şen ve Atilla Balcıoğlu'na, Eski Türkçe belgelerin transliterasyonu konusunda Yücel Demirel, Banu İşlet, Meral Bayülgen, Emel Seyhan Atasoy ve Cemile Moraloğlu Kesim'e, Rusça, Bulgarca ve Almanca belgelerin çevrilmesi konusunda Rüstem Aziz'e teşekkür ediyoruz.

Salih Hacıoğlu, Ankara'da başladığı komünist faaliyetini, Mezopotamya'ya yönelik olarak Adana ve Mersin bölgesinde sürdüren, bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra taşrada, özellikle Samsun-Trabzon hattında yürüten ender komünist önderlerden biridir. Türkiye

komünist hareketi içinde gerek mesleği, gerekse siyasal faaliyeti itibariyle köylüler arasında Salih Hacıoğlu kadar çok çalışmış ve onları tanımış bir ikinci kişi yoktur.

1928-1939 arasında komünist partisi dışında kalmış olan Salih Hacıoğlu inat ve ısrarla yürüttüğü mücadelesi sonucunda yeniden TKP üyeliğini kazanmış ve yaşamını TKP üyesi olarak tamamlamıştır. Teorik çalışmalarından çok etkili pratik-örgütücü faaliyetleriyle öne çıkan bir komünist önder olarak Salih Hacıoğlu'nun mücadelesine ve anısına saygıyla...

Erden Akbulut – Erol Ülker
Ekim 2020

GİRİŞ

SALİH HACIOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Salih Hacıoğlu 1880 yılında Trabzon vilâyetinin Tonya nahiyesine bağlı Orta Mahalle köyünde dünyaya gelir. Bir miktar toprağa ve küçük bir eve sahip dedesi orta halli bir köylüdür. Babası Hacıoğlu Süleyman Ali köy okulunda öğretmen, annesi Katipoğlu Hatice Ali bir köylü kadını ve ev hanımıdır. Trabzon doğumlu Salih Hacıoğlu, lise eğitimi için İstanbul'a gelir. Yükseköğrenimini İstanbul'da tamamlayarak 1904 yılında Askerî Veteriner Enstitüsü'nden mezun olur ve ordudaki görevine veteriner olarak başlar. İkinci eşi Sabiha Sümbül'den öğrendiğimiz kadarıyla 1905 yılında Baytar Yüzbaşısı olarak Bağdat'a gider. 1908 yılında Serez'e tayin olur. Abdülhamid'in baskı dönemine rastlayan öğrenciliği sırasında muhalif fikirlerle tanışmış, Tevfik Fikret ve Namık Kemal'in eserlerini okumaya başlamıştır. Salih Hacıoğlu sonraki beyanlarında 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olduğunu vurgular. 31 Mart Vakası'nda başkent İstanbul'daki karşı-devrimci isyanı bastırmak amacıyla Makedonya'dan yola çıkan Hareket Ordusu'nda yer alsa da Anayasa Devrimi'nden bir süre sonra siyasal programında değişikliğe gittiği gerekçesiyle

İTC'den ayrılır. Ordudaki veterinerlik görevi nedeniyle farklı şehirlerde hizmet veren Salih Hacıoğlu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında bir aralık İstanbul'da bulunan Askerî Baytar Okulu'nda hocalık yaptığı anlaşıyor. Savaş sırasında Diyarbakır'da da görev yapan Salih Hacıoğlu savaşın sonunda binbaşı rütbesine yükselir; Mütareke'yle İstanbul'a geri döner, bir süre sonra Millî Mücadele'nin karargâhı haline gelen Ankara'ya geçer, burada (oğlu Lütfi'nin sonraki ifadelerine göre 5. Kolordu'ya bağlı) Veterinerlik Okulu Hastanesi'nin müdürü olur. Yine ikinci eşi Sabiha Sümbül'ün ifadelerine göre, Salih Hacıoğlu'nun buradaki talebeleri arasında, daha sonra birlikte siyasal faaliyet yürüttüğü Affan Hikmet ve Kenan da bulunmaktadır.

Salih Hacıoğlu, Ankara'ya geçtikten bir süre sonra orada filizlenmekte olan komünist hareketin en önemli unsurlarından biri olarak ön plana çıkar. Komünist fikirlerle nasıl, nerede ve ne zaman tanıştığı hakkında kesin bilgilerimiz yok. Ancak (kendi ifadesiyle) tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov'un, Salih Hacıoğlu'nun komünist harekete aktif olarak katılmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkün. Manatov, Mulla-Nur Vahitov'la birlikte Rusya'da Bolşevik Partisi'nin Müslüman Komiserliği'nde çalışmış,¹ Mustafa Suphi'nin bu büro ile ilişkilenmesinde rol almıştır.² Mustafa Suphi li-

1 Paul Dumont *Du Socialisme Ottoman à l'Internationalisme Anatolien*, (İstanbul: ISIS, 1997), s. 230.

2 Şerif Manatov, "Mustafa Subhi Beş Sene Evvel Moskova'da," Burhan Tuğsavul (der.) *Mustafa Suphi ve Yoldaşları, 28-29 Ocak 1921'i Unutma*, (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004), s. 38-40.

derliğindeki Türk Komünist Teşkilâtı'nın kuruluş sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Temmuz 1918'deki Türk Sol Sosyalistler Konferansı, Moskova'daki Merkezî Müslüman Komiserliği'nin ev sahipliğinde toplanmıştır.³ Ocak 1921 tarihli bir rapora göre, Manatov 1919 yazında İstanbul'a gelir ancak Bolşevik propaganda yaptığı gerekçesiyle Fransızlar tarafından tutuklanır. Bu sırada İstanbul'da faaliyet sürdüren Sosyal Demokrat Fırka'yla (SDF) ilişkili bir grubun da çabasıyla hapisten kaçırılan Manatov bir süre Eskişehir'de faaliyet yürüttükten sonra Ankara'ya geçer. Söz konusu rapora göre Salih Hacıoğlu, Manatov'un Haziran 1920'de verdiği bir konuşmada hazır bulunur, Manatov'un dile getirdiği fikirleri benimser ve bu ikisi konferanstan sonra tanışır. Salih Hacıoğlu bu sıralarda Vakkas Ferit ile de benzer bir şekilde tanışır. Salih Hacıoğlu ve Şerif Manatov, Nuri isimli sosyalist fikirleri benimsemiş bir başka kişiyle birlikte Bolşevik komünist bir parti kurmayı kararlaştırmıştır. Salih Hacıoğlu bu fikri Vakkas Ferit'e açar. Ancak Vakkas böyle bir partinin zaten gizlice örgütlenmiş olduğunu belirtir.

Elimizdeki rapora göre Vakkas Ferit'in Bolşevik teşkilât olarak bahsettiği örgütlenme Yeşil Ordu'dur. Bilindiği gibi, Mayıs 1920'de Anadolu hareketi içinde ortaya çıkan Yeşil Ordu'nun lider kadroları arasında İttihatçılar önemli bir ağırlığa sahiptir. Yeşil Ordu, esasen, İttihatçı-

3 George S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, (Stanford: Hoover Institution Publication, 1967), s. 54; Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), s. 50-59.

lar arasında Millî Mücadele'nin ilk safhalarında gelişen radikalleşme eğiliminin önemli bir göstergesidir.⁴ Salih Hacıoğlu'nu Yeşil Ordu ve onun genel sekreteri eski Harput valisi Nâzım (Resmor) ile tanıştıranın, bu teşkilâtın önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Vakkas Ferit olduğunu görüyoruz. Salih Hacıoğlu, Nuri ve Şerif Manatov'la birlikte Yeşil Ordu'ya katılsa da bu ilişki uzun soluklu olmaz. Yeşil Ordu Cemiyeti Ankara komitesini kurmakla görevlendirilen bu ekip, teşkilâtın tüzüğünü yetersiz bulur ve bazı noktalarda komünist ilkelerle çeliştiğini fark eder. Bunun üzerine Manatov ve Salih yeni bir program ve tüzük hazırlayarak bunu Vakkas Ferit aracılığıyla Yeşil Ordu umumî merkezine sunar. Ancak bu yeni program kabul edilmez ve Yeşil Ordu genel merkezi, Ankara komitesinin faaliyetlerini geçici olarak durdurmasını ister. Salih Hacıoğlu ve arkadaşları bu isteği yerine getirmeyerek faaliyetlerine Hafi Komünist Partisi veya Türkiye Bolşevik Komünist Partisi (TBKP) ismiyle bağımsız olarak devam ederler. Daha önce Yeşil Ordu merkezine teklif edilen metinler bu partinin program ve tüzüğü haline gelir.

Salih Hacıoğlu'nun genel sekreterliğini yaptığı, mevcut literatürde Hafi TKP olarak da bilinen TBKP, Yeşil

4 Yeşil Ordu hakkında bak. Mete Tunçay ve Erden Akbulut, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007), s. 9-17; Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2008), s. 301-311; Fethi Tevetioğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar: Karakol Cemiyeti, Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), s. 197-260.

Ordu Cemiyeti ile ilişki halinde, hatta bu cemiyetin bir kolu olarak ortaya çıkar. Fakat, sonradan İstanbul SDF'nin sol kanadına mensup Ziyinetullah Nevşirvanov'un da dâhil olduğu bu teşkilât, Ağustos 1920'de Mustafa Suphi liderliğindeki Bakü merkezli harekete bağlılığını açıklar.⁵ Yine de bu gelişme, komünistlerle Yeşil Ordu çizgisi arasındaki bağların ortadan kalktığı anlamına gelmez. Yeşil Ordu Cemiyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük oranda Halk Zümresi isimli grup tarafından temsil edilmekteydi. Bu grup, 4 Eylül 1920'de Yeşil Ordu genel sekreteri Nâzım Bey'i Mustafa Kemal'in muhalefetine rağmen Dâhiliye Vekili seçtirebilecek kadar önemli bir etkiye sahipti, ancak Nâzım Bey hemen 6 Eylül'de istifaya zorlandı ve yerini bu defa Mustafa Kemal'in desteklediği aday olan Refet Bey aldı. Eylül ayı sonlarında Eskişehir'de faaliyet göstermekte olan Manatov, aralarında Salih Hacıoğlu'nun kaleme aldığı "Eski Dünya Ne İdi, Yeni Dünyada Neler Oluyor" isimli broşürün de yer aldığı propaganda belgelerini halka dağıttığı gerekçesiyle tutuklanır. Manatov sonrasında Ankara'ya nakledilir ve 6 Ekim'de sınır dışı edilir. 18 Ekim'de Ankara hükümeti tarafından resmî Türkiye Komünist Fırkası (resmî TKF) kurulur, Yeşil Ordu da dâhil olmak üzere bu teşkilâtın dışında kalan tüm Bolşevik ve komünist yapılar yasaklanır. Yeşil Ordu'ya bağlı birçok İttihatçı kadro resmî partiye katılırsa da, başta Nâzım Bey olmak üzere daha önce Yeşil Ordu'ya dâhil bir başka grup 22 Kasım'da oluşan ve 7 Aralık 1920'de kuruluşu resmileşen Türkiye Halk

5 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 129.

İştirakiyun Fırkası'nda (THİF) yer alır. Hafî TKP üyelerinin de yer aldığı THİF'nin kuruluşunda, 4 Ekim 1920'de Ankara'ya ulaşan ilk Sovyet sefaret heyetinin başında bulunan Upmal-Angarski önemli bir rol oynar.

Salih Hacıoğlu tüm bu süreçte önemli roller üstlenir. TBKP'nin genel sekreterliğini yaptığı sırada, Eskişehir'de de faaliyet göstermektedir ki, TBKP burada sosyalistlerle ve Çerkez Ethem etrafında öbeklenen grupla da ilişkilenecek dikkate değer bir etkinlik kazanır. Öyle ki bir aralık parti merkez komitesinin Eskişehir'e taşınması kararı bile alınır. Salih Hacıoğlu aynı zamanda THİF'nin kuruluş sürecini yönetmek amacıyla Halk Zümresi ve TBKP temsilcilerinin oluşturduğu komisyonda ve sonrasında THİF'nin 12 kişilik merkez komitesinde yer alır. Ancak bu yasal partinin ömrü kısa olur. 1920 yılı Aralık ayı sonlarında patlak veren Çerkez Ethem ayaklanması partinin sonunu getirir. THİF genel sekreteri (kâtib-i umumî) Salih Hacıoğlu, 11 Ocak 1921'de, Yeni Dünya'nın Eskişehir'de yayınlanmasını kutlamak amacıyla Arif Oruç'a gönderdiği bir telgraf bahane gösterilerek İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklanır. Parti üyelerini hedef alan tutuklamalar Ocak ayı boyunca devam eder. Nihayet 2 Şubat 1921'de THİF'nin Yeşil Ordu kökenli liderlerinden Nâzım Bey ve Şükrü Bey partinin kapatıldığını ilan ederler. 9 Mayıs 1921'de neticelenen davada İstiklâl Mahkemesi, Salih Hacıoğlu'yla birlikte Nâzım Bey ve Ziynettullah Nevşirvanov'u 15'er sene kürek mahkûmiyetiyle cezalandırır. THİF'nin önde gelen kadrolarından Hilmi, Abdülkadir, Ahmet, Kenan ve Affan Hikmet de mahkûm edilir.

Salih Hacıoğlu Kırşehir Cezaevi'nde bir süre tutuklu kaldıktan sonra, TBMM'nin Sovyetler'in de etkisiyle 29 Eylül 1921'de çıkardığı özel aftan yararlanarak serbest kalan THİF yöneticileri arasında yer alır. Serbest kaldıktan sonra bir süre THİF'nin taşınan matbaasıyla Kırşehir'de *Kurtuluş* isimli bir yayın çıkardığı ancak matbaanın geriye alınmasıyla birlikte Ankara'ya döndüğü anlaşıyor. Salih Hacıoğlu 18 Mart 1922'de Sovyet sefarethanesinde gerçekleşen Paris Komünü anma merasimine katılır, burada Sovyet elçisi Aralov ve Komintern temsilcisi Golman ile bir toplantı yapar, neticede THİF'nin yeniden faaliyete geçmesi kararı alınır. Mart ayı sonlarında hükümete bu konuda başvuru yapılır ve böylece THİF'nin ikinci faaliyet dönemi başlar. Nâzım Bey'in parti yönetimine ağırlığını koyduğu bu dönemde Salih Hacıoğlu partinin merkez komitesinde yer alsa da, asıl faaliyet yürüttüğü alan Komintern kararıyla Ankara'nın güneyine kaydırılır. Salih Hacıoğlu'nun Ağustos 1922'ye kadar yürüteceği görev, 6 kişilik bir grubun başında "merkezleri Mersin ve Mardin'de (Mardin, Mezopotamya için) olmak üzere, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da bağlantı, propaganda ve bilgi toplama" faaliyetidir. Onun bu esnada Adana'da işçiler arasında yürütülen faaliyetlerde de etkili bir rol oynadığı rapor edilmiştir. Ancak Temmuz ayı sonlarına doğru Salih'in faaliyetleri polis tarafından açığa çıkarıldığı için THİF Merkez Komitesi'nde de yer alan Komintern temsilcisi Golman, onun parti kongresi hazırlıklarında yer almak üzere Ankara'ya dönmesini ister.

Ankara hükümeti başlangıçta THİF kongresinin ya-

pılmasına izin verse de, son anda yabancı delegelerin katılımını sebep göstererek toplantıyı yasaklar. Kongre yine de 16/17 ve 25/26 Ağustos 1922'de iki oturum halinde gerçekleşir. Kongre divanına başkan olarak Salih Hacıoğlu getirilir. Toplantı sırasında yapılan oylamada ikinci turda da olsa Merkez Komitesi üyesi seçilen Salih Hacıoğlu, belli ki Golman'ın desteği sayesinde, yine THİF'nin genel sekreteri olur ve 30 Ağustos askerî zaferini takiben TBMM'de yapılan kutlama törenlerinde partiyi temsil eder. Ancak THİF'nin bu ikinci faaliyet dönemi de kısa sürer. Çok geçmeden, Temmuz 1922'de iktidara gelen anti-komünist Rauf Bey hükümeti, THİF'nin kapatılması için harekete geçer. Hükümet 13 Eylül'de bir ultimatoma vererek partinin faaliyetlerini durdurmasını ve feshini ister. THİF bu talepleri reddederek faaliyetlerini sürdürmeye çalışır. Hükümet bu tutum karşısında bir süre sessiz kalıp hareket geçmediyse de, 19 Ekim 1922'de THİF'yi kapatma kararını uygulamaya koyar ve aynı gün yaklaşık 20 komünist tutuklanır. Ancak Salih Hacıoğlu bu operasyondan kısa bir süre önce 5 Kasım – 5 Aralık tarihleri arasında gerçekleşecek olan Komintern IV. Kongresi'ne katılmak üzere yola çıkmış ve maceralı bir yolculuktan sonra Ekim ayı ortalarında Moskova'ya ulaşmış delegelerden biriydi.⁶

Salih Hacıoğlu, Kongre'de İstanbul Komünist Grubu (İKG) ve THİF delegelerinden oluşan ortak komisyonun

6 Diğer delegeler Ahmet Cevat Emre, Hüseyin Hüsnü, Nuşirevan idi. Ayrıca Kızıl Sendikalar Enternasyonalı İçin Mehmet Ali ve Edip, Komünist Gençler Enternasyonalı için Nizamettin Nazif ve İsmail Hüsrev Tökin seçilmişti.

başkanlığını üstlenir. Komisyonun sekreteriye İKG'den Sadrettin Celâl olur. IV. Kongre'nin Türkiye açısından aldığı en önemli karar, İKG ve THİF de dâhil olmak üzere Türkiye'de faaliyet gösteren farklı komünist grupları birleştirecek bir Türkiye Birleşik Komünist Partisi kurulmasıdır. Bunun için bir Teşkilât Bürosu oluşturulur. Büronun üyeleri arasında THİF'den Salih Hacıoğlu'nun yanı sıra İKG'den Şefik Hüsnü ve Beynelmîlel İşçiler İttihadı'ndan Vanlı Kazım bulunmaktadır. Teşkilât Bürosunun dördüncü üyesi Komintern'i temsilen Gafurof/Şarki'dir. Salih Hacıoğlu Kongre sona erdikten sonra Şarki ile İstanbul'a hareket eder ve bunlar 13 Ocak 1923'te şehre varır. Bu esnada İstanbul Kasım 1922'den beri fiilen Ankara hükümetinin kontrolü altındadır. Tam ismi Komünist Partisi Muvakkat Merkezî Teşkilât Bürosu olan dört kişilik kurul bir hafta içinde oluşturulur. Lâkin Salih Hacıoğlu Mart 1923'te tutuklanır, ardından Ankara'ya sevk edilir ve Ekim 1922'de THİF'ye yönelik operasyon sonucunda cezaevinde tutulanlar arasında yerini alır. Ayrıca Mayıs ayında İstanbul'da da komünistlere yönelik bir polis operasyonu gerçekleşir, aralarında Şefik Hüsnü, Vanlı Kazım, Sadarettin Celâl gibi önemli kadroların yer aldığı 20 kişi tutuklanır. Bunlar Haziran ayı başlarında serbest bırakılır ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla ilan edilen genel aftan faydalanırlar Salih Hacıoğlu da 9 Ağustos'ta kendisi için 3,5 aylık bir mahkûmiyet kararı açıklanmasına rağmen, bu süreyi doldurmuş olduğundan serbest bırakılır.

Salih Hacıoğlu serbest kaldıktan sonra Komintern'e gönderdiği 1 Eylül tarihli raporda, basiretsiz davranmak-

la itham ettiği ve kendisinin tutuklanmasından sonra İstanbul'u terk ederek Moskova'ya dönen Gafurof yerine başka bir Komintern temsilcisinin atanması gerektiğini bildirir. Bundan sonra geçim sorunları yaşıdığından ve ayrıca pek de uyum sağlayamadığı için Teşkilât Bürosu faaliyetlerinin dışında kalır. 1923 yılı içinde, hapishaneden çıktıktan sonra İstanbul'a gelir ve burada Şark Şimendiferlerinde biletçi olarak işe başlar, sonrasında Hadımköyü'ne istasyon müdürü olur. İkinci eşi Sabiha Sümbül'e göre İstanbul'da gizli örgütü bulup merkez komitesinde çalışmaya başlar. Şefik Hüsnü de 3 Mart 1924 tarihli bir raporunda Salih'in kendileriyle birlikte İstanbul'da olduğunu, Ankara örgütünün kesin olarak dağıldığını ve bu teşkilâttan başka bazı kişilerin de kendilerine katıldığını aktarır. Ayrıca Beynelmilel İşçiler İttihadı (Bİİ) da dağılmış ve örgütün belli başlı üyelerinin de İstanbul Komünist Grubu'na (İKG) katılmış olduğunu bildirir.

Salih Hacıoğlu 15 Mart 1925'te Akaretler'de Şefik Hüsnü'nün evinde toplanan TKP Kongresi'ne katılanlar arasındadır ve bu toplantıda oluşturulan 11 kişilik Merkez Komitesi içinde yer alır. 1923-1925 döneminde çalıştığı Şark Şimendiferleri'nden komünist faaliyetleri nedeniyle atıldıktan sonra bir tütün fabrikasına girer ve işçiler arasında örgütlenme faaliyeti yürütür. İstanbul'da sıklıkla takibata uğradığı için zaman zaman taşraya gitmek zorunda kalan Salih Hacıoğlu'nun bir aralık köylü işlerinden sorumlu olduğu ve 1926 yılı içinde bir Sovyet bankasında iş bularak uzun süre Trabzon'da kaldığı anlaşıyor. Asıl gayesi Karadeniz'de Trabzon-Samsun hattın-

daki örgütlenmeyi teftiş etmek olduğu halde karısına bir kooperatif kurduğunu ve bir sene kadar orada kalacağını yazar. Ancak Salih Hacıoğlu, 15 Mart 1927'de gerçekleşen Merkez Komitesi toplantısından önce İstanbul'a döner. 10 Nisan 1927 tarihli Merkez Komitesi toplantısında yeniden Teşkilât Bürosu'na alınsa da aynı yılın Kasım ayında tutuklanan TKP'liler arasındadır. Ocak 1928'de TKP Davası'nda dört ay hapis cezasına çarptırılır.

Salih Hacıoğlu diğer parti üyeleriyle birlikte tahliye edildiği sırada TKP, Komintern tarafından oluşturulmuş geçici Muvakkat Merkez Komitesi'nin yönetimindedir. Geçici komitenin sekreteri İsmail'in Komintern Doğu Sekreterliği'ne aktardığı kadarıyla, hapisten çıkan kadroların bir kısmında yılgınlık ve Salih Hacıoğlu da dâhil olmak üzere önceki MK üyeleri arasında Muvakkat Merkez Komitesine karşı bir hoşnutsuzluk vardır. Salih Hacıoğlu tahliyeden kısa bir süre sonra, Elektrikçi Nuri ile birlikte yola çıkarak 12 Mayıs 1928'de Moskova'ya varır. Yanında Komintern'in Doğu ve Balkanlar Seksiyonu Sekreterliği'ne hitaben yazılmış, yeni sekreter olarak tayin edildiği belirtilen Bektaş [Hemşinli Mahmut] imzasını taşıyan bir mektup götürür. Bu mektup, Salih Hacıoğlu dışında, Şevket Süreyya, Hamdi Şamilof ve Vanlı Kazım'ın daha önce Muvakkat Merkez Komitesi hakkında dile getirdiği rahatsızlıkları daha sistematik bir biçimde aktarır. 1925 yılında seçilen Merkez Komitesi'nin, 1927 yılında tutuklananlar özgür kaldıktan sonra yeniden oluştuğunu ve önceki genel sekreter Asım'ın (Vedat Nedim Tör) uzaklaştırıldığını vurgular. Dolayısıyla Muvakkat Merkez Komitesi'nin

görevleri son bulmuş olmalıdır. Merkez Komitesi üyeleri, sorumluluklarını geçici kurula değil, ancak bir kongre neticesinde oluşacak yeni bir merkez komitesine bırakmak niyetindedir. Muvakkat Merkez Komitesi bu öneriyi reddetmiştir. Bu nedenle, bir uzlaşî noktası olarak, Muvakkat Merkez Komitesi çalışmaya devam ederken, görevi kongreyi toplamak olan bir teknik kurul oluşturulmalıdır.

Salih Hacıoğlu şahsi dosyasında bulunan 6 Mayıs 1941 tarihli ankette, Muvakkat Merkez Komitesi'nin onayıyla Mayıs 1928'te siyâsî mülteci olduğunu belirtir. Yani bu ifadeye göre Moskova'ya gidişî Muvakkat Merkez Komitesi'nin onayı dâhilindedir. Beraberinde Moskova'ya getirdiği mektupta ise, Merkez Komitesi'nin henüz tutuklamalardan önce Salih Hacıoğlu'nun Türkiye'de bulunmaması kararını almış olduğu belirtilmektedir. Hemşinli Mahmut'un bundan böyle kullanacağı Bektaş ismiyle imzalanan mektup, Salih Hacıoğlu geriye dönmeyeceği için Merkez Komitesi'ni temsil etme hakkı olmadığını özellikle vurgular. Ancak bu ifade, onun "daha sonra partiden ihraç edilen likidatörlerin" tarafını tuttuğu için ihraç edilmesini engellemez. Salih Hacıoğlu'nun aslen "likidator" SeKa lağvedildikten sonra provokatör Hamdi Şamilof ve Şevket Süreyya ile beraber 'Muvakkat Merkez Komitesi'ne karşı muhalefete" geçmiş olmakla suçlandığı anlaşıyor. Salih Hacıoğlu Mayıs 1941 tarihli özgeçmişinde, ihraç kararına olan tepkisini şöyle ifade eder:

"1927'de üçüncü defa tevkif edildim ve 4 ay hapis cezası giydim. Tahliye edildikten sonra siyâsî mülteci sıfatıyla

SSCB'ye geldim (12 Mayıs 1928). Ama, 1929 yılı başında ben oportünizme kapılmış, muvakkat komitenin izni olmadan SSCB'ye gitmiş ve Komintern'e TKP MK'nin eski üyeleri tarafından yazılan bir mektup getirmiş biri olmakla suçlanıp partiden ihraç edildiğimi öğrendim. Ben, elbette ki, gıyabımda verilen bu kararı kabul etmedim ve EKK'ye üçüncü defa başvurduktan sonra, 20 Mayıs 1939 tarihinde EKK istinaf dosyamı huzurumda görüşerek TKP üyeliğimi iade etti."

Salih Hacıoğlu Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sürecin büyük bir kısmında veterinerlik yaparak yaşar, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde bu konuda farklı meslekî görevler üstlenir ve veterinerlik alanında kitaplar yayınlar. Gerçekten bu süreçte TKP üyeliğinin iadesi talebini gündemde tutar, bu konuda Enternasyonal Kontrol Komisyonu'na (EKK) başvurular yapar, Eylül 1929 ve Mayıs 1930'da başvuruları reddedilir, EKK nihayet Mayıs 1939'da Salih Hacıoğlu'nun yaptığı son başvuruyu olumlu değerlendirerek TKP üyeliğini iade eder. EKK Sekreteri Florin imzalı belge, Salih Hacıoğlu'nu kendisine isnat edilen suçlamalardan temize çıkarmaktan ziyade, onun ihraç edilmeden önceki faaliyetlerinin önemine dikkat çekmekte, TKP'nin kurucularından biri olduğunu vurgulamakta ve TKP'nin sorumlu kadrolarının Salih Hacıoğlu'nu bir parti düşmanı olarak görmediğini söylemektedir. Ayrıca kendisinin, 1928 yılında Moskova'ya gelmeden önce Muvakkat Merkez Komitesi üyelerinden birinin onayını almış olması olumlu bir şekilde değerlendirilmektedir.

Salih Hacıoğlu 1940 yılında Türkiye'ye geri dönerek parti faaliyetlerine katılma talebinde bulunur, KEYK'te TKP temsilcisi olan İsmail Bilen (Marat) bu talebi olumlu karşılarsa da Salih Hacıoğlu'nun talebi hayata geçirilmez. 1941-1946 yıllarında Moskova'da Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi Türkçe redaksiyonunda tercüman olarak çalışır, Türkçe redaksiyonu sona erdikten sonra 1949'a kadar Moskova Devlet Üniversitesi'nde ve Askerî Enstitü'nde Türkçe öğretmenliği yapar.

Salih Hacıoğlu 1949 yılında ikinci eşi Sabiha Sümbül'ün kızı Dürdane'nin ölümü üzerine Türkiye'ye dönmek üzere T.C. Büyükelçiliği'ne başvuru yapınca SSCB İçişleri Bakanlığı tarafından tutuklanır ve 1 Mart 1950'de 10 yıl hapse mahkûm edilir. Nisan 1954'te eşiyle birlikte sürgün edildiği Altay ilindeki çalışma kampında kalp yetmezliği sonucu vefat eder. Salih Süleymanoğlu Hacıev 27 Şubat 1956'da aklanır ve SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Heyeti tarafından alınan bu karar eşi Sabiha Sümbül'e 12 Temmuz 1956 tarihli bir belgeyle bildirilir.

Bölüm 1

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ- TANIKLIKLAR

Salih Hacıoğlu'nun yaşamına ilişkin RGASPI'deki şahsi dosyasında (fon 495, op. 266, dosya 98) yer alan ilk özgeçmiş 1941 yılı Mayıs ayı tarihini taşıyor. Bu özgeçmişin ardından bir gün arayla doldurduğu "Kadro Kayıt" ve "Anket" formları benzer olmakla birlikte kimi farklı ayrıntılar da içeriyor. Salih Hacıoğlu'nun yaşamının ayrıntılarını ele almadan önce bu belgeleri sunuyoruz.

1941.05.01 *57*
Титул: Член-корреспондент.
1. Биография: 1896 г. 11 декабря в деревне Салы, в семье крестьянина, умершего в 1901 г. в возрасте 10 лет. Окончил 4 класса начальной школы в 1911 г. в возрасте 15 лет. Работал в деревне, затем в городе. В 1918 г. переехал в город. В 1920 г. окончил 8 классов начальной школы. В 1921 г. окончил 10 классов начальной школы. В 1922 г. окончил 12 классов начальной школы. В 1923 г. окончил 14 классов начальной школы. В 1924 г. окончил 16 классов начальной школы. В 1925 г. окончил 18 классов начальной школы. В 1926 г. окончил 20 классов начальной школы. В 1927 г. окончил 22 классов начальной школы. В 1928 г. окончил 24 классов начальной школы. В 1929 г. окончил 26 классов начальной школы. В 1930 г. окончил 28 классов начальной школы. В 1931 г. окончил 30 классов начальной школы. В 1932 г. окончил 32 классов начальной школы. В 1933 г. окончил 34 классов начальной школы. В 1934 г. окончил 36 классов начальной школы. В 1935 г. окончил 38 классов начальной школы. В 1936 г. окончил 40 классов начальной школы. В 1937 г. окончил 42 классов начальной школы. В 1938 г. окончил 44 классов начальной школы. В 1939 г. окончил 46 классов начальной школы. В 1940 г. окончил 48 классов начальной школы. В 1941 г. окончил 50 классов начальной школы.
2. Образование: 1911 г. окончил 4 класса начальной школы. 1921 г. окончил 8 классов начальной школы. 1922 г. окончил 10 классов начальной школы. 1923 г. окончил 12 классов начальной школы. 1924 г. окончил 14 классов начальной школы. 1925 г. окончил 16 классов начальной школы. 1926 г. окончил 18 классов начальной школы. 1927 г. окончил 20 классов начальной школы. 1928 г. окончил 22 классов начальной школы. 1929 г. окончил 24 классов начальной школы. 1930 г. окончил 26 классов начальной школы. 1931 г. окончил 28 классов начальной школы. 1932 г. окончил 30 классов начальной школы. 1933 г. окончил 32 классов начальной школы. 1934 г. окончил 34 классов начальной школы. 1935 г. окончил 36 классов начальной школы. 1936 г. окончил 38 классов начальной школы. 1937 г. окончил 40 классов начальной школы. 1938 г. окончил 42 классов начальной школы. 1939 г. окончил 44 классов начальной школы. 1940 г. окончил 46 классов начальной школы. 1941 г. окончил 48 классов начальной школы.
3. Работа: 1911-1918 гг. работал в деревне. 1918-1920 гг. работал в городе. 1920-1922 гг. работал в городе. 1922-1924 гг. работал в городе. 1924-1926 гг. работал в городе. 1926-1928 гг. работал в городе. 1928-1930 гг. работал в городе. 1930-1932 гг. работал в городе. 1932-1934 гг. работал в городе. 1934-1936 гг. работал в городе. 1936-1938 гг. работал в городе. 1938-1940 гг. работал в городе. 1940-1941 гг. работал в городе.
4. Семья: 1911 г. родился брат. 1913 г. родился брат. 1915 г. родился брат. 1917 г. родился брат. 1919 г. родился брат. 1921 г. родился брат. 1923 г. родился брат. 1925 г. родился брат. 1927 г. родился брат. 1929 г. родился брат. 1931 г. родился брат. 1933 г. родился брат. 1935 г. родился брат. 1937 г. родился брат. 1939 г. родился брат. 1941 г. родился брат.
5. Другие сведения: 1911 г. окончил 4 класса начальной школы. 1921 г. окончил 8 классов начальной школы. 1922 г. окончил 10 классов начальной школы. 1923 г. окончил 12 классов начальной школы. 1924 г. окончил 14 классов начальной школы. 1925 г. окончил 16 классов начальной школы. 1926 г. окончил 18 классов начальной школы. 1927 г. окончил 20 классов начальной школы. 1928 г. окончил 22 классов начальной школы. 1929 г. окончил 24 классов начальной школы. 1930 г. окончил 26 классов начальной школы. 1931 г. окончил 28 классов начальной школы. 1932 г. окончил 30 классов начальной школы. 1933 г. окончил 32 классов начальной школы. 1934 г. окончил 34 классов начальной школы. 1935 г. окончил 36 классов начальной школы. 1936 г. окончил 38 классов начальной школы. 1937 г. окончил 40 классов начальной школы. 1938 г. окончил 42 классов начальной школы. 1939 г. окончил 44 классов начальной школы. 1940 г. окончил 46 классов начальной школы. 1941 г. окончил 48 классов начальной школы.

Salih Süleymanoğlu Hacıev

12 Ocak 1880 tarihinde Türkiye’de, Trabzon vilâyeti Tonya nahiyesi Orta Mahalle köyünde bir köylü ailesinde dünyaya geldim. Milliyetim Türktür. Ebeveynlerim 40-45 yıl önce vefat etti. Dedem orta halli bir köylü (Dedem köylüydü, bir avuç toprağı ve küçücük bir evi vardı), babam ise köy okulunda öğretmendi. Annem bir köylü kızı ve ev hanımıydı. Atalarım adı geçen köydendir. Oğlum Moskova’da tahsil gördü. Şimdi Zakamsk 2 Trest 29’da inşaat mühendisliği yapıyor. Öz kızım Azerbaycan’da, Astrahan-Bazar kazası Privolnoe köyünde, kocasının yanında bir ev hanımı. İlk karım 1922’de vefat etti. İkinci karım köylü bir Türk kadını. Halihazırda Bakü’de oturuyor ve Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyleri Merkezi’nde laboratuvar işçisi olarak çalışıyor. Benden olmayan diğer kızım da annesiyle Bakü’de yaşıyor ve Trikotaj Meslek Lisesi’nde okuyor.

Yüksek tahsilimi İstanbul’da bitirdim. (1902 yılının başlarında Türk ordusunda hizmete başladım.) 1904 yılında Askeri Baytarlık Enstitüsü’nden mezun oldum ve 1921’e kadar Türk ordusunda baytarlık yaptım, ancak komünist faaliyetlerim sebebiyle (9.V.1921’de) işten atıldım.

Biraz Fransızca biliyorum. Ana dilim Türkçedir. Şimdi Rusça öğreniyorum.

1923 senesinde İstanbul’da Fransız demiryolu şirketinde önce işçi, sonra da memur olarak çalışmaya başladım,

7 Parantez içinde farklı karakterdeki bilgiler aynı dosyada bulunan 6 Mayıs 1941 günlü Özyaşamöyküsü’nden eklenmiştir.

ama 1925'de komünist faaliyetlerim yüzünden işten çıkarıldım. Sonra tütün fabrikasında işçiliğe başladım, ama tütün tozu sağlığıma zarar verdiği için, bir ay geçmeden işi kendim bıraktım. Sonra da 1928'e kadar işsiz kaldım. (1928'de SSCB'ye iltica ettikten sonra Azerbaycan'da baytarlığa başladım. 1941 senesinde hastalık sebebiyle işime son verildi.)

Yaşlılık yüzünden SSCB'de askerlik kayıt mecburiyetim yoktur.

Siyasi faaliyetim

Daha ortaokulda bulunduğum 1898 yılında mutlakıyete karşı inkılâpçı ve yasak kitap okumaya ilgi duyuyordum ve bu yüzden bir kere tutuklandım, ama reşit olmadığım için salıverildim.

1908 senesinde İttihat ve Terakki denen siyasi bir fırkaya üye oldum. Bu, burjuva-anayasal inkılâbından önceydi, ama inkılâptan sonra, derhal ilk programını değiştirdiği için, bu partiden çıktım.

1920'de tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov (Başkirt) yoldaşın idaresinde Ankara'da Türkiye KP'yi teşkilâtlandırıdım (ilk teşkilât 14.VI.1920'de oluşturuldu). Ben TKP kâtibiydim. Kasım 1920'de TKP Birinci Konferansı toplandı ve ben TKP MK Umumi Kâtibi seçildim.

11 Ocak 1921 tarihinde tevkif edildim ve iki hafta sonra o zamanlar açık çalışan partiye yıkıcı darbe indirildi. Hakkımda 15 yıl kürek mahkûmiyeti kararı çıktı (9 Mayıs 1921), ama çıkarılan aflu 10 1/2 ay sonra tahliye oldum. 1922'de TKP Kongresi yapıldı ve ben tekrar TKP MK

Umumi Kâtibi ve Komintern'in IV. Kongresi'ne delege seçildim. Kongreden sonra beni Komintern Ankara'da teşkilâtın yıkıma uğradığını dikkate alarak partiyi yeni baştan teşkilâtlandırmak amacıyla kurduğu Teşkilât Bürosu'na tayin etti. 1923 yılında İstanbul'da çalıştığım sırada tevkif edildim ve Ankara'ya sevk edilmemin ardından orada 3 1/2 ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırıldım. 1925 senesinde İstanbul'da TKP'nin 2-ci Kongresi toplandı ve ben kongrede TKP MK üyesi seçildim.

1927'de üçüncü defa tevkif edildim ve 4 ay hapis cezası giydim. Tahliye edildikten sonra siyasi mülteci sıfatıyla SSCB'ye geldim (12 Mayıs 1928). Ama, 1929 yılı başında ben oportünizme kapılmış, muvakkat komitenin izni olmadan SSCB'ye gitmiş ve Komintern'e TKP MK'nin eski üyeleri tarafından yazılan bir mektup getirmiş biri olmakla suçlanıp partiden ihraç edildiğimi öğrendim. Ben, elbette ki, gıyabımda verilen bu kararı kabul etmedim ve EKK'ye üçüncü defa başvurduktan sonra, 20 Mayıs 1939 tarihinde EKK istinaf dosyamı huzurumda görüşerek TKP üyeliğimi iade etti.

6 Mayıs 1941

Тогда конгресс, ввиду разрыва с Анкарой Т.К.И.¹⁶
 был назначен членом оргбюро для реорганизации
 Рона пориссии, воевая в Союзе и там берет при себе
 был арестован в управление в Анкару где был
 осужден к 3/4 м.ч. за извращенного заключенный и
 100 летней ссылки (1927)
 1925 г. в Союзе создан ЦК Т.К.И. где был
 избран членом ЦК Т.К.И.
 1927 году был арестован и осужден к 4 м.ч.
 пориссии заключенный.

1928 году эмигрировал в СССР, где берет несколько
 лет устроил свою временную политическую партию
 в связи с дружбой членом ЦК Т.К.И. и членом и
 мему из партии, как политическое сотрудничество и т.д.
 Но после трехлетнего заключения ЦК Т.К.И. (1939)
 20 мая при нем присутствовали расследовали его дело
 восстановила мему в ЦК Т.К.И.

6-май 1941 Т. Селин /Таджик/

MÜLÂHAZA: Sorulara tam cevap verilmelidir.

Bütün ülkelerin proleterleri birleşiniz!

Fotoğraf yeri (Fotoğraf)

KADRO KAYIT ŞAHSİ BEYAN ANKET FORMU

SORULAR	CEVAPLAR
1. Soyadı, adı, baba adı (takma adı). Herhangi bir isim değişikliği varsa eskileri ve değişme sebepleri yazılmalıdır.	HACİEV, Salih Süleymanoğlu
2. Doğum tarihi	12 Ocak 1880
3. Eski (vilâyet, nahiye ve köy) ve yeni (memleket, il, ilçe, köy) mülkî taksimata göre doğum yeri.	Orta Mahalle köyü, Tonya nahiyesi, Trabzon vilâyeti - Türkiye
4. Sosyal kökeni	Memur
5. Mesleği veya ihtisası	Baytarlık
6. Siyasi teşkilât üyeliği: Üye olma yeri ve tarihi: a) RKP(b) üye veya aday üye bileti numarası b) Ülke belirtilerek, kardeş komünist partisi üyeliği	- 1920'den TKP üyesi, Ankara-Türkiye'de üye oldum
7. a) RLKGB ^{1*} b) Kardeş Parti KGB ^{2**}	- -
8. Önceki komünist parti üyeliği, süresi, nerede ve ayrılma veya ihraç sebepleri	Oportünizm vb. nedenlerle ihraç, 1939'da EKK kararıyla üyeliğe iade
9. Başka partilerde bulundu mu, hangisinde, ne zaman, nerede ve ayrılma sebebi	1908'de İttihat ve Terakki üyeliği, aynı yıl program değişikliği yüzünden gönüllü ayrılma
10. Komünist partisinin hattını izlemeye ikircimli oldu mu ve muhalefette yer aldı mı (nerede, ne zaman, nasıl)	Hayır

¹ Rusya Leninci Komünist Gençler Birliği - Komsomol (Ç.N.).

² Kardeş parti komünist gençler birliği (Ç.N.).

11. Bir üstteki sorulara yakın akrabalarınız hakkında cevap	Hayır
12. Parti cezası aldı mı, niçin, nerede, hangi teşkilâta	Yukarıda kaydedildiği gibi, komünist partisinden ihraç ve sonra üyelik ladesi
13. Hangi dilleri ve ne derecede biliyorsunuz	Anadilim Türkçe, Rusça ve biraz Fransızca
14. Tahsiliniz (tarih ve yerleriyle, okuduğunuz okullar	Yüksek tahsilliyim. Türkiye'de Askeri Veteriner Enstitüsü 1904 mezunuyum
15. Bilim dallarında dereceniz (ünvanınız) var mı	-
16. İlim eserleriniz var mı	(evet, hayır) (eserler sıralanacaktır)
17. Eski Rus ordusunda hizmet verdiniz mi, ne zaman, konumuz ve rütbeniz neydi	Hayır
18. Başka memleket ordularında hizmet verdiniz mi, ne zaman, nerede, konumunuz ve rütbeniz neydi	1904 - 1921 senelerinde Türk ordusunda baytarlık
19. Kendisi veya akrabaları Rusya'da beyaz hükümetlerin ordu veya makamlarında hizmette bulundu mu, hangi rütbeyle (konum, yeri, zamanı)	Hayır
20. Kendisi veya akrabaları Rusya'da beyaz hükümetlerin topraklarında bulundu mu, nerede, ne kadar süreyle, ne işinde	Hayır
21. SSCB Kızıl Ordusu'nda hizmet verdi mi, ne zaman, nerede ve hangi görevde	Hayır
22. Askerlik hakkında bugünkü tavrınız ve rütbeniz nedir: Askerlik Kayıt No.	Yaşlılık sebebiyle askeri kayıtlarım düşmüştür
23. Davaya celbi, tahliyatı, tevkifatı, adli ve idari ceza almış mıdır, ne zaman, nerede ve niçin (SSCB'de ve başka memleketlerde)	1917 Ekim İnkılabı sonrası Türkiye'de üç defa tevkif geçirdi sürelerle mahkûm edildim
24. Bir üstteki sorulara yakın akrabalarınız hakkında cevap	Hayır

25. Kendisi veya akrabaları SSCB’de seçim hakkından yoksun bırakılmış mı, ne zaman ve niçin	Hayır
26. Medeni hali (bekâr, evli), boşanmışsa eski karısının (kocasının) soyadı, adı, baba adı ve ikamet yeri	Evli
27. Karısının (kocasının) soyadı, adı ve baba adı, parti durumu ve işyeri	Hüseyin kızı Sümbül, partisz, Bakü’deki Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Denemeleri Merkezi’nde laboratuvar işçisi
28. Milliyeti	Türk – Karısının(kocasının) Türk
29. Uyrukluğu (vatandaşlığı, hangi yabancı memleket uyruğu olmuştur, ne zaman SSCB veya Rusya uyrukluğuna geçmiştir	1935’e kadar Türkiye vatandaşıydım. 28.3.1935’ten SSCB vatandaşı – Karısı SSCB vatandaşı
30. Memleket haricinde kalmış mıdır, nerede, ne kadar, SSCB’ye ne zaman gelmiştir (gün, ay, yıl)	1928 yılına kadar doğduğum Türkiye’deydim
31. Memleket haricindeki işi ve geçim kaynağı neydi	Orduda baytar olarak ücretli emeğimle
32. Hangi akraba veya yakınlarınız SSCB haricinde bulunuyor, nerede, işleri ve adresleri nedir	Dayı-amca oğulları gibi uzak akrabalarım vardı, ama bugün hangisinin sağ, hangisinin ölü olduğunu bilmiyorum. Hepsi köylüydü. Doğduğum köyde yaşıyorlardı
33. Yabancı büyükelçiliklerde, temsilciliklerde akraba veya tanıdıklarınız var mı, onların soyadı, adı ve baba adı	Hayır
34. Devlet ödülü veya teşviki aldınız mı	-
35. SSCB’de ve yabancı memleketlerde seçim organlarına katıldınız mı (merkezi, cumhuriyet, bölge, vilâyet, şehir çapında)	-

36. Ebeveynleri a) Soyadı, adı, baba adı b) Doğum yılı ve yeri c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı ç) Devrimden önceki işi (somut) d) Hali hazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	BABASI ANNESİ Hacıoğlu (Rusça Gaciev) Süleyman Ali Katipoğlu Hatice Ali Bilmiyorum-doğduğum köy Bilmiyorum-doğduğum köy Yok Yok Öğretmen Ev kadını 1896'da öldü 1901'de öldü
37. Karnızın ebeveynleri a) Soyadı, adı, baba adı b) Doğum yılı ve yeri c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı ç) Devrimden önceki işi (somut) d) Hall hazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	BABASI ANNESİ Hüseyin Bilmiyorum Bilmiyorum Küçük toprak ve köy evi Tanım Çoktan öldü Çoktan öldü
38. Reşit kadın ve erkek kardeş, kız ve oğullarının soyadı, adı ve baba adı, çalıştığı yer, aldığı mevki ve ikametgahı.	Oğlum Lütfi Salihoviç, Molotov vllâyetindeki Zakamsk 2, Trest 29'da mühendis, RLKGB* üyesi Öz kızım Nüşet Salihovna, Azerbaycan SSC Astrahan-Bazar kazası Privolnoe'de ev hanımı, kocası tanım mühendisi Nazarov ile yaşıyor.

* Rusya Leninci Komünist Gençler Birliği (Ç.N.)

39. İş hayatına başlayalı yaptığınız işler (askerlik dahil olmak üzere).				
Sıra No	İşletme, kuruluş, okul vb. bulunduğu yer	Görev	Süresi	İşten ayrılma veya iş değiştirme nedeni
1	Türk ordusu	Baytarlık	1904-1921	Komünist faaliyet yüzünden atıldım
2	Türkiye'de	Demiryollarında memurluk	1923-1925	Aynı nedenle atıldım
3	Azerb. SSC Narımanov (bugün Hanlar) kazasında Vebayla Mücadele Ocağı	Baytarlık	1928-1930	Ocak kapatıldı
4	Aynı yerde Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyler Merkezi	Baytarlık	1930-1935	Merkez kapatıldı
5	Azerbaycan Biyolojik Üretim İşletmesi	Teknik yöneticilik	1935-1936	Azerbaycan SSC Tarım Bakanlığı emriyle nakil
6	Azerbaycan SSC Lenkeran kasabasında Bölgelerarası Veteriner Bakterioloji Laboratuvarı	Müdürlük	1936-1940	Nakil
7	Azerbaycan SSC Dıvıç kasabası	Baytarlık	1940-1941	Hastalık nedeniyle işime son verildi
40. İkametgâhınız (tam adres ve telefon No.)			Çaykovski Sok (Vostanle meydanı cıvan) No. 28, D.1. Moskova.	

İmza: HACİEV
5 Mayıs 1941
Aslına uygundur: (İmza)

[illegible]

MÜLÂHAZA: Bütün sorulara tam ve etraflı cevap verilmelidir. Yazılanın üzeri çizilmez

ANKET FORMU

SORULAR	YANITLAR
1. Adı, soyadı, baba adı. Değişen soyadınız. (Ne zaman, niçin değiştirildi?)	HACİEV, Salih Süleymanoğlu
2. Doğum yılı ve ayı, doğum yeri (önceki ve şimdiki idari birim adını veriniz)	12 Ocak 1880 senesi Orta Mahalle köyü, Tonya nahiyesi, Trabzon vilâyeti - Türkiye.
3. Milliyetiniz ve uyruğunuz (başka uyruğunuz olduysa, ne zamana kadar)	Türk
4. Uyrakluğu (vatandaşlığı). Hangi yabancı memleket uyruğunda bulunmuştur, ne zaman SSCB vatandaşlığına veya Rusya uyruğuna geçmiştir	1935'e kadar Türkiye vatandaşıydım, 3 Nisan 1935'te SSCB vatandaşlığına kabul edildim.

5. Sosyal menşeniz (köylü, tüccar, asi, onur vatandaşı, din adamı, subay vb.)	Memur
6. Tahsili (tarih ve yerleriyle okuduğu bütün okullar)	1904 Askerî Veteriner Mektebi mezunuyum
7. Hangi dilleri ve ne derecede biliyorsunuz	Anadilim Türkçeden başka, Rusça ve biraz Fransızca biliyorum.
8. Mesleği veya ihtisası	Baytarlık
9. Parti durumu (üyelik tarihi, yeri ve bilet nosu)	1920'den Türkiye Komünist Partisi (bolşevikler) üyesiyim. Partiye Ankara - Türkiye'de üye oldum.
10. Komsomol üyesi (ne zaman ve nerede oldunuz)	---
11. Daha önce bir siyasi partide bulundunuz mu, hangi partilerde, nerede, ne zaman, ayrılma nedenleri	Anayasa inkılabının arifesinde İttihat ve Terakki fırkasına üye oldum, ama inkılaptan sonra ilk demokratik programını değiştirdiği için, ayrıldım
12. Hangi parti çalışmalarına katıldınız, hangi parti görevinde bulundunuz, parti iç hayatına ne zaman, nerede ve nasıl katıldınız	Ta başında - TKP(b)'nin teşkilatlanmasına. 1920-1923'te TKP(b) MK kâtibiydim. Partinin ağır darbe almasından sonra Komintern tarafından Teşkilât Bürosu'na atandım. 1925'ten 1928'e kadar TKP(b) MK üyesiydim
13. Siz ve yakın akrabalarınız parti düşmanı gruplaşmalara katıldınız mı, parti düşmanı görüşleri paylaştınız mı. Sorun hangi parti teşkilâtlanınca ve ne zaman görüşüldü, aldığı kararlar neydi	Asla
14. Parti cezası gördünüz mü, ne zaman, hangi teşkilâtta	1928'de SSCB'ye muhacir gittikten sonra, oportünist faaliyet vs. sebeplerle gıyabımda partiden ihraç edildim, ama, 1939'da EKK üyeliğimi iade etti.
15. Parti tahsiliniz nedir (demekte, kursta, parti okulu, kendi kendini geliştirme)	Kendi kendini geliştirme
16. Takibata alındınız mı, tevkif veya mahkûm edildiniz mi	1921'de Ankara'da 15 yıl kürek cezası aldım, afla çıktım. 1923'te 3 1/2 ay hapis ve 100 ruble para cezası giydim. 1927-28'de İstanbul'da 4 ay hapse mahkûm oldum.

17. Ne zaman, hangi koşullarda mülteci oldunuz, buna partinizin onayı var mıydı, (buna partinizin hangi düzeyde izni vardı)	Mayıs 1928'de. Partinin Muvakkat Merkez Komitesi'nin onayıyla
18. SSCB'ye ne zaman geldiniz	12 Mayıs 1928'de.
19. MOPR MK siyasi mülteciliğinizi kabul etti mi	Evet
20. Memleketinizden çıktıktan sonra parti faaliyetiniz oldu mu	Hayır
21. Memleketinizde ve SSCB'de kardeş komünist partisindeki çalışmalarınız hakkında kim verebilir	Marat, Asimov, Nihat yoldaşlar
22. SSCB'de işinizle ilgili sizin hakkınızda kim bilgi verebilir (adresini belirtin)	---
23. Medeni haliniz (evli, bekâr, dul), baktığınız aile fertleri, onların yaşı. Dul, boşanmış veya yeniden evlenmişseniz önceki eşinizin adı ve soyadı.	Evli
24. Kannızın (kızlık) veya kocanızın soyadı, adı ve baba adı, partililik durumu ve işyeri	Hüseyn kızı Sümbül, partisiz, Bakü'de AVBADM'nde* çalışıyor.
25. Akrabalar	
a) Soyadı, adı, baba adı	BABASI
b) Doğum yılı ve yeri	ANNESİ
c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı	Haciev Süleyman Ali Katipoğlu Hatice
d) Halihazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	Bilmiyorum-doğduğum köy aynı Yok Yok Öğretmendi 40 yıl önce öldü Ev hanımı – 40 yıl önce öldü

* Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyler Merkezi (Ç.N.).

a) Soyadı, adı, baba adı b) Doğum yılı ve yeri c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı d) Halihazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	ERKEK KARDEŞ KIZ KARDEŞLER Haciev Necati, Süleyman oğlu Hacieva Lütfiye – Hacieva Hıfziye, Süleyman kızı Bilmiyorum-Büyük Çekmece Aynı - Aynı Yok Yok - Yok Küçük yaşta öldü 1902'de öldü – 1912'de öldü
26. Karınızın akrabaları a) Soyadı, adı, baba adı b) Doğum yılı ve yeri c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı d) Halihazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	BABASI ANNESİ Hüseyin Bilmiyorum Bilmiyorum --- Bir avuç toprak --- Köylü çoktan öldü
a) Soyadı, adı, baba adı b) Doğum yılı ve yeri c) Gayrimenkulleri, yeri, edinme zamanı d) Halihazırda ne iş yapıyorlar, neredeler (adresleri)	ERKEK KARDEŞ Ahmet, Hüseyin oğlu Bilmiyorum Yok İstanbul'da işçi, galiba şimdi işsiz
27. Yabancı büyükelçilik, temsilcilik veya yabancı uyruklular arasında tanıdığınız ya da akrabanız var mı, soyadları, adları, baba adları	Yok
28. Ordu hizmetiniz oldu mu, ne zaman, hangi birlikte, ne süreyle, hangi görev ve rütbeyle	1905-1921 yıllarında Türk ordusunda baytardım

29. Bugünkü askerlikle durumunuz nedir		Yaşlılık sebebiyle askeri kaydım yoktur		
30. İkametgâhınız (tam adresiniz) Ev telefonunuz İşyeri telefonunuz		Çaykovski Sok. No.28, Daire 1. D-2.11.66.		
31. Çalıştığınız işyerleri				
Sıra No	İşletme, kuruluş, okul vb. bulunduğu yer	Görev	Süresi	İşten ayrılma veya iş değiştirme nedeni
1	Türk ordusu	Baytarlık	1904-1921	Komünist faaliyet yüzünden atıldım
2	Türkiye'de Fransız demiryolu	İşçi, sonra memur	1923-1925	Aynı nedenle atıldım
3	Zurnabad (Azerb. SSC) Vebayla Mücadele Ocağı	Baytarlık	1928-1930	Ocak kapatıldı
4	Aynı yerde Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyler Merkezi	Baytarlık	1930-1935	Merkez kapatıldı
5	Aynı yerde Azerbaycan Biyolojik Üretim İşletmesi	Teknik yöneticilik	1935-1936	Azerbaycan SSC Tarım Bakanlığı emriyle nakil
6	Azerbaycan SSC Lenkeran kasabasında Bölgelerarası Veteriner Bakterioloji Laboratuvarı	Müdürlük	1936-1940	Emirle başka yere naklim çıktı
7	Diviçi (Azerbaycan SSC) Kuluçka-Piliç Çiftliği	Baytarlık	1940-1941	Hastalık nedeniyle işime son verildi

6 Mayıs 1941

İmza: /Salih H./

Salih Hacıoğlu'nun yaşamına ilişkin oğlu Lütfi'nin ve ikinci eşi Sabiha Sümbül'ün anlatımları ise şöyle⁸:

⁸ Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 135-142.

Oğlunun Anlattıkları

Salih Hacıoğlu aslen Tonyalı (Trabzon) imiş. 1903'te (23 yaşındayken) İstanbul'daki Askerî Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirerek subay çıktıktan sonra Bağdat'ta görevlendirilmiş, ilk çocuğu Süleyman Lütfi, 1906'da Kerbelâ'da dünyaya gelmiş. O zamanlar tıp ve veterinerlik okuyan hemen herkes gibi iyi Fransızca bilen Salih, Mezopotamya'dan sonra Makedonya'ya tayin edilmiş. Burada (yer altı döneminde) İttihatçı olmuş. İkinci oğlu İbrahim Ethem, 1908'de Üsküp'te doğmuş. Daha sonra İstanbul'a atanan Salih, 1910-12 yıllarında Baytar Mektebi'nde "Emraz-ı intaniye" hocalığı yapmış. 1910'da İstanbul'da kızı Nüzhet doğmuş. Salih, Balkan Harbine katılmış, birliği kuşatılıp kalmış. Harb-i Umumî'de Gelibolu'daymış, ailesini de götürmüş. Sonra Doğu Cephesi'ne atanmış. Diyarbakır'da ve Van'da hizmet etmiş. Savaşın sonuna doğru Arabistan'a gönderilmiş. Birliğiyle Adana'ya çekilmiş. Mütareke'de İstanbul'a gelmiş, oradan da Ankara'ya geçmiş ve Binbaşı rütbesiyle 5. Kolordu Hayvan Hastanesi Müdürü olmuş. 1920 yılında Ankara'da küçük kızı Saadet doğmuş.

1921 Mayısında İstiklâl Mahkemesi tarafından öteki THİF önderleriyle birlikte 15 yıl hapse mahkûm edilen Salih, Kırşehir Hapishanesi'ne gönderilmiş. Orada Sabiha Sümbül adında bir dul hanım, dışarıdan hizmetine bakıyormuş. Bu sıralarda, 15 yaşındaki büyük oğlu Lütfi'yi sefaret aracılığıyla Rusya'ya göndermiş. 1922 yazında karısı Fatma Hanım öldükten sonra Sabiha'yla evlenmiş. O yıl sonunda Komintern'in 4. Kongresi için Moskova'ya gi-

derken, öteki çocuklarını da götürüp orada yuvalara-okullara yazdırmış. Kendisi 1923'te Türkiye'ye dönmüş. Küçük kızı Saadet 1924'te kreşte hastalanmış ve Filatov Çocuk Hastahanesi'nde ölmüş. 1923 yılının Mart-Ağustos aylarını hapiste geçiren Salih, 1925'te İstanbul'da toplanan TKP Kongresi'nde yeniden MK'ye seçilmiş. Parası olmadığı için muayenehane açıp özel veterinerlik yapamamış; resmî bir göreve kabul edilmesi ise, söz konusu bile değilmiş. Şark Şimendiferlerine odacı olarak girmiş, sonra tren müfettişi olmuş. 1927 tutuklamasına o da katılmış, 23 Ocak 1928'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce 4 ay hapse mahkûm olmuş. Daha sonra, parti içinde gözden düşmüş. 1928 yılında vize alarak eşi Sabiha'yla birlikte Sovyetler Birliği'ne gitmiş. Önce Moskova'da, sonra da Azerbaycan'daki Kirovabat (eski Gence) şehrinde veteriner olarak çalışmış. Çocuklarından Lütfi inşaat mühendisi çıkmış; Ethem askerî irtibat subayı olmuş, fakat 1937'de hakkında bir soruşturma açıldığı için intihar etmiş. Nüzhet, aynı yıl işini Kirovabat'tan Lenkaran'a nakleden babasının yanına giderek, oradaki Balık Konserve Fabrikası'nın Laboratuvarında çalışmaya başlamış, hepsi de Ruslarla evlenmişler, çocukları, hatta torunları olmuş.

1949 yılında, eşi Sabiha Sünbül (herhalde Salih'in bilgisi ve izniyle) Türkiye'ye dönebilmek için Türk Büyükelçiliği'ne başvurmuş. Bundan ötürü, karı-koca, ikisini birden Altaylar'daki Barnavul kampına göndermişler. Salih 1954'te bu kampta ölmüş. Karısı ise bir süre sonra serbest bırakılmış ve Nâzım Hikmet'in yardımıyla kendisine bir emekli maaşı bağlanarak son yıllara değin Moskova'da yaşamış.

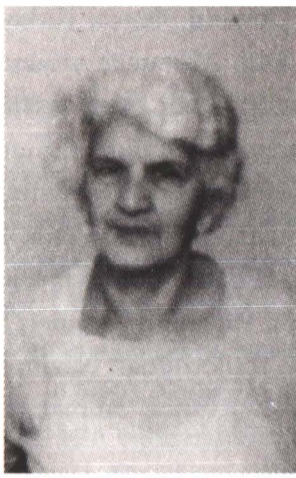
Eşi Sabiha Sümbül'ün Hatıra Defterinden⁹

1880'de Trabzona bağlı Tonya'da doğmuş, babası köyün öğretmeni Hacıoğlu Süleyman. Liseyi okuması için aileyi İstanbul'a getiriyorlar. Salih liseden sonra Askerî Baytar okuluna giriyor. Çalışkan olduğu için sınıfta öğrenci başkanı oluyor. Sultan Hamid'in baskı döneminde Fikret'i, Namık Kemal'i okuyor. Sonunda kitapları arıyorlar, döşemeye sakladığı için bulamıyorlar. Bir ay hapis, bir ay da izinsiz cezası alıyor. Devrimci heyecan başlamıştır. Son sınıftayken köyüne izinli gidiyor, dayı kızı Fatma'yla evleniyor, onu da İstanbul'a getiriyor. 1905'te Baytar Yüzbaşısı olarak Bağdat'a gidiyor. Taşrada maaşlar vaktinde verilmiyor, sıkıntıya düştüğünden ağaların, şeyhlerin atlarını tedavi için köylere gidiyor. Bir atı iyi oldu diye Şeyh buna koyun kesiyor, bir sini de pilâv sunuyor. Ağalar yiyip kemiklerini sofranın etrafında beklesen köpeklerle, kölelere atıyor, onların kapışmasından keyiflenip gülüyorlar. Bağdat'ta iki oğlu oluyor. Şeyhler kemikleri atarken "Ya Fettah" diye atıyorlar. 1908'de Bağdat'tan Serez'e tayin oluyor. Meşrutiyet'le İttihat ve Terakki'ye giriyor. Serez'den Hareket Orduları'yla İstanbul'a geliyor. Eski hamam eski tas fakir fukaranın hali; ayrılıyor İttihat ve Terakki'den. Birinci Cihan Savaşı sırasında İstanbul'da Askerî Baytar Okulu'na hoca oluyor. Üsküdar'da ev tutuyor. Bir de kızı doğuyor. 1914'te savaş başlayınca Salih Diyarbakır'a Ordu Serbaytarı oluyor. Savaş sonuna kadar orada. Binbaşı olu-

9 Sabiha Sümbül'ün hatıra defterinden Vedat Türkali'nin aldığı notlar. THİF tarihine ilişkin bilgiler çoğunlukla hatalıdır.

yor. Bolşevik Devrimi olunca, Türkiye’de de yayılıyor bunun akisleri. Salih Mütareke sonunda Ankara’ya geliyor. Ankara Baytar Mektebi Hastanesi’ne Müdür oluyor. Talebeleri arasında Affan Hikmet, Kenan da var. Sovyetlerden Başkirt Şerif Manatov ve Ziyetullah Nevşirvanov ile Salih sıkı ilişkiler içinde. Sonunda 14 Temmuz 1920’de, Ankara’da Karaoğlan Çarşısı’nda küçük, ahşap bir binada Parti kuruluyor. Partinin kurucuları Salih, Affan Hikmet, Baytar Kenan, Yeşilordu’dan Nâzım Bey (Tokat mebusu), Ziyetullah Nevşirvanov, Ahmet Hilmi. Parti Sekreteri Salih Hacıoğlu.

Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana, Mersin’de şubeler açıldı. Kastamonu’da da. Ankara’da çabuk gelişti, üyeleri arttı. 1920 yılının sonlarında (!) hükümet kapatıyor, bütün üyeleri tevkif ediyor, İstiklâl Mahkemesi... Taklib-i Hükûmet suçuyla... Salih Hacıoğlu bunun doğru olmadığını deliller göstererek savunuyor. 1920 [1921 olmalı] Mayıs’ında Nâzım Bey’le, Hacıoğlu’na on beşer sene veriliyor. Nâzım Kayseri’ye, Salih te Kırşehir’e.

Sabiha Erzincanlı. Seferberlikte muhacirlik başlıyor. Kocası mülâzım Ali Rıza Ruslara esir düşmüş. Dört kardeş Erzincan'daki şayak fabrikasında işçi. Bir de altı aylık kızı var. İki kardeş harpte asker. Muhacirlikte iki kardeşi koleradan ölüyor. Kayseri'ye geldiklerinde büyük kardeşi de yakalıyorlar, asker kaçağı diye döve döve öldürüyorlar. Anne baba da Ruslar gitti diye Erzincan'a dönüyorlar, orada açlıktan ölüyorlar. Kardeşi Ahmet dükkân bekçisi. Bir hırsızlık oluyor, ona da bir yıl ceza veriyorlar. Erzincan mahpusunda yataarken, Nâzım Bey Kayseri'ye, Salih Hacıoğlu da Kırşehir'e yollandığı için onunla tanışıyor. Kardeşinin aracılığı ile Salih bunu görüyor. Bu çarşafı, yanında Dürdane'si (kızı) ile odaya alınıyor. Hacıoğlu'nu gardiyan getiriyor, kadının yüzünde bir kanış peçe. Hacıoğlu binbaşı. Orta boylu, iri gözlü, dazlak kafalı, gelip selâm verdi. "Ailem Ankara'da, bana da yemek yap, parası benden. Bir de kırmızı bez getir bana" dedi. Onunla bütün odayı süslemiş, hapishanede başlamış marşlara, propagan-

daya. Enternasyonal! Müdür de sayıyor adamı. Ahmet de bana anlatırdı, ama ben anlamıyordum. 1921 yaz ortalarında Salih'in karısı Fatma Yoldaş da geldi Ankara'dan. Yakın bir oda kiraladık, kadın hemen odaları Lenin'in ve ötekilerinin resimleri ve kızıl bayraklarla donattı. Bana boyuna devrimi anlatıyor, ben bir şey anlamıyordum. Hapishane müdürü Salih'i ara sıra evine bırakıyordu. 1922 başında[Eylül 1921 olmalı] komünistlere af çıktı.

Salih çıkınca Kırşehir'deki devrimciler ile ilişkiye geçip "*Kurtuluş*" gazetesini çıkardı. Halk çok tuttu, iyi sattı. Hükûmet kapattı. Salih bize (Ahmet'le bana) Mersin'e gitmeyi teklif etti, kalkıp gittik. Nisan'da. Ata Çelebi'ye mektup yazmıştı. O devrimcilerin başıydı. Büyük bir ev kiralamış, hepimiz yerleştik. Tek komünist ailesi olarak yaşamaya başladık. Ya Ata Çelebi'nin ya da bizim evde devrim toplantıları başladı. Deniz kıyısında bir kahvede Ahmet çırağı. Salih de bir fotoğrafçının yanında çalışıyordu. Ata Çelebi'nin *Doğru Söz* [Öz olmalı] adlı gazetesinde Yetim Mehmet adıyla Salih de yazıyordu. Suriye'deki komünistlerle de Salih ilişki kurdu. Baklava kutularından mektuplar çıkardı. Ankara'ya da Partinin açılması için protestolar yazıyordu. "Yiğitliğim yok, ama inadım inat". Telgraf alıp hasta karısını bırakıp Ankara'ya gitti. 1922 Temmuz. Salih Ankara'ya varınca Karaoğlan Çarşısı'ndaki binayı tekrar açıyorlar. Toplantı yapıyorlar, bittince Salih'e karısının ölüm telgrafını veriyorlar. Kolunda çiban vardı Fatma'nın. Mersin'deki komünist arkadaşların yardımıyla cenazeyi kaldırdık. Birisi bir yaşında, üç çocuk benim başıma kaldı. Bir otomobil kiraladık, kardeşim bir furgona doldurduğu eşyalarla, biz de arabayla, Salih'in

çağrısıyla Ankara'ya gittik. Nâzım'ın evinde kaldık. Salih parti işleriyle uğraşiyor. Hükûmet kongre yapılmasına izin vermiyor. Gizlilik kararına varıyor Parti. Salih'in Küçükkesat'daki evinde II. Kongre'yi açıyorlar. Vilâyetlerin ayrı ayrı teşkilâtlarından (İstanbul işgalde olduğu için hariç) delege geliyor.

Ağustos 1922'de Partinin ikinci kongresi Salih'in Küçükkesat'daki [evinde] toplanıp çalışmaya başlıyor. Toplantılar geceleri oluyor. Sabiha ve kardeşi Ahmet bahçenin çevresinde polis baskınına karşı nöbette. Kongre on gün sürdü. Türkiye Komünist Partisi'nin birinci kongresinin nizamnamesine tâbi olarak çalışıldı. Salih Hacıoğlu parti sekreteri seçildi. Enternasyonal'in Dördüncü Kongresi'ne delegeler seçildi, Salih de bu arada. Kongre'nin kararları *Bolu* gazetesinde yayınlandı [Kongre ilanı olmalı]. Salih üç çocuğunu alıp Moskova'ya Komintern'in Dördüncü Kongresi'ne gitti. Ahmet de Rus Elçiliği'nde işçi olarak çalışıyordu. Bu arada gittim, Aralov yoldaşı gördüm. Ahmet Hilmi de Partice İzmit'e gönderilmişti. 1922'de hükümet Partiyi tekrar kapattı, üyeleri tutuklandı. Ata Çelebi'yi Ankara'ya getirdiler Mersin'den. İzmit'ten Ahmet Hilmi'yi de tutuklu getirdiler. Yaya gelmişler İzmit'ten. Ben o sıralarda Hilmi'nin evinde kalıyordum. Hilmi'nin karısı jandarma uyuyunca Sabiha Rozenberg'e gider, karanlıkta duvarı atlayıp hemen getir derler, Hilmi'yi götürür. Karısıyla anasını iki gün sıkıştırırlar karakolda bırakırlar. Salih yok, mahkeme başlamıyor. Salih İstanbul'a bir Rus gemisiyle gelip, yük taşıyan tayfalara karışarak rıhtıma çıkıyor. Köprüde *l'Humanité* okuyan bir Fransıza sokulup yardım is-

tiyor, *Bonjour Camarade*, evine götürüyor adam. İstanbul işgalde. Bekleyen tutuklular kızıyorlar Salih'e niye gelmiyor diye. En çok kızıp bağırان da sakallı Nâzım (Tokat mebusu). Ellerindeki kelepçeyi gösterip propaganda yapıyor. Çıkartıyorlar, İzmit'ten öteye de bir şeyler satıp para yapıyor arabayla gidiyorlar, yoksa yürütecekler. Mahkeme taklib-i hükümetle suçluyor. O da şöyle diyor: Biz komünistler İstiklâl Savaşı'na katılarak topraklarımızdan emperyalistleri kovduk, saltanatın yerine yeni bir cumhuriyet, halk hükümeti kurduk. Halkımızın refahı için bütün ödevlerimizi yapacağız. Dört ay alıyor, ötekilere de üçer ay veriyorlar, işsiz kalıyorlar. Baytar Kenan'ın evi yok, onlarda kalıyor. Bir Ahmet'in kazancı yetmiyor. Küçükkesat'ta ancak kuru ekmek bir de bağın üzümli. 1923'te Dürdane, Salih, Sabiha İstanbul'a geliyorlar, Ankara'da işsizlik olduğu için. Şehremini'nde teneke evler önünde fıkara çocukları tango diye peşine düşüyorlar, çarşafsız, mantolu, kostümlü diye. Evde saraçlık yapan, Salih'in ölen ablasının kocası saraç Sabri'nin evine geliyorlar. Yakında bir odaya yerleşiyorlar. Muhacirlikten beri kalan tek ziyneti bir beşi birliği Salih'e veriyor kira ve yemek için.

Salih İstanbul'daki gizli örgütü bulup ilişki kurdu. Merkez Komitesi'nde çalışmaya başladı. Tütün işçisi oldu, iki ay sonra çıkardılar, propaganda yaptığı için.

Demiryolunun Fransız müdürüne çıkıp gazetede okuduğu işi istiyor. Biletçi, sonra da odaya kömür mangalı alıp zehirleniyor; karlara yatırıp ovarak hayatını kurtarıyorlar. Hadımköyü'ne istasyon müdürü oluyor. Cennet gibi her şey. Şefik Hüsnü'ye de materyalleri Sabiha ile gönderiyor. Dikkat çekmesin diye hep elimde bir sepet meyve, güğümle yağ

filân götürürdüm. Polisler hasta sansın diye. Şefik Hüsnü Maçka'da doktordu. Salih'e birçok haberleri direktifleri, ben getirdim.

Sonra Kovalı'da bir yıl kaldık, 1924'den 26'ya kadar Salih Pavli istasyonunda kaldı, işçilere hep propaganda yapıyor. Pavli istasyonu oldukça kalabalık ve işçisi de çoktu. Gizli bir komünist işçi derneği kurdu Salih. Telgrafla Sirkeci Gar Müdürü çağırdı, komünist olduğu için işine son verdi. İstifayla... Tevkifat başlayınca biz de evde tertibat aldık, el yazılarını yaktık, Ankara'daki parti mührünü duvarda bir yere gömdük, polisler gelince hiç bir şey bulamadılar...

YEŞİL ORDU, HAFÎ TKP VE THİF 1920-1921

Hafî TKP'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Salih Hacıoğlu siyasal yaşamının ayrıntılarını da içeren bir raporu “ihtifagâhda”, yani gizlendiği yerde Komintern 4. Kongresi için 2 Ekim 1922’de kaleme alıyor¹⁰. Raporun ilk bölümü 14 Haziran 1920 ile 9 Ocak 1921 dönemini kapsıyor ve Salih Hacıoğlu bu dönemi “Gizli Faaliyet Dönemi” olarak niteliyor. İlk olarak bu dönemdeki teşkilât, propaganda ve neşriyat konularını ele alıyor. Hafî TKP’nin oluşum süreci ve Yeşil Ordu ile ilişkisi hakkında bilgi veriyor.

a) Teşkilât: 1920 senesi Haziranında, bidayette Yeşil Ordu teşkilâtına zahirî bir irtibatla bağlı olarak, teşekkül eden Türkiye Komünist Partisi, bidayet-i teşekkülünden bir buçuk ay sonra Yeşil Ordu ile olan rabıtasını tamamen kat’ ve bir merkez-i umumî teşkil ederek işe başladı. Ankara’da genç münevverler, küçük rütbeli zabıtlar, küçük memurlar, şehir işçileri, küçük esnaflar ve dekovil işçilerinden iki yüz

10 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge no: 315-328 (Eski Türkçe).

elli üç yüz kadar aza kayd olundu. Her meslekten birer mümessil intihap ettirilerek Ankara heyet-i merkeziyesi de teşkil olundu.

Fırkaya mensup olup da vilayâta nakleden arkadaşlar bulundukları yerlerde nüveler teşkil ediyorlardı. Bakü'de Mustafa Suphi arkadaşın riyaseti altındaki Komünist Partisi'nin Anadolu'ya murahhas olarak gönderdiği Süleyman Sami (ki bilahare Mustafa Kemal'in bir casusu olduğu anlaşıyor) geçtiği mahallerde birer ikişer adam komünist kaydederek güyâ birkaç nüve yapmış ve bunlarla tesis-i münâsebât için adreslerini de fırkaya vermiş idi. Fakat bu nüvelerle ne muntazam bir muhabere yapılabildi ve ne de bunlar mahallî bir mevcudiyet gösterebildiği için vücudlarıyla adem-i vücudları müsavi kaldı.

b) Propaganda – Propaganda için elde hiçbir vasıta olmadığından fırkaya mensup ve az çok komünizme vâkıf arkadaşlar yalnız sözle propagandaya devam ediyordu. Fırka gizli olarak çalıştığı müddetçe bittabi konferanslar veremiyor ve umumî içtimalar yapamıyordu. Mahaza yalnız sözle yapılan propaganda bile işçi halk üzerinde mühim tesirât yapıyor ve % 80'i fırkaya teveccühkâr bulunuyordu.

c) Neşriyat: Bidayette el yazısı ile burjuvazi aleyhine bir beyanname neşrolundu. (Maalesef elyevm bunun bir sureti bulunamadığı için rabt edilemeyecek.)

Sonra Türkiye köylü ve amelesiyle askerlerine ve bütün dünya amele teşkilâtlarına hitaben fırkanın teşekkülü, maksadı, hükümetin dâhilî ve haricî siyaseti hakkında Ağustos tarihli ve 1 numaralı bir beyanname¹¹ ile

11 Ağustos değil, 14 Temmuz 1920 tarihli.

“Bolşevikler ve İttihatçılar”¹² unvanlı ikinci bir beyanname ve arkadaş Salih Hacıoğlu tarafından yazılan “Eski Dünya Ne idi, Yeni Dünyada Neler Oluyor”¹³ unvanlı bir broşür ve fırkanın ilk tanzim ettiği muhtasar program ve nizamname Eskişehir Liva Matbaasında arkadaş Manatov’un himmetiyle tab edildi ve bunlar Eskişehir’de alenen halka meccanen tevzi edildiği gibi cepheye ve bilhassa Ethem’in çetesine de ikişer yüz nüsha gönderildi ve Ankara ve havalisindeki köylere ve Anadolu’nun hemen her tarafına gizli olarak dağıtıldı. Halk üzerinde pek mühim bir tesir yapan bu beyannameler Mustafa Kemal Paşa’yı son derecede gazaplandırdı.¹⁴ Ve Şerif Manatov yoldaşın tevkif ve memleket haricine ihracıyla neticelendi. Ve bu tarihten itibaren de fırka polis hafiyeleri tarafından sıkı bir tarassut altına alındı.

Kom. Enternasyonal’in Ermenistan ve Türkiye köylü ve amelesine hitapnamesi de *Yeni Dünya*’da neşrettirildi.¹⁵

Salih Hacıoğlu bundan sonra doğrudan hükümetin siyasetine ve Fırka’nın aktif üyelerine ve gerek hükümet,

12 Bu bildiri Ekler bölümüne katılmıştır.

13 S. Hacıoğlu’nun bu yazısı Ekler bölümüne katılmıştır.

14 *Nutuk*, 2, s. 471:” ... Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey’in, memur bulunduğu Malatya’dan gönderdiği bir mektupta, Yeşil Ordu teşkilatının mucib-i memnuniyetim olabilecek tarzda çalışıldığı bildiriliyordu.” Aynı kişinin 15 Temmuz 1922 tarihli *Yeni Hayat*’ın 16’ncı sayısında “Yoldaş Lenin’e” başlıklı manzumesi yer alıyor.

15 Bu bilgi hafî TKP’nin sonradan resmî TKF’ye bağlanacak olan (Çerkes Ethem’e ait) Arif Oruç’un (*Seyyare*) *Yeni Dünya*’sıyla ilişkide olduğunu göstermektedir.

gerek halk, gerekse Sovyet Rusya temsilciliğindekiyle ilişkilerini ele alıyor. Bu arada Resmî TKF'ye de değiniyor.

(1) Gizli Faaliyet Devrinde Hükümetin Siyaset-i Hariciye ve Dâhiliyesi

23/4/1920 tarihinde teşekkül eden Mustafa Kemal Paşa hükümeti siyaset-i hariciyede Şurular Rusya'sından başka istinat edecek bir nokta bulamadığından haricî siyasetini şarka tevcih etmişti, fakat bu tevcih hiçbir zaman samimi olmadı. Bu siyaset, mugfilâne bir siyaset idi. Hatta bir aralık gerek bu siyaseti takviye edebilmek ve gerekse memleket dâhilinde mevcut komünizm cereyanlarını istedikleri bir şekle sokarak elleri altında bulundurmamak maksadıyla başında Mustafa Kemal Paşa olduğu halde eski İttihatçılarla millî inkılâpçılardan mürekkep bir de Komünist fırkası tesis etmişlerdi. Fakat daha ilk günü Yeşil Ordu Fırkası'nın maskesini açan hafî Komünist Partisi bu zenginler Komünist Fırkası'nın da maskesini fırlatıp atmakta gecikmedi. Bunun da doğmasıyla ölmesi bir oldu.

Hükümetin dâhilî siyasetine gelince: Onun dâhilî siyaset namına, halkın, köylü ve işçilerin refahı namına bir adım attığını, ufak bir ıslahat yaptığını kimse görmedi. Bilakis millî cidal namına köylü elinde ne varsa vaz'-ı yed olunuyor, alınıyor ve köylü fakra, sefaletle sürükleniyordu. Amele yine de bu mukaddes cidal namına geceli gündüzlü çalıştırılıyor ve ezdiriliyordu.

Amelenin siyasî, hukukî değil iktisadî teşkilâtlar, sendikalar yapması bile hatıra getirilmiyordu. Ve hükümet dâhilî ıslahatını ancak harpten sonra yapabileceğini ileri sürerek ıslahat için yükselen sesleri susturuyordu.

(2) Gizli Faaliyet Devrinde Fırka İle Hükümet Arasındaki Münâsebât

Fırka ile hükümet arasındaki münâsebât Eskişehir’de tab ve neşr olunan beyannamelerden sonra tezahür etmeye başladı. O vakte kadar hükümet fırkanın harekâtını uzak-tan uzağa tarassut ile iktifa ediyordu. Lakin bilhassa bir numaralı beyanname ile Mustafa Kemal Paşa hükümetinin iç yüzü teşrih edildikten sonra hükümet takibata başladı ve yoldaş Şerif Manatov’u tevkif ve hapsedti. O sıralarda Mustafa Kemal Paşa’nın muhalifler hakkında bir planı vardı: Kendisine muhalefet eden her şahsı İngiliz casusluğuyla itham ederdi. Manatov hakkında da aynı planı kullandı. Çünkü eskâr-ı umumiyeye karşı başka türlü hareket edemezdi. Ve açıktan açığa komünistlik aleyhine hareket edemezdi. Komünistlik aleyhine hareket ettiği takdirde kendisi de birçok zamanlar Bolşevikliğe taraftar görüldüğü için maskesini kendi eliyle atmış olacaktı. Hülâsa Eskişehir’de tevkif olunan Manatov bir müddet orada hapishanede bulundurulduktan sonra Ankara’ya naklolundu ve polis dairesinin rutubetli ve murdar bodrumunda da birkaç gün yatırıldıktan sonra ilk Rusya Şuralar hükümeti sefaret heyeti Ankara’ya vâsıl olduğunun ikinci günü (6 Teşrinievvel 920) tahte’l-hıfz İnebolu’ya sevk ve oradan da hudut haricine tard edildi. Eskişehir’de Manatov tevkif edilirken köylerde beyanname dağıtan Hilmi arkadaş da tevkif edildi ve fakat çabuk tahliye olundu. Bunu müteakip orduya mahrem bir emirname yazılarak Komünist Fırkası’na intisap eden zabitanın derhal istifa etmeleri aksi takdirde tard olunacakları tamim kılındı. Sivil memurlara da aynı tehdit yapıldı. Hafife teşkilâtına

da emir verilerek parti azalarının tarassut altında bulundurulması ve her türlü harekâtta günü gününe malumat elde edilmesi taht-i temine alındı.

4 Teşrinievvel 1920 tarihinde Ankara'ya muvasalat eden ilk sefaret heyeti pek bârid karşılandı ve sefarethaneye derhal bir mülâzım ile bir de sivil hafiye, güya yoldaşlara hizmet etmek üzere sokuldu. Bunlar sefarethaneye girip çıkanları tarassut ediyor ve hergün hükümete malumat veriyordu.

Hükümet bu sıralarda fevkalade zayıf idi. Komünizm cereyanı Ankara'da bulunan askerî kıtalar arasında iyiden iyiye yayılmış, topçu, süvari, piyade, istihkâm ve mitralyöz kıtaatının genç ve küçük rütbede bulunan zabitanından kısm-ı azamı fırkaya girmişti. Ve fırkaya dâhil olan her zabıt kumandası altındaki efrada Bolşevizm'i gizli gizli telkin ediyordu ve bu zabitler eskiden efrat hakkında gösterdikleri huşûnet ve tecebbürü terk ederek onlara karşı daima büyük kardeş ve bir hami vaziyeti almıştı. İşler çok iyi gidiyordu. Hükümet bu vaziyeti tamamen biliyor ve herhangi bir dâhili ihtilâlden son derece korkuyordu. Nihayet Ankara'da bulunan bütün kıtaat-ı askeriyei peyderpey cepheye sevk etti ve orada bu kıtaları lağv ederek zabitan ve efradı diğer kıtaata tevzi suretiyle dağıttı.

(3) Fırka ile Halk Arasındaki Münâsebât:

Fırka bu hafî faaliyet devrinde en ziyade şehir işçileri ile askerler arasında çalışabiliyordu. Civar köylü kitleleri arasında propaganda yapmaya çalışıyor idiyse de bu bir usul ve intizam altından ziyade herhangi bir arkadaşın şahsî işleri için köylere gitmesine bağlı, tesadüfî bir mesai

idi. Şehrin işçi ve çiftçi halkı arasında ise oldukça bir usul ve bir intizam tahtında çalışıyordu. O zaman pek az olan şimendifer ve fabrika ameleleri arasına da propaganda sokulmuş ve hatta dekovil amele ve küçük memurlarından 40-50 kişi fırkaya girmişti. 1920 senesi Kânunuevveline kadar Anadolu hükümeti en ziyade çete kuvvetlerine istinat ediyordu. Bu çeteler efrâdına o kadar yüz verilmişti ki adeta lâyüsel idiler. Halka ve köylüye pek çok zulüm ve hakaret yapıyorlardı. Bu işitilmedik zulüm altında inleyen halk fırkaya karşı pek büyük bir teveccüh gösteriyordu. Denebilir ki yüzde seksen halk fırka taraftarı idi.

(4) Fırka ile Haricî Komünist Teşkilâtları ve Rusya Sefarethanesi arasındaki Münâsebât:

4 Teşrinievvel 1920 tarihine yani ilk Şuralar Rusyası sefaret heyetinin Ankara'ya vusulüne kadar fırka memleket harici Komünist teşkilâtlarıyla hiçbir irtibat ve münasebet peyda edememişti. Mustafa Suphi yoldaşın Ağustos iptidalarında murahhas olarak gönderdiği Süleyman Sami Bakü'ye avdetten sonra fırkaya hiçbir haber göndermemişti.

Yoldaş Upmal'in idaresi altında gelen sefaret heyetindeki Oruç Ali Bakirof, Polakof, Mehmedof yoldaşlarla pek sıkı ve pek samimi münâsebâta girildi. Fırkanın elinde komünizme ait hiçbir edebiyat yoktu. Komünist fırkaları teşkilâtına, propaganda usullerine gayr-i vâkıf olan fırka azaları bu işleri gözleri bağlı olarak sırf kendi aşk ve kendi içtihatlarıyla yapıyordu. Bu arkadaşlar geldikten sonra bir usul tahtında çalışabilmek yollarını öğrenmek ve fikren de yükselmek için bütün kuvvetleriyle çalışılmaya başlandı. Maalesef yoldaşlar da komünizm edebiyatı hemen hiç

getirmemişlerdi. Bunlardan da edilecek istifade şifahî konuşmalara inhisar ediyordu. Mahaza mufassal fırka programının tanziminde bu arkadaşlardan pek çok istifadeler temin olundu.

(5) Resmî Komünist Partisinin Zuhuru

Hükümet gizli Komünist Partisinden gittikçe kuşulanmaya ve ürkmeye başlamıştı. Bundan iki cihetten ürküyordu. 1) Gizli Komünist Partisi sefarethane ile sıkı münâsebâtta bulunduğundan hükümetle Rusya arasındaki münâsebâtın gayr-i samimi olduğunun meydana çıkabilmesi. 2) Gizli Komünist Partisi'nin bir ihtilâl yapmak ihtimali.

Bu her iki korkuyu izale edebilmek için tefessüh eden Yeşil Ordu enkazıyla ortaya yalancı bir "Türkiye Komünist Fırkası" attılar. Bu fırkanın en mühim azaları başta Mustafa Kemal Paşa olduğu halde Celal [Bayar], Yunus Nadi [Abaloğlu], Hakkı Behiç [Bayiç], Muhittin Baha [Pars], Eyüp Sabri [Akgöl], Mahmut Esat [Bozkurt] Beyler ve saire¹⁶ idi. Yani milliyetçi ve İttihatçı rüesası, münevver burjuvalar kâmilten bu fırkada idiler.

Bu resmî burjuvalar Komünist Fırkası meydana çıkar çıkmaz evvelâ hafî Türkiye Komünist Partisi'ne mensup azaları iğfale kalktılar ve münevver gençlerden bir kısmını çaldılar. Sonra gizli Komünist Fırkası'nın olduğu gibi resmî Komünist Fırkası'na iltihak etmesini teklif ettiler ve iltihak teklifini polis müdiriyeti ve askerî polis teşkilâtı reisi vasıtasıyla tehdide kadar vardırıdılar.

16 v.s. = Tefvik Rüştü [Aras], Kılıç Ali, Topçu İhsan [Eryavuz], Refik [Koraltan], Süreyya [Yiğit].

Vilayâttaki nüvelerimiz gazetelerle ilan olunan resmî Komünist Fırkası'nın bizim hafî Komünist Partisi olduğu zehâbına düştüler. Hafî Komünist Partisi'nin ise muhaberât ve irtibat vesaiti hemen hemen mefkud olduğundan gerek nüvelere ve gerekse bütün halka hakikati anlatmak hususunda pek müşkil bir mevkide kaldı. Niha-yet hafilikten resmîyete çıkmaya karar verdi.

(6) Gizli Faaliyet Devrinde En Ziyade Faaliyet Gösteren Yoldaşlar Kimlerdi?

Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi azaları şunlardı: Ahmet, Hilmi, Ziyetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime... Yoldaş Upmal ile Ankara'ya gelen Hüseyin Hüsnü yoldaş da merkez-i umumiye dâhil oldu. Bu yoldaşların hepsi de kudretleri yettiği kadar fırkaya hizmet etmişlerdir. Yalnız Ankara muhitinde kadınlar pek geri olduğundan ve kadın ameleler de pek az ve yalnız ev hizmetçilerine münhasır olduğundan kadın arkadaşların kadınlar arasındaki faaliyeti bir zemin-i inkişaf bulamadı. Kâtib-i umumî Salih Hacıoğlu idi.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi'nin 23 Ocak 1921 tarihli raporunda aynı süreç ele alınmaktadır; bu rapora Upmal Angarski bir takım notlar ve 5 Mart 1921'de de Bakü'de bir Sonsöz eklemiştir. Biz genel değerlendirmelerden çok Salih Hacıoğlu'nun da içinde yer aldığı pratik faaliyetlere ilişkin bölümleri aktaracağız¹⁷.

17 Bu raporun tamamı, Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 192-209.

Çoktandır halkın durumu üzerinde kafa yoran ve proletaryanın kendi yapacağı devrimin gerekliliğine inanmış baytar Salih yoldaş 1920 yılının Mayıs ayı sonunda devrimi hazırlama davasında kendisine yardımcı olabilecek kimi yoldaşlarla tanışıyor. 1919 yılının yazında İstanbul'a gelen genç Başkirt Şerif Manatov yoldaş Bolşevik propagandası yaptığı iddiasıyla Fransızlar tarafından tutuklanıyor. İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin yönetimindeki Gizli Komite ve kimi partısız sosyalistler Manatov yoldaşın hapisten kaçışını örgütlüyor ve Eskişehir'e ulaşmasına yardım ediyor. Manatov yoldaş Eskişehir'de çıkan bir gazetede Bolşeviklik üzerine bir yazı yazıyor, Bolşeviklik hakkında halk önünde iki defa konferans veriyor ve Rusyalı Tatar göçmenlerin yaşadığı bir köyde kaldığı sıralarda bölgede fikirlerinin propagandasını yapıyor. Daha sonra Ankara'ya geçiyor. 12 Haziran 1920 günü şehir bahçesinde Bolşeviklik konusunda ve Türkiye halkının kurtuluşunun da yalnız komünist devrimiyle mümkün olacağına dair konferans veriyor. Konuşmacının her sözünü baştan sonuna kadar tüm yüreğiyle dinleyip benimseyen Salih Hacıoğlu yoldaş, konferans sonunda Manatov yoldaşla tanışıyor. Üç gün sonra aynı bahçede Harput doğumlu Vakkas Ferit de sosyalizme dair bir konferans veriyor. Salih yoldaş bu konferansa katılıyor ve Vakkas Ferit ile de tanışıyor, Salih ve Manatov yoldaşlar o zamanlar Eğitim Bakanlığı'nda Tedrisat Müdürü Başkâtibi olan ve sosyalizme ilgi duyan Nuri yoldaşla anlaşarak Bolşevik komünist partisi kurmayı kararlaştırıyor. Salih Hacıoğlu bu niyetlerini Vakkas Ferit ile de paylaşıyor. Vakkas Ferit önce birkaç kaçamaklı yanıtla Salih yoldaşı başından savmaya

çalışıyor, ama onun kararlı ısrarları karşısında böyle bir partinin, yani Bolşevik partisinin artık gizlice örgütlenmiş olduğunu, bir merkez komitesinin bulunduğunu ve eğer Salih yoldaş isterse, kendisini tavsiye edebileceğini bildiriyor. Birçok görüşme ve tartışmadan sonra 14 Haziran 1920 tarihinde Vakkas Ferit yukarıda sözü edilen Nuri yoldaşı ve Salih yoldaşı gizli Bolşevik teşkilâtı Yeşil Ordu (YO) Sekreteri Nâzım yoldaşla tanıştıyor. Her iki yoldaşa ant içirttikten sonra Nâzım yoldaş ikisine de YO tüzüğünü veriyor ve onları Ankara Şehir Komitesi'ni kurmakla görevlendiriyor. Salih ve Manatov yoldaşlar tüzüğü inceleyince birçok yetersizlikleri olduğunu ve hatta komünizmin ilkeleriyle doğrudan çelişen bazı maddeleri bulunduğunu görüyor. Bunun üzerine onlar Türkiye Bolşevik Komünist Partisi'nin (TBKP) program ve tüzüğünü hazırlıyor. Vakkas Ferit vasıtasıyla bu programı kendilerini Ankara teşkilâtını kurmakla görevlendiren YO'nun umumî merkezine göndererek, üye kabul edecekleri kişilere yalnız bu programı tanıtacaklarını bildiriyor. YO Umumî Merkezi programı alınca kararsızlık gösteriyor. Ama sonunda merkez, birkaç gün sonra Ankara teşkilâtına geçici olarak faaliyetlerini durdurduğunu ve bunu YO Ankara teşkilâtı için de gerekli gördüğünü bildiriyor. O sıralar Ankara teşkilâtının en faal üyeleri Salih, Manatov ve Ahmet Mustafa'dır. Yukarıda adı geçen Nuri yoldaş gibi birçok şüpheli ve kararsız kişiyi teşkilâttan uzaklaştırarak onlar teşkilâtı bağımsız TBKP'nin umumî merkezine dönüştürme kararı alıyor ve YO umumî merkezinin faaliyetlerini durdurma emrine aldırmadan çalışmaya devam ediyor. (Upmal'in notu: TKP'nin her şeyde

RKP'yi taklit ettiği, mühründe bile "TKP"nin Rusça harflerle yazılmış olduğundan da anlaşılıyordu.) Yeni oluşan umumî merkeze onlar İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanadından olup İngiliz polisinin takibinden kaçarak Ankara'ya gelen Ufalı Ziyetullah'ı, Ankaralı Ahmet Hilmi'yi ve Ankara lisesi matematik öğretmeni Mustafa yoldaşı alıyor.

Bu yoldaşların girmesiyle bağımsız TBKP teşkilâtı daha büyük bir hızlı gelişmeye başlıyor. O sıralar Eskişehir'de İstanbul Türkiye İşçi Sosyalist Partisi'nin teşkilâtı da bulunuyor. TBKP umumî merkezi bu teşkilâtle anlaşarak Ankara dışındaki ilk teşkilâtını kuruyor. Merkezde olduğu gibi, diğer yerlerde de propaganda çalışmaları geniş çapta (Not: Türkiye için "geniş" çapta) sürdüğü ve üye sayısı giderek arttığı için hemen programın basılmasına geçme kararı alınıyor. Birkaç beyanname yazılıyor. Salih yoldaş Eski Dünya Nedir Yeni Dünyada Neler Oluyor başlıklı bir bildiri yazıyor. Ziyetullah Nevşirvanov da bütün düzensizlik biri yer biri bakar olduğundan kaynaklanıyor başlıklı bir bildiriyi kaleme alıyor. Bu bildirileri bastırmak ve bunun yanı sıra Ankara Eyalet Komitesi umumi merkezi (MK) için mühür sipariş etmek üzere Manatov yoldaş Eskişehir'e gönderiliyor. Abdullah Necmettin'in babasına ait olan Ticaret Matbaası bu yoldaş sayesinde Eskişehir sosyalistlerinin etkisi altına geçmiş bulunuyor. Bunun yanı sıra Eskişehir İl Komitesi'nin ilk üyelerinden Arif Oruç partimizin "Yeşil Ordulu" döneminde Kuva-yı Milliye seyyar müfreze komutanları ve askerleri arasında propaganda yürütmüştü (Not: Rusya durumuyla kıyaslan-

dığında Ethem'in çetesi tam bir Mahno¹⁸.) Böylece Ethem Bey'in komutasındaki bu müfrezenin desteği kısmen de olsa sağlanmış durumdaydı. (Upmal'in notu: Mustafa Kemal bana Ekim ayında matbaa ve gazete için paraları kendi ajanı olan Ethem'e bizzat verdiğini söyledi.) Eskişehir bu komutanın etkisindeydi. Şöyle ki, Eskişehir liva matbaasının da bizim elimizde olduğu anlaşıldı. İki matbaanın işçileri de bizim üyelerimizdi. Bu sebepten dolayı herhangi bir engelle karşılaşmadan programı ve bildirileri bastırabildik. Haziran 1920'de hazırlanan ilk program, iki beyanname ve Salih Hacıoğlu yoldaşın bildirisi ekte bulunuyor. Ziyetullah Nevşirvanov'un bildirisi basılmadı. İkinci beyannameyi biraz açıklamak gerektiğini düşünüyoruz. Halk arasında Bolşeviklik propagandası yürütürken biz kamuoyunda bir kuşku ve hatta çekingenlik belirdiğini gördük. Şöyle diyorlardı: "İttihatçılar yüzünden 4-5 yıl savaşın cenderesini çektik ve bu duruma bu parti yüzünden düştük. Bu durumdan kurtulmak için Kuva-yı Milliye kuruldu. Eninde sonunda biz anladık ki, bu da İttihatçıların bir dolabıymış. İktidarda aynı adamlar, izlenen aynı politika. Halk arasında bu konuda beliren kuşkuları

18 Nestor Mahno (1898-1934), Ukrayna'nın Yekaterinoslav eyaletinin, Aleksandrovska bölgesindeki Gulya-Polye köyünde doğan Mahno 1905 Rus Devrimi ertesinde anarko-komünizm fikirlerini benimsedi. Silahlı mücadele nedeniyle verilen ölüm cezası ömür boyu hapse çevrildi. 1917'de özgürlüğüne kavuştuktan sonra Ukrayna'da köylülerle birlikte Avusturya birliklerine ve onların Ukraynalı işbirlikçilerine karşı silahlı bir anarşist direniş örgütledi. Beyaz ordulara karşı bir süre Kızılordu ile birlikte savaşan Mahno ve çeteleri 1920 yılında Kızılordu'nun karşısında yer aldı. Eylül 1921'de Romanya/Besarabya'ya geçti. Bir süre Polonya'da kaldıktan sonra Paris'e yerleşti ve anarşist hareket içinde mücadelesine devam etti.

bertaraf etmek ve aynı zamanda uluslararası politikada kendini rezil eden İTC ile hiç bir ortak yanımızın olmadığını dünya proletaryasına göstermek için bu çağrıyla yayınlamayı kararlaştırdık. (Not: Bu çağrının MK'nin onayı olmadan yayınlanması bölünmeye, karşılıklı ilişkilerin soğumasına yol açtı ve öte yandan aslında zararsız olan bu çağrı yüzünden Şerif Manatov tutuklanıp sürüldü.)

Manatov yoldaş beyanname ve programı basıp kısmen dağıttıktan sonra Ankara'ya dönüyor. Bu beyannameler, özellikle ikinci beyanname karşısında cin ifrit olan Mustafa Kemal Paşa hükümeti hemen takibatlara girişiyor. Beyannamelerin basıldığı Eskişehir'e 14 gizli polis gönderiliyor. Bolşeviklik fikirlerini yaymak amacıyla Ethem Bey *Yeni Dünya* gazetesinin temellerini atıyor. Yukarıda adı geçen Arif Oruç yoldaş gazeteye başyazar atanıyor. Beyannamelerin baskı işleri sebebiyle o zamanlar Eskişehir'de bulunan Şerif Manatov yoldaş onları dürüst sanarak işbirliği vaat ediyor ve gazetenin üç sayısı çıkıncaya kadar Eskişehir'de bulunduğu sürece bu gazetede yazılar yayınlıyor. Bundan başka işçi kulübünde ve tiyatro binasında Bolşeviklik üstüne okuduğu iki raporu da aynı gazete yayınlanıyor. Manatov yoldaşın program ve beyannameleri bastırıp mühür için siparişi vererek Bolşevik bir gazetenin sayılarıyla dönmüş olması Ankara'da TBKP MK'yi son derece sevindiriyor ve yeni umutlar yaratıyor. Bunun üzerine hemen MK'yi bir işçi yatağı olan ve aynı zamanda bu kadar önemli bir askerî gücün etkisinde bulunan Eskişehir'e aktarma kararı alınıyor. 10 Temmuz 1920'de Şerif Manatov ve Ziyinetullah Nevşirvanov diğer MK üyelerini beklemek üzere *Yeni Dünya* çalışanlarıyla

işbirliği içinde çalışmak amacıyla Eskişehir'e gidiyor. Orada gazetenin yön değiştirip milliyetçi ve panislamcı ruhta yayına geçtiğini görüyor ve Ethem Bey ile Arif Oruç'un dikkatini bu husus üzerine çekmeye çalışıyor, ama bunu başaramıyorlar. Ethem'in ve Arif Oruç'un gerçek amacının ne olduğu anlaşılamıyor. Nevşirvanov ve Manatov yoldaşlar, Ethem ile Arif Oruç'un dürüstlüğü hakkındaki kuşkularını 14 Eylül 1920 tarihinde Eskişehir'e gelen Salih Hacıoğlu yoldaşa bildiriyor. Ama Salih yoldaş Ethem ile Arif Oruç'un dürüst olduğu inancına yatkın görünüyor. Z. Nevşirvanov ve Manatov yoldaşların tek başarısı, III. Enternasyonal İkinci Kongresi'nin Doğu Halkları'na Çağrısını *Yeni Dünya* gazetesinde yayınlamayı başarmış olmaları ve dolayısıyla Ankara'da çıkan *Yeni Gün* gibi burjuva gazetelerinin daha önce yayınladıkları çağrının içeriğini Mustafa Kemal Paşa lehine çarpıttıklarını ortaya çıkartmış olmaları. Durum az ya da çok açıklığa kavuşmuş olduğu için MK'nin önceki gibi Ankara'da kalması fikri üstün geliyor ve 20 Eylül 1920 günü Salih ve Z. Nevşirvanov yoldaşlar, diğer MK üyeleri Eskişehir'e gelmeden önce, onlarla sorunu görüşmek üzere Ankara'ya dönüyor. Teşkilât işlerini yürütmek için Kastamonu'ya gitmek üzere Eskişehir'de bırakılan Şerif Manatov yoldaş beyannamelerin basılması ve dağıtılması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa hükümetinin emri üzerine askerî polis tarafından tutuklanıp sorgulanıyor. Sorgulamalarında kendi isminden başka bir şey söylemediği için konuşturulmak üzere 4-5 gün sonra muhafız eşliğinde Ankara'ya getiriliyor. Orada Emniyet Müdürlüğü'nün bodrumuna atılıyor. Ankara'ya gelen Z. Nevşirvanov ve Salih yoldaşlar, MK üyesi Ahmet

Hilmi yoldaşın da beyanname dağıtmaktan tutuklandığını öğreniyor. Kimi TBKP ve YO üyelerinin çabalarıyla Hilmi yoldaş mahkemeye gitmeden kurtarılabiliyor, ama Ş. Manatov yoldaş kurtarılamıyor. O günlerde RSFSC Sefareti Ankara'ya geliyor. Sefaret Ankara'ya geldiğinde Manatov yoldaş artık 2-3 gündür tutuklu bulunuyor. Sefareti karşılamaya giden ve bugün Türkiye'nin Moskova Sefaretinde görevli Feridun adında bir devlet memuru Upmal-Angarski'nin¹⁹ Sovyet Sefaret Tercümanı vasıtasıyla kendisine yönelttiği, şu an Şerif Manatov'un nerede olduğu sorusuna, Ş. Manatov'un bir Bolşevik gazetesi çıkarmakta olduğu Eskişehir'de bulunduğunu söyleyerek cevap veriyor. Bu cevap fikri Mustafa Kemal Paşa'nın hoşuna gidiyor ve söz konusu memur ödüllendirilerek kendisine inayet gösteriliyor. Şerif Manatov yoldaş Sefaretle ilişkiye geçmesine fırsat bırakılmadan İnebolu üzerinden gizlice sınır dışı ediliyor. (Upmal'ın notu: Serbest bırakılması için müdahalem ve ardından protestom sonuçsuz kalmıştı.) Temmuz sonunda hükümetin ve onunla işbirliği içindeki burjuvazinin (mollalar, beyler) parti üyeleri üzerindeki ko-
vuşturma ve baskılarında artış oluyor. Üyeler arasında endişeler de artmaya başlıyor. Mükemmel bir gizlilik içinde çalışan MK, üyelerini güçlü olduğuna ikna etmek zorunda kalıyor. Bu amaçla sırf üyeler için yazılan 3 nolu beyanname dağıtılıyor. Eylül ayının sonunda ve Ekim ayının başında bol katılımlı programlar ve geniş çapta dağıtılan beyannameler sayesinde kamuoyunda hükümete karşı bir akım beliriyor. (Upmal: Yoldaşlar abartıyor, onların yığınlar arasındaki çalışmaları düşük çaptaydı.) Buna karşılık

19 Rusça metnin neredeyse tamamında "Angorski" olarak geçiyor (ç.n.).

Hâkimiyeti Milliye gibi yarı resmi gazeteler ve *Yeni Gün* gibi Panislamcı burjuva gazeteleri partiye karşı saldırılarını artırdı. Eskişehir’de çıkan *Yeni Dünya*’ya gelince, anlaşıldı ki, görüşlerimiz örtüşmüyor. Bu yüzden, düşman basına karşı koyabilmek amacıyla 1920 Ekim’inden itibaren saldırılarında en pervasız gazetelerin yazı işleri müdürlerine 4 nolu çağrımızı yolladık. Bu çağrıyı aldıktan sonra gazeteler açık saldırılarını bir ölçüde hafifletti.

Rusya’daki Türkiye Komünist Teşkilâtı’nın (RTKT) Bakü’deki MK’si, Süleyman Sami yoldaşı Türkiye’ye gönderdi. Onun görevi teşkilât adına Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmek, Ankara’da teşkilât kurmak ve aynı zamanda Anadolu proleterlerini Doğu Halkları Bakü Kurultayı’na davet etmektir. Süleyman Sami yoldaş Ankara’ya Ağustos ayı sonunda geldi. O zaman bizim teşkilâtımız RTKT’ye eğer III. Enternasyonal’e katılırsa onun emrine geçeceğimizi bildirdik ve para yardımı istedik. Biz Bakü Kurultayı’na delege göndermek için para bulamadık ve bu yüzden delege gönderemedik. Anadolu’da beş küçük teşkilât kuran Süleyman Sami yoldaş bu teşkilâtları bizim MK’ye bağlayıp Rusya’ya geri döndü. Biz şu ana kadar Bakü teşkilâtından ne bir talimat, ne bir haber, ne de bir para yardımı aldık. Biz o zaman Süleyman Sami yoldaşa partimizin durumu hakkında bir rapor vermiştik. Bundan başka Z. Nevşirvanov yoldaş İstanbul sosyalist partileri hakkında Bakü’ye şahsi bir rapor yollamıştı. (Upmal: Daha sonra da Mustafa Suphi’nin Bakü’ye ve Moskova’ya onlarca telgrafi yanıtı kaldı, şimdiye kadar biz de Anadolu’da ne bir broşür, ne bir direktif, ne de başka bir şey aldık.)

TBKP (yürürlükteki Umumi Esas Tüzük çerçevesinde) çalışmaya devam ederek Eylül ayı başında Nevşirvanov yoldaşı III. Enternasyonal kurallarına uygun, RKP programına yakın ve aynı zamanda Türkiye'nin sosyal ve ekonomik durumunu dikkate alan bir program tasarısı hazırlamakla görevlendirdi. Adı geçen yoldaşın Kasım 1920'de hazırladığı bu ayrıntılı program tasarısı kayda değer bir çalışmadır. Programın son şekli Ankara İl Komitesi'nin umumi toplantısında okundu ve kabul edildi. Daha sonra Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adına çıkan partimizin Programı, Tüzüğü ve manifestosu (Upmal: Program benim önerim üzerine RKP programının ruhuna uygun bir şekilde ve yerli koşullara göre değiştirilerek yeni baştan işlenmişti. Çünkü ilk program oldukça karışıktı. Türkçe bilmediğimden Komintern üyesi Bagirov'a güvendim, ama daha sonra anlaşıldığı üzere yeni program çok başarısız şekilde tashih edilmiş, manifesto, teorik ve pratik çalışmalar kısmı bir bulamaç haline getirilmiş, ama Türk yoldaşlar basmakta acele ettikleri için yapacak bir şey kalmamıştı) ikişer nüsha halinde ekte bulunduğu için içerikleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayı gereksiz buluyoruz. Biz önemsiz düzeltmeler yaparak RKP tüzüğünün kadınlar arasındaki çalışmalarla ve fraksiyonun çalışmalarıyla ilgili fıkralarının kabul edilmesini mümkün bulduk. Diğer konularda büyük değişiklikler yapıldı. Bizim Türkiye'deki sosyal ve ekonomik durumla ilgili görüşümüz programa eklenen manifestoda açıkça görülüyor.

Gizli çalışan TBKP üyelerini olduğu gibi partisiz proleterleri ve bütün halkı (Upmal: Bundan da öte, elbette ki, güveni altın, silah ve mermi değerinde olan Sovyet

Rusya'yı) yanıltmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa, güvenini hak etmiş vurguncu, gerici ve zorba dostlarını kışkırtarak provokasyon niteliğinde bir Türkiye Komünist Partisi kurdurttu. Çünkü Upmal yoldaş kendisine şahsî bir görüşmede Moskova ile Ankara arasındaki karşılıklı güven ve içtenliğin başta gelen şartının Anadolu'da Komünist Partisi'nin legalleşmesi olduğuna işaret etmişti. 26 Ekim günü İçişleri Bakanlığı 164 nolu resmî özel tebligatını (Not: Polis emirnamesi. Upmal) yayınlayarak TKP'nin resmen kurulduğunu, bu partinin mührünü taşıyan tasdik belgesi bulunmayan kişilerin hiç bir gerekçeyle komünizm propagandası yapamayacağını ve Yeşil Ordu teşkilâtlarının bu partiye dönüşüp onun emrine girdiğini duyurdu. Bu tebligatın amacı komünizm propagandasını engellemek ve aynı zamanda gizli çalışan TBKP'nin dağılmasına yol açmaktır. Yeşil Ordu MK 25 üyeden oluşuyordu. Bunların halkın nefret ettiği, Mustafa Kemal Paşa'nın zorla teşkilâta aldırtağı ve daha sonra anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın partiyi dağıtmamasını sağlamak amacıyla kabul edilen 5'i, iki-üç oportünist sosyalistle birlikte adı geçen resmî himayeli TKP'ye geçti. Kendinde böyle "devrimci" cesaret bulamayan birkaç Yeşil Ordu MK üyesi teşkilâttan ayrıldı. Böylece Yeşil Ordu MK kendiliğinden dağılmış oldu. Resmî himayeli TKP provokasyonu sonucunda YO'nun çöküşünün tanığı olan ve yavaş yavaş kendisinin de çökme tehlikesini hisseden gizli TBKP, Yeşil Ordu'nun geri kalan MK üyeleriyle ve Meclis'te çok radikal politika izleyen kimi halkçı mebuslarla anlaşmayı gerekli gördü. Açık çalışmaya geçmek ge-

rektiği ve bu amaçla Mecliste, Yüksek İcra Kurulu'nda²⁰ yardıma ihtiyacı olacağı için Yeşil Ordu MK'nin geri kalan üyeleri arasında olduğu gibi, halkçı mebuslar arasında da etkin kişiler vardı. (Upmal: Aslında görüşmeler benim tercüman Hüseyin Hüsnü vasıtasıyla yaptığım öneri üzerine başlamıştı ve ben mebus Nâzım ile gizli bir görüşmede bütün konularda önceden anlaşmıştım; o Halkçı adından bile vazgeçmek zorunda kalmıştı. Gerçi onlar daha sonra adlarını hatırlayıverdiler, inatlaştılar ve Türk yoldaşlar hemen geri adım attı. Ayrıntılı bilgi için bak: 16 Aralık 1920 tarihli Rapor.) Aynı zamanda YO'nun taşra teşkilât üyelerinden çok sayıda telgraf geliyordu. Bu telgraflarda onlar hükümetin kurduğu resmî TKP'ne çalışmayacaklarını, bu partinin üye çoğunluğunun komünist olmadığına ve olamayacağına inandıklarını belirtiyordu. Bütün bunları büyük bir dikkatle izleyen TBKP alınan bir kararla Kasım ayı ortalarında geri kalan Yeşil Ordularla ve Halkçılarla görüşmelere başladı. Bu gizli görüşmeleri yürütmek için Salih Hacıoğlu yoldaş görevlendirildi. III. Enternasyonal ilkelerine uygun bir şekilde Ziyetullah Nevşirvanov yoldaş tarafından hazırlanan programı birkaç oturumdan sonra Yeşil Ordular ve Halkçılar da kabul etti ve böylece anlaşma sağlandı. Tarafların delegelelerinin katılımıyla program ikinci kez görüşüldükten sonra anlaşma, Enternasyonal marşının eşliğinde imzalandı (22 Kasım 1920). TBKP'den MK üyeleri Ahmet Hilmi, Salih Hacıoğlu, Ziyetullah Nevşirvanov, Fatma Salih; Yeşil Ordu'dan Tokat mebusu Nâzım, Bursa mebusu Servet; radikal Halkçılardan Afyon Karahisar mebusları Şükrü

20 Rusça ВІS kısaltması bu anlama geliyor (ç.n.).

ve Hulûsi; Sovyet Sefaretinden Upmal-Angarski, Hüseyin Hüsnü ve Polyakov katıldı. Adı geçen teşkilâtların birleşmesiyle ortaya çıkan parti Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) adını aldı. “Halk” sözünün kabulünün pek hoş olmadığını biliyorduk ve kanımızca bu gerekli değildi. Ama bu sözün kabulü için birkaç önemli sebep vardı. Örneğin: a) Himaye edilen resmî partiden ayırt edilmesi için, aksi halde karışıklık ortaya çıkabilirdi. B) BMM’de birçok Halkçıyı kaybetmek ve gücendirmek gerekmiyordu. c) “Halk” sözü Türkiye’de Avrupa’dakiyle aynı anlamı taşımıyor. Osmanlı Türklerinin dilinde bu söz daha çok “proleter” terimine uygun düşüyor. Şöyle ki, birçok önceliğinin yanı sıra, bu sözün kabulünde bir iç sorun yoktu. Dışarıdan bakıldığında sorun dünya proleterlerinin artık “Halkçılardan” bıkmış olmasıydı. Bu kusuru biz faaliyetlerimizle, teşkilâtlarımızı sırf proleter unsurlardan oluşturarak gidereceğiz. Avrupa dillerinde halkçılıktan anlaşılan kavramla bir ortak yanımız olmadığını kanıtlayacağız. Bu nedenle biz “Halk”çılıktan çok zarar gören Avrupalı yoldaşlarımızın adımızdan ürkmemesini umut ediyoruz.

(Burada biz değerli MK üyesi Hüseyin Hüsnü yoldaşın bize katılma şekli, Yeşil Ordularla birleştiğimiz sırada partimizin ulaştığı teşkilât boyutları ve bütün MK üyeleri hakkında kimi bilgiler vermek istiyoruz. Hüseyin Hüsnü Rusya’daki Türkiye Komünist Teşkilâtı üyesidir. O Kiev ve Odesa’da kızıl Müslümanları örgütlemiştir. Sonra Uluslararası Propaganda Bürosu kendisini Türkiye teşkilâtı için atamıştır. Gelişi sırasında Denikinciler tarafından esir alınıp Sivastopol hapisanesinde çektiği nice ağır çilelerin sonunda kendini Denikin’in İstanbul’da İngilizlere

teslim ettiği bir grupta bulmuştur. Nihayet İngiliz zindanından kaçarak Anadolu'ya ulaşmış, Sivas'ta RSFSC Temsilciliği'ne katılarak onunla birlikte Ankara'ya varmış ve orada partimize katılmıştır. Bu yoldaşın yanı sıra, parti, Temsilcilik görevlileri Upmal-Angarski'yi ve Ali Bagirov Oruç yoldaşları MK onur üyesi seçmiştir. TBKP, YO ile birleştiği sıralarda TBKP'nin Ankara, Eskişehir, Yabanabad [bugünkü Ankara yakınlarında Kızılcahamam-Çamlıdere bölgesidir], Yozgat, Kastamonu, İnebolu, Karahisar-ı Şarkî [bugünkü Şebinkarahisar'dır], Alâiye [bugünkü Alanya'dır], Konya, Sivas ve Trabzon'da kendisine bağlı komiteler bulunmaktaydı. (Upmal'in notu: Bu hücreler çok zayıf ve küçüktü. Kimi yerlerde 5-6 kişiyi geçmiyordu.) Bu komiteler gizlilik kurallarına uygun geçici bünyeye çalışmaktaydı. Bu talimat tarihsel önemde olduğundan, rapora ekliyoruz. Yeşil Ordu ve Halkçılarla birleştiğinde bizim MK şu yoldaşlardan oluşmaktaydı: 1/ Ahmet Hüsnü, 2/ Ahmet Hilmi, 3/ Ahmet Mustafa, 4/ Cemile Nevşirvanov, 5/ Rahime Selim, 6/ Salih Hacıoğlu, 7/ Hüseyin Hüsnü, 8/ Ziyetullah Nevşirvanov, 9/ Fatma Salih, 10/ Mesut; onur üyeleri: 11/ Upmal-Angarski ve 12/ Ali Bagirov Oruç.

THİF'in Kuruluşu ve İlk Faaliyet Dönemi

Böylesi bir süreç sonunda 27 Kasım 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (THİF) kuruluş beyannamesi verilir. THİF 7 Aralık 1920'de resmen kurulup açık faaliyete başlar. Salih Hacıoğlu, Ocak 1921'e kadar süregelen çalışmaları yukarıda sözünü ettiğimiz Komintern'e

sunulan raporda aktarır. Partinin kuruluş sürecinde Hafi Komünist Partisi'nin Sol Halkçılarla ilişkilerini ele aldıktan sonra, resmî faaliyet dönemindeki işleri aktaran Salih Hacıoğlu, Çerkez Ethem'in isyanı ertesinde hükümetin THİF'e yönelik saldırısına, THİF'in faaliyetine son vermesine ve nihayet yargılanıp mahkûm olmalarına değinir.

Sol Halkçılarla Münâsebât ve İttihat

Hafi Türkiye Komünist Partisi memleket dâhilinde mad-detten değilse de manen oldukça bir mevcudiyet göstermişti. Resmî Komünist Fırkası bu mevcudiyeti sarsmaya başladı. Bunun üzerine parti resmî olarak meydana çıkmaya mecbur oldu ve bu kararı verdi. Lakin parti azaları meyanında meclis azalarından hiçbir kimse yoktu. Yalnız Meclis'te bir "Halk Zümresi" teşekkül etmişti ki programı oldukça sol ve azalarından bazıları komünistliğe taraftar ve pek yakın görünüyordu. Ve bu Halk Zümresi'nin liderleri Nâzım ve Şeyh Servet Bey ve Efendiler idi. Bize mütemayil olan her kuvvetten istifade etmek ve Meclis'te de bir hizbe malik olmak düşüncesiyle ve sefarethanedeki Rus komünist arkadaşların arzu ve teklifiyle merkez-i umumî bu Halk Zümresi'nin liderleriyle temasa karar verdi. Kâtib-i umumî Salih Hacıoğlu temasa memur edildi. İlk temasta gerek Nâzım ve gerekse Şeyh Servet parti programını kabul ve partiye girmeye ve aynı zamanda Halk Zümresi'ni de sürüklemeye muvafakat ettiler ve iki taraftan dörder murahhas intihabıyla bir uzlaşma ve birleşme komisyonunun teşekkülü karargâr oldu. Bu komisyona partiden Salih Hacıoğlu, Fatma Salih Hacıoğlu,

Hilmi ve Nevşirvanov arkadaşlar, Halk Zümresi'nden de Nâzım, Şeyh Servet, Afyonkarahisarlı Mebusu Şükrü ve Afyonkarahisarlı Mebusu Hulusi²¹ Beyler intihap olundu. Komisyon müzakerata ve partinin programını madde madde tetkike başladı. Neticede fırka programının siyaset-i umumiye bahsine Halk Zümresi azalarını celb edebilmek için Şeyh Servet'in teklifi üzerine yalnız şu "fırka asr-i saadetin hamiyet-i müşterekesini ihya etmek üzere çalışacak" cümlesinin ilavesiyle ve fırka unvanının da "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" olarak kabul edilmesiyle Halk Zümresi murahhasları tarafından program tamamen kabul edildi. Ve her iki taraf merkez komitelerinin umumî bir içtima akdiyle umumî bir merkez komitesi teşkil ve hükümete beyanname vererek resmen faaliyete başlanması karargîr oldu.

İki taraf merkez-i umumîsi içtima ettiği gün Halk Zümresi merkez-i umumî azalarından Erzurum mebusu Asım,²² Balıkesir mebusu Basri²³ ve yine Afyon mebusu Memduh Necdet²⁴ Beyler de mevcut idi. O gün faaliyet şubeleri intihabatı yapıldı. Ve artık iki fırka birleşmiş adedildi. Ertesi gün Asım, Cevat ve Basri Beylerin istifaları geldi. Tetkikat neticesinde merkez-i umumîler içtimaa günü komünist kadınların da içtimaa iştirak etmiş bulunması bu inkılâpçıların akideleriyle!! tevâfuk etmemiş ve ondan dolayı istifa etmiş oldukları anlaşıldı. Bunlar yalnız

21 Mustafa Hulusi [Çalgüner] Efendi, 1872-1932, 1. Grup.

22 Asım (Vasfi) [Mühürdaroglu], 1981-1966, Teşkilât-ı Mahsusa, 1. Grup.

23 H. Basri [Çantay], 1887 – 1964.

24 Memduh Necdet [Erbek], 1890-1957, 1. Grup.

istifa ile kalmayarak Meclis'te tezvirât ve ifsadatta (provokasyon) bulundular. Bunun üzerine artık partiye Halk Zümresi'nden başka hiçbir kimse girmedii, yanaşmadı. Hükûmete beyanname (27 Teşrinisani 1920) verildi. 7 Kânunuevvel 1920'de fırka resmen tanındı.

2. Resmî Faaliyet Devrinde Yapılan İşler

a) Teşkilât. Fırka resmen faaliyete geçer geçmez ilk defa olarak vilayâtteki nüvelerin adreslerine keyfiyeti telgrafla bildirdi ve her nüvenin bir mahallî komite halinde resmen faaliyete geçmesini tebliğ etti. Yalnız Yozgat'taki nüve bir heyet-i merkeziye teşkil ederek resmen faaliyete geçti. Diğer nüvelere mahallî hükümetler müsaade etmedi. Ankara komitesi dahi hükümetten müsaade istihsal ederek resmen çalışmaya başladı.

b) Propaganda. Fırka umumî konferanslarla propaganda başladı. Ve Darülmua'llimin salonunda kadın ve erkekler muhtelit olduğu halde üç konferans verebildi. Bu salon alelade 300-350 kişiyi istiap edebilecek bir vüs'atte olduğu halde konferansa gelenler daima binden fazla oluyor ve adeta üst üste ve ayakta duruyorlardı. Bilhassa fukara halk, asker ve ameleler büyük tehâlükler göstermişlerdi.

c) Neşriyat. Fırkaya dâhil olduğunu yukarıda söylediğimiz Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey'in bir matbaası²⁵ vardı. Fırka bu matbaanın nısfını satın alarak Şükrü Bey'le ortak oldu. Ve ilk defa fırka program ve nizamnamesini neşretti. Yevmî bir gazete "*Emek*" imtiyazı aldı ve gazeteyi

25 İkaz Matbaası

neşredebilmek için kâğıt bulunamadığından İstanbul'dan ve Samsun'dan kâğıt celbine teşebbüs olundu ve ancak 16 Kânunusani'de *Emek* intişara başlayabildi. Fakat *Emek* öyle bir zamanda intişara başladı ki halk onu alıp okumaktan ihtiraz ediyordu. Çünkü fırka kâtib-i umumisi Salih Hacıoğlu *Emek*'in intişarından beş gün evvel tevkif ve hapsedilerek İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiş bulunuyordu.

3. Çeteci Çerkes Ethem'in İsyanı

Resmî Komünist Fırkasını teşkil eden İttihatçılar Çerkes Ethem ve mebus olan kardeşi Reşid'i de fırkalarına almışlardı. Hatta Ethem'in nâsir-i efkârı olan ve Bolşevik gazetesi diye Arif Oruç'un idaresinde Eskişehir'de Ağustos 1920'den beri yevmî olarak intişar eden "*Yeni Dünya*" gazetesini matbaasıyla beraber Ankara'ya nakletmişler ve bu gazeteyi kendi fırkalarının nâsir-i efkârı olarak neşre başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa'dan memnun olmayan ve el altından ona karşı muhalefet eden bu İttihatçılar Çerkes Ethem'in o zaman kumanda ettiği üç-dört bin kişilik kuvvete güvenerek bir ihtilâl çıkarmaya ve neticede Mustafa Kemal'i devirerek hâkimiyeti ele almaya teşebbüs ettiler ve Ethem'le anlaştılar. Eskiden bir jandarma çavuşu olan ve çeteciliği zamanında bir fırka kumandanlığı payesine fiilen yükselmiş olan Ethem İttihatçılardan müstakbel başkumandanlık vaadini alır almaz isyan çıkarmakta tereddüt etmedi. O zaman Dahiliye Vekili bulunan Refet Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı olan İsmet Paşa ile bozuşmaya ve cephe kumandanının emirlerini dinlememeye başladı.

Mustafa Kemal Paşa ise millî inkılâp esnasında büyük hizmetler ve yararlıklar göstererek efkâr-ı umumiyede teveccüh kazanan ve sivrilen ne kadar şahıslar ve kuvvetler varsa bunların hepsini ayrı ayrı ezerek ferdiyetini kurtarmak ve yalnız kendisi teferrüd eylemek için fırsat-cû bir vaziyet almıştı.

Ethem'in bu isyankâr vaziyeti ona büyük bir fırsat verdi ve o da bu fırsatı kaçırmadı. Cephe kumandanlarıyla görüşerek her neye malolursa olsun Ethem'i ortadan kaldırmaya karar verdi ve Ethem isyanı nihayet patladı. Çetelerle ordu çarpıştı. Ethem mağluben kardeşleriyle birlikte Yunan ordusuna iltica etti.

Ethem'in isyan ettiği gün İttihatçılar da nâşir-i efkârları olan *Yeni Dünya* gazetesinin matbaasında Eskişehir ve havalisi amelesini ve halkını isyana teşvik eden bir beyanname tab ettirdiler. Fakat hükümet bu beyannameleri daha matbaadan çıkmadan yakaladı ve matbaaya vaz'-ı yed ederek *Yeni Dünya* gazetesini kapattı. Nâşiri Arif Oruç ile beyannameyi yazan ve tab' ettiren Nizamettin Nazif'i tevkif ederek İstiklâl Mahkemesine verdi.

4. Hükümetin Fırkaya Taarruzu

Ethem'in isyanında İttihatçıların parmağı olduğunu anlamayan Mustafa Kemal bilâkis bunda Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın parmağı olduğuna, İttihatçıların pek kurnazca vaki olan tahrikiyle, kâil oldu ve Arif Oruç'un evrakı arasındaki *Yeni Dünya'yı* Eskişehir'de neşre başladığı zaman, Salih Hacıoğlu tarafından kendisine gönderilen bir tebrik mektubunu vesile-i münâsebet ittihaz ederek Ethem'in isyanıyla alakadarlık töhmetiyle İstiklâl

Mahkemesi tarafından fırka kâtib-i umumîsi Salih Hacıoğlu 11 Kânunusani 1921 tarihinde tevkif olunarak taht-ı muhakemeye alındı.

Yukarıda bi'l-münâsebe zikr olunduğu gibi 16 Kânunusani 1921 tarihinde fırka nâşir-i efkârı "*Emek*" intişara başladı. O zaman fırkanın başında bulunan Nâzımlar, Şükrüler fırka nâşir-i efkârında Salih'in tevkifi hakkında korkularından bir kelime bile yazmadılar. Nihayet *Emek* de altı nüsha intişar ettikten sonra İstiklâl Mahkemesi tarafından tatil edildi ve bu gazete de üç günlük müdir-i mesûllük eden Abdülkadir ve onunla beraber de merkez-i umumî azasından Hilmi ve Ahmet arkadaşlar tevkif olundu ve nihayet Ziyetullah Nevşirvanov arkadaş da taht-ı tevkife alındı. Bu arada zabıt oldukları halde Komünist Partisi'ne dâhil olduklarından dolayı Affan ve Kenan arkadaşlar da tevkif edilmişti. Bu sırada Anadolu'ya giden Mustafa Suphi ve arkadaşları da Trabzon'da 28 Kânunusani 921'de Kireçburnu'nda denize atılarak pek câniyâne bir surette imha edildi.

(*Emek* gazetesi tatil edildikten sonra merkez-i umumî azasından Şükrü kendi gazetesi olan *İkax* gazetesini Halkçı bir gazete olarak neşre başladı.)

5. [Fırkanın terk-i faaliyeti]

Tevkifattan ürken Nâzım ve Şükrü Beyler başbaşa vererek fırkanın terk-i faaliyetine karar verirler ve resmen gazetelerle neşr ettikleri kısa bir beyanname ile 2 Şubat 1921 tarihinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının terk-i faaliyet ettiğini neşr ve ilan ederler. Merkez-i umumînin kadın arkadaşlardan başka diğer azaları hemen kâmilten mahpus

olduğundan bu kararı protesto etmek ve fırkayı hükümet dağıtınca kadar faaliyette bulundurmak imkânı bulunmadı. Bu bir emr-i vâki oldu.

6. Tevkifatın Devamı ve İstiklâl Mahkemesi'nde Muhakeme ve Mahkumiyet

Muhakemenin daha ilk günlerinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Ethem isyanıyla alakadar olmadığı mahkemede ispat edilmişti ve heyet-i hâkime de buna kani olmuştu. Lakin hükümet siyaset-i hariciyede yeni ve mühim bir mesele karşısında bulunuyordu. Avrupa'ya İtilaf devletleriyle ve bilhassa İngilizlerle uyuşmak üzere o zaman Hariciye Vekili olan Bekir Sami Bey'in riyaseti altında bir heyet göndermiş ve Anadolu'nun Bolşevik olmayacağına ve Ruslarla olan münâsebâtın muvakkat ve geçici olduğuna delil olmak üzere de Bekir Sami'nin eline komünistlerin tevkif edilmiş olduğunu ve idam edileceklerini söylemek üzere adeta bir senet vermişti. Binaenaleyh İngilizleri inandırmak ve ikna ederek Yunan harbine bir nihayet verebilmek için Komünist Partisi'ni ezmek lâzım geliyordu. Vesile olarak da Komünist Partisi resmen meydana çıkıncaya kadar gayr-i kanunî çalıştığı keyfiyetini ileri sürdü ve taklib-i hükümet teşebbüsünde bulundu diyerek de kuyruklu bir iftira attı. Aynı zamanda Komünist Partisi'ni ezmenin muhalif bir grubun da vücudunu ortadan kaldırmak gibi büyük bir faydası vardı. Bir taşla iki kuş birden vurmak istedi ve muhakeme ve tevkifata devam etti.

Nihayet Nâzım Bey de tevkif olundu. Şeyh Servet'le Şükrü'nün de tevkifine teşebbüs olundu fakat sonradan

bu ikisinin gayr-i mevkuf olarak taht-ı muhakemeye alınmasına karar verildi. Pek çok zaman sonra âgâh olduk ki Şeyh Servet ile Şükrü, Mustafa Kemal Paşa'ya dehalet ederek tevkiften ve hatta mahkûmiyetten kurtulmaya muvaffak olmuşlar!!..

9 Mayıs 1921 tarihinde mahkeme kararını verdi: Nâzım, Nevşirvanov ve Salih Hacıoğlu ve hudut harici Şerif Manatov on beşer sene kürek cezasına, Hilmi, Abdülkadir, Ahmet beşer sene kürek cezasına, Kenan ve Affan âmâl-i milliyenin istihsaline değin nefy cezasına mahkûm edildi.²⁶ Ve her birerleri muhtelif livalar hapisanelerine tevzi edilerek sevk olundu: [Nâzım Kayseri Hapishanesine, Nevşirvanov Niğde, Salih Hacıoğlu Kırşehir, Abdülkadir Çankırı, Hilmi Yozgat, Ahmet Bolu hapisanelerine ve Kenan ile Affan da Kayseri şehrine]

Aynı gelişmeler, yukarıda işaret ettiğimiz Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi'nin 23 Ocak 1921 tarihli raporunda ise şöyle yansıtılmaktadır:

22 Kasım 1920'de ortaya çıkan THİF ve yukarıda adı geçen teşkilâtların 28 Kasım 1920 kararı üzerine resmen parti kurucu heyet üyeleri sıfatını üzerlerine alan Mehmet Şükrü (Karahisar mebusu), Nâzım (Tokat mebusu) ve Şeyh Servet yoldaşlar kendi imzalarıyla parti programını ve tüzüğünü onay almak üzere hükûmete verdiler. Böylece Osmanlı Cemiyetler Kanunu uyarınca parti, hükûmetin verdiği 7 Aralık 1920 tarihli ilmühaberle serbest faaliye-

26 Ayrıca Nizamettin sekiz, Behram Lütfü ve Mustafa Nuri üçer sene-ye, Arif Oruç'un tutukluluk süresi yeter sayılarak sürgüne!

te geçmiş oldu. Bu durum Yeşil Ordu ve gizli TBKP'nin yerel teşkilâtlarına duyuruldu. Parti MK'de basın, propaganda, enformasyon, kadınlar arasında çalışma, umumî teşkilât, maliye, sanayi seksiyonları oluşturuldu. Bu seksiyonlar aralarındaki bağımlılıklara göre ortak çalışmalar için üç şubede birleştirildi. Şube başkanları: Basın - Mehmet Şükrü, enformasyon - Hüseyin Hüsnü, propaganda - Ziyetullah Nevşirvanov, kadınlar arasında propaganda - Cemile Nevşirvanova, kadınlar arasında teşkilât - Fatma Kudret, umumî teşkilât - Nâzım, maliye - Ahmet Hilmi ve MK aday üyesi Mehmet Hasip, sanayi - Salih Hacıoğlu ve MK aday üyesi Mukbil. (Upmal: Şöyle ki, MK'nin her şubesinde Halkçılardan bir üye ve mutlaka eski gizli TKP teşkilâtından da bir üye vardır.)

Aralık ayı başında Ermenistan'da sosyalist cumhuriyetin kuruluşu dolayısıyla Partimiz Ermenistan proleterlerinin bu zaferini kutladı. (Telgraf Sovyet Sefareti'nin şifresiyle gönderildi.)

Macaristan'da Beyaz Orducu hükümetin Macar komünistlerinin önderlerini mahkûm etmesi üzerine Macaristan hükümetine protesto çektik. Resmen faaliyetlerine başlar başlamaz Parti hükümetten resmî himayeli TKP hakkında yapılan aynı resmî (yukarıda tarihi ve nosu verilen) tebliğin yapılmasını istedi. Hükümet birçok bahane ileri sürerek bunu reddetti. Bu sebepten dolayı, daha önce Yeşil Ordu ya da gizli TBKP tarafından kurulmuş olan birçok teşkilât bugün de legal çalışmalarında hayli engelle karşılaşılıyor. Hâlihazırda THİF'nin resmen tanınmış komiteleri yalnız Karahisar-ı Şarki, Yozgat ve Kastamonu'da var. Bundan başka, Ankara il komitemiz de

parti resmen tanınır tanınmaz, hemen açık faaliyete geçti ve iki konferanslı konser düzenledi. Birinci konferansın konuları (14 Aralık 20) Komünizm ve Kadınlar ile İslam ve Komünizm, ikincisinin ise (22 Aralık 20) Rus Bolşevizmi İşgal Politikası Olabilir Mi? ve Batı İle Anlaşmak Anadolu Proleterleri İçin Faydalı Mıdır? idi. (Upmal: İlk ajitasyon konuşmalarının konuları bize danışılmadan ve uygunsuz seçilmişti, yani yığınlara program fikirleri anlatılmadan “bilimsel” tartışmalara girilmişti. Kadın konusunda olumsuz netice alınmış, doğal olarak tutucu Türk erkekleri bizzat bizim tutumumuz sonucunda bize karşı tavır almış, genç komünistlere karşı sessiz bir karşı koyuş baş göstermişti.)

Bu konular hükümetin ve din adamlarının yürüttüğü düşmanca propagandaya bir yanıt oluyordu. Konferanslar halk üzerinde çok iyi izlenim bıraktı. Legal faaliyete başladıktan sonra Parti basılmış materyallerle propaganda olanağı kazanmak için matbaa ihtiyacı hissetti ve Afyon Karahisar mebusu Mehmet Şükrü’ye ait matbaanın yarısını satın alarak, bu yönde faaliyete geçti. Kâğıt ve matbaa malzemesi yetersizliği yüzünden Anadolu’nun başkenti Ankara’da *Emek* gazetesini basma olanağını ancak Ocak 1920’de ele geçirdik. Ama gazetenin 7. sayısı baskıya hazırlandığı bir sırada, BMM’nin özel kanunu uyarınca kurulan İstiklâl Mahkemesi “vatani müdafaa hissini zayıflatıcı” yazıları incelemeye aldı ve gazetemizin sorumlu redaktörü ve Ankara İl Komitesi üyesi Abdülkadir yoldaş tutuklanıp mahkemeye verildi, Salih Hacıoğlu ise hükümetten asker olması gerekçesiyle (askeri baytar) partiden çıkma emri aldı. Ancak yoldaşımız bu emre uymadı ve

bu yüzden 11 Ocak günü tutuklandı, halen de tutuklu bulunuyor. Aynı gerekçeyle 22 Ocak günü iki yoldaş daha tutuklandı. İstiklâl Mahkemesi Başkanı sıfatıyla bu iki yoldaşın ifadesini alan kişi Kemal'in resmî himayeli TKP'sinin üyesi. Sorgulama şöyle olmuştu:

Mahkeme başkanı: Anlaşıldığı üzere, sizin programınıza göre, zenginlerin mülklerine el konuluyor. Ben zengin biriyim. Benim mülküme de el koyacak mısınız?

Sanık: Tabii, elbette.

Başkan: Pekala, ya vermezsem, ne yapacaksınız? Zorla mı alacaksınız?

Sanık: Tabii, elbette.

Başkan: Ya zorla da olsa, vermezsem ne yapacaksınız? Beni öldürecek misiniz?

Sanık: Tabii, elbette.

Önce bu yoldaşların davasına tutuksuz bakılma kararı alınmıştı, ama bu sorgulamadan sonra hapishaneye atıldılar. Partinin son başarılarından biri, Bursa mebusu Servet yoldaşın görevli olarak Diyarbakır'a gönderilmesi, Ankara'dan Mardin'e kadar yolculuğu boyunca tutkulu vaazlarıyla devrim fikirlerinin propagandasını yapmasıdır. Uğradığı her yerde Servet yoldaş ateşli konuşmalar yapıyor, halkı gerçekten aydınlatıyordu. (Upmal: Gericilerin ve diğer mollaların saldırılarına karşın Şeyh Servet'in Amasya ve Sivas camilerinde Kuran elde din ve komünizm propagandası yığınları öyle sarmıştı ki, 1.000 kişilik kalabalık onu sokaklarda omuzlarda taşıyordu. İşte bu hükümeti endişelendirdi. Hatta Kuran'ın (miras vb. konularda) tefsiri için kimi bilgili mollalar özel bir toplantıya çağrıldı.)

Sivas valisinin Ankara hükümetine çektiği şifreli telgrafta Servet yoldaşın komünizm propagandası konuşmalarının çok büyük etki uyandırdığı belirtiliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafi Meclis'te açıklıyor, böylece köktenci mol-la mebuslar arasında komünizme ve bizzat Servet yoldaşa karşı galeyana, gerici bir harekete yol açıyor. Kendini bizzat sebep olduğu bir gerici hareketin karşısında bulan hükümet, Şeyh Servet'i Ankara'ya geri çağırma kararı aldı. Eğer biz Servet yoldaşın yoluna devam etmesi için gerekeni yapabilirsek, o zaman Mardin üzerinden Bağdat'ı, Suriye'yi ve hatta Arabistan'ı etkileyebiliriz. Partimiz basın-yayın alanında olduğu gibi, teşkilâtlanma alanında da faaliyetlerini genişletmek için kendinde yeterince güç hissediyor olsa da, her nereden gelirse gelsin, para yardımının olmaması, parti üyelerinin fakir olması ve Büyük Millet Meclisi'nin kovuşturma ve despotizmi bunu engelliyor. Bununla birlikte, Partimiz davamızın ileriye doğru adım atacağına, Anadolu ve dünya proleterlerinin kurtulacağına kesinlikle inanıyor. Avrupa proletaryasıyla ortak çalışmaları temel ilkelerden biri sayan Partimiz 21 Ocak günkü toplantısında Avrupa proletaryasına bir çağrıyla seslenmeyi görev saydı.

Bu rapora ek olarak RSFSC Türkiye Yetkili Temsilciliği Birinci Sekreteri sıfatıyla Upmal Angarski'nin 5 Mart 1921'de Bakü'de kaleme aldığı ek açıklamada ise özetle şu noktaların altı çiziliyor:

Bu rapor tercüme edildikten iki gün sonra müellifi THİF MK vefat etti ... resmen öldü, hem de korkakların intihar günahıyla.

Halkçılar grubundan (Yeşil Ordu) MK üyeleri gericiлик karşısındaki ilk sınavında dayanamadı ve Mustafa Kemal Paşa hükümetinin tehditkâr baskısı altında taşraya resmî telgraf gönderip THİF MK'nin faaliyetine son verdiğini, kendisini ve geri kalan teşkilâtlarını dağıtmayı düşündüğünü bildirdi. (...)

İlk komünist *Emek* gazetesi daha beşinci sayısında sırf Mustafa Kemal Paşa'ya önder olarak saygısızlık ifadesinden ötürü kapatılıyor, sorumlu redaktör tutuklanıyor, matbaaya, kâğıtlara el koymaktan söz ediliyor, Türk komünistlerinin Rusların verdiği paralarla çalıştığı söylentilerini yoğun bir şekilde yaymakla yetinmeyip, gerici molaların ulumaları karşısında bir isim vermeden de olsa, bir gizli oturumda bizzat Mustafa Kemal Meclis'in yüksek kürsüsünden Halkçı mebusları Rus casusluğuyla suçluyor, sıradan parti üyeleri arasında bile tutuklamalar hızla artıyor.

(...) THİF'nin Komintern'e alınması için MK bana yetki verme kararı alıyor, Komintern'de Partiyi temsil etme görevi de bana veriliyor. Ne ki, ben hareket etmeden önce Kemalistler ultimatom verircesine Mecliste mebus Nâzım'dan partiyi bizzat dağıttıklarına dair çekilen telgrafın makbuzunu bir saat içinde teslim etmesini istiyor. Paniğe kapılan Nâzım MK'yi toplantıya bile çağırmadan, sırf Şükrü ile konuştuktan sonra istenen telgrafı veriyor. Daha sonra Nâzım, Kemal Paşa hakkındaki kimi sert ifadelerden ötürü korku içinde olduğundan bu raporun Türkçe aslını bana vermeye bile cesaret edemedi.

Gerçi bütün bunlarla neredeyse eş zamanlı olarak Kemal

Paşa “yavrularını” bizim yoldaşlarla evlendirmek için giriştiği birkaç başarısız denemeden sonra “lüzumsuz” bulunduğu himayesindeki TKP’yi kapatıyor.

(...) Türkiye komünist hareketinin gelecekle ilgili perspektiflerine kısaca değinirken, henüz savaşta çelikleşmemiş genç Türk komünistlerinin belirli bir tasasızlık, çocuksu, çok kararsız ve ikircimli yanına bir kez daha işaret ederek belirtmeliyim ki, onlar Anadolu’da gericilik dalgasından sonra mutlaka ve yakın bir zamanda yeniden örgütlenmeyi, saflarını sıklaştırmayı, her renkten Halkçılar gibi kendilerine yakın, ama yine de yabancı devrimci unsurlardan arınmayı başaracaklar ve çalışmalarına devam edeceklerdir.

(...) Türk komünist hareketini; temel güç birikimi, örgüt hücrelerini ve Türkiye’de henüz eksik olan ve yığınların henüz yükseltemediği kendi fikirsel öncü kadrosunu yaratıp teşkilâtlandırmayı gerektiren uzun bir süreç bekliyor. Bu öncü kadronun Sovyet Rusya tarafından sun’i olarak sera ortamında yetiştirilmesi eninde sonunda yeni yenilgilere sebep olarak yalnız zarar verecektir.

Bizim Anadolu komünistleri politikasındaki hatalarımız arasından yukarıda söz konusu edilen aşırı vasiliğe ve belki de İran’daki gibi, Anadolu hükümetine karşı çok sert muhalefet yapmada ifadesini bulan sopa gösterme taktiğine işaret etmek gerekir ki, bunlar çöküşü hızlandırmıştır.

Komünist partisi gelecekte belki yine illegalliğe geçmek zorunda kalacaktır. Kanıma göre, sözde devrimci Ankara ve onun TKP’si ile barış içinde yan yana yaşamaya ve işbirliğine güvenilemez.

Onun başlıca üye kaynağı köylülük, önceki gibi, yeni hükümetçe de eziliyor. Yeni ağır vergiler ve seferberlikler sayesinde köylünün durumu bugün dünkünden de kötü. Köylüler arasındaki propaganda çalışmalarında TKP, elbette ki, hükümete karşı kesin muhalif tutum almak durumunda olacaktır.

Bu, her türden uzlaşma hayallerinin sonudur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin "her devrimci adımını" desteklemeyi ne kadar hayal etseler de, hükümet TKP üyelerini kovuşturmaya mutlaka devam edecektir.

(...) Türkiye'nin küçük deneyimi Lenin yoldaşın görüşünü bir kez daha doğruladı. Doğu'da komünist hareket daha doğuşundan itibaren billûr gibi temiz olmalıdır ve o yalnız kanatlarını açmakta olan genç Türk burjuvazisine, yani Mustafa Kemal Hükümeti'ne karşı ardıcıl devrimci, dış emperyalizm ve iç feodalizm onun Türkiye'nin tam efendisi olmasını engellediği kadar devrimci tavır alırsa böyle olabilir.

Yargılama ve Mahkûmiyet

Salih Hacıoğlu 11 Ocak 1921'de tutuklandı. Diğer THİF yöneticileriyle birlikte Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde Çerkez Ethem ve kardeşlerinin gıyaplarında yargılandığı davada "gizli Komünist Partisi kurup hükümeti devirmek" suçlamasıyla mahkûm edildi. Kararın Salih Hacıoğlu ve THİF yöneticileriyle ilgili bölümü şöyle:

Nâzım Bey Kırşehir Hapishanesi'nde

(...) hafı Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet cürmünü irtikâb teşebbüsünde bulundukları anlaşılan Tokat mebusu Nâzım Bey'in müebbeden tevkifi olan 12.Nisan.1337 tarihinden, Baytar Binbaşı Hacı oğlu Salih Efendi'nin müebbeden tevkifi olan [11] kânun-u sâni 337 tarihinden ve matbuat ve istihbarat müdiriyeti me'murlarından Ziynetullah Nevşirevan'ın müebbeden tevkifi olan 337'den itibaren kanun-u ceza-i umumiye-nin 43'ncü maddesinin delâletiyle, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi mucibince 15'er sene küre-ğe vaz'larına ve Salih Efendi'nin meslek-i askeriyeden tardına ve hudut harici bulunan Şerif Manatof'un keza

15 sana küreğe mahkûmiyetine kavli ve tahriri surette hıyanet-i vataniye cürmünü irukâb edip 23 Kânun-u sâni 337 tarihinden beri mevkuf ve Yeni Dünya Gazetesi muharriri Nizamettin ve 15 Kânun-u sâni 337 tarihinden beri mevkuf olan Behram Lütfü ve 8 Kânun-u sâni tarihinden beri mevkuf Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi ve Ahmed'in beşer, Behram Lütfü, Mustafa Nuri'nin üçer, Nizamettin'in 8 sene müddetle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 3'üncü maddesine tevfikân küreğe vaz'larına ve Baytar Yüzbaşı Efgan [Affan olmalı-E.A.-E.Ü.] ile Kenan Efendi'nin hafi cemiyete intisâb eyledikleri cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliyelerine ve maksad-ı millîyenin istihsaline değin hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikametlerine, Yeni Dünya Gazetesi sahib-i imtiyazı ile Sermuharrir Ali Oruç Efendi'nin keza kaldığı müddet kâfi görülerek hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikametine, ve diğer maznun-u aleyh Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü Bey ile Kadı Ferit, Kâtip Nuri, Kemalettin, Hüsnü, Vahit, Hizmetçi Mehmet, Halit, Mustafa, Şükrü ve Mustafa, Hüseyin Nedim, Bahattin, Hoca Fevzi, Kâzım, Osman Zeki ve Cemal Efendiler'in adem-i mes'uliyetlerine ve sabık Kuvve-yi Seyyare efradından Hayri'nin beraetine, Nâzım Bey'in Kayseri Hapishanesinde ve diğerlerinin de Salih'in Kırşehir, Ziyetullah'ın Niğde, Abdülkadir'in Çankırı, Bakkal Ahmet'in Bolu, Hilmi'nin Yozgat, Nizamettin'in Diyarbekir Hapishaneleri'nde infaz-ı cezalarına ve işbu kararın Ankara Komutanlığı ile İstinaf Müdde-i umumiliğine Kayseri, Kırşehir, Niğde, Çankırı,

Bölo, Yozgat, Diyarbekir Müdde-i umumiliklerine tevdi-ine, Arif Oruç ve Nizamettin hakkında ekseriyetle, diğer-leri hakkında ittifakla karar verildi. 9.Mayıs.337

(İmzalar)

İhsan Kılıç Ali

İsmail²⁷

Salih Hacıoğlu cezaevi hayatını da Komintern'e sun-
duğu raporun ayrı bir bölümünde aktarmaktadır.

Salih Hacıoğlu Kırşehir Hapishanesi'nde

27 TBMM Arşivi, Ankara İ.M.,T. 2, Dosya 27-4 (Karar Defteri: IV-2. B-1. Karar No: 576), aktaran Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri Cilt 1-2 1920-1927*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, ss. 58-59

Tarz-ı Hayat, Propaganda, Muhaberât

1-Tarz-ı hayat: Hapishaneler mazlumlar yatağıdır. Herhangi bir cinayet veya kabahatle mahkûm olursa olsun hiçbir mahpus kendisini kabahatli addetmez. Filhakika fertler yaptıkları cürüm ve cinayetlerin membalarını heyet-i içtimaiyenin idare tarzlarından alır ve bunun içindir ki fertlerden zahir olan fenalıkların asıl âmili heyet-i içtimaiyedir. Bu hakikati hapishanelerde bulunan bütün mücrimler gayr-i şuurî olarak idrak etmiş bir halde bulunuyorlar. İşte mahkûm olan Türkiye komünistleri şu zihniyetindeki insanların içine girmiş bulunuyordu. Her arkadaş kendisine tahsis kılınan hapishaneye girdiği zaman hapisler arasında derhal şu haber yayılmıştır: “Yeni bir hapis geldi. Bolşevik imiş” Türkiye halkının münevverlere karşı gayr-i samimî olarak hürmetkâr olması tabiat-ı saniye hükmüne girmiştir. Bu hiç şüphesiz münevverlerin esiri olarak yaşamış olmasından ve bu esaret zincirini ecdattan miras olarak boynuna takmış bulunmasından ileri geliyor. İşte bu zihniyette bulunan hapishane halkı kendi aralarında mazlum halkı esaretten kurtarmaya çalışan ve bunun için de zalimler tarafından mahkûm edilerek hapishaneye atılan bir münevveri görünce alelumum münevverlere karşı izhar ettiği gayr-i samimî hürmetkârlık yerine bu defa gayet tabîi bir samimiyetle ona hürmetkâr olur.

Komünist arkadaşlar bu hürmeti yalnız mahpuslardan değil, mahpusların muhafızı olan gardiyanlardan, jandarmalardan ve hatta bazı yerlerde hapishane müdürlerinden ve jandarma zabitlerinden de gördüler.

Binaenaleyh mahkûmiyeti müteakip devam eden 143 günlük mahpusluk hayatı oldukça serbest ve iyi geçmiştir.

2- Propaganda. Hapishaneden çıktıktan sonra arkadaşların hepsiyle görüşmek neticesinde anlaşılmıştır ki propaganda hususunda boş durmamışlar, oldukça çalışmışlar ve hatta propagandayı hapishaneden dışarı çıkararak şehir dâhiline sokmaya bile muvaffak olanlar olmuştur. Ezcümle, Ziyinetullah Nevşirvanov, Salih Hacıoğlu, Ahmet ve Hilmi arkadaşlar komünizme pek çok taraftar peyda etmişlerdir ve bir komünist nüvesi de vücuda getirmişlerdir.

3- Muhaberat- Mahpus arkadaşlar gerek aileleri ve dostlarıyla ve gerekse yekdiğeriyle muntazam muhabere edebilmişlerdi. Şu kadar ki yazdıkları mektuplar şiddetli sansür ediliyordu. Binaenaleyh bu muhaberatta komünizme dair ufak bir kelime bile yazmaktan men edilmişlerdir.

Salih Hacıoğlu ve arkadaşları THİF Davası'nda yargılanırken Bakü'deki TKP Dış Bürosu adına Komintern 3. Kongresi arifesinde Doğu Sekreterliği'ne 7 Nisan 1921 tarihli bir rapor sunulur.²⁸ Kongre delegeleri Süleyman Nuri ve Salih Zeki, komünist olarak görmedikleri ve esas itibariyle Halk Zümresi çevresine dayandırdıkları bu partiyle ilgili olarak aşağıdaki değerlendirmeyi yapmaktadır:

[...]

IV. Ankara Halk Komünist Partisi

Ankara Halk Komünist Partisi Upmal yoldaşın öncü-

28 Raporun bütünü için bkz. *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri – 2*, Çev.: Yücel Demirel, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 186-193.

lüğünde, Halk Zümresi Partisiyle bizim Ankara hücresi birleştirilerek kurulmuştur.

Türkiye'yi tanımayan Upmal yoldaş büyük bir iş yapmayı istemiş ve bu amaçla çok büyük miktarlarda paralar harcanmıştır. Bu partinin ne bir komünist fikri, ne de devrimci bir karakteri vardır. Biz onu Komünist Parti olarak kabul edemeyiz, ancak bu partide bizim bir takım komünist yoldaşlarımız çalışmışlardır.

Sosyalist dahi olmayan Halk Zümresi Partisinden ve komünist hücrelerden oluşan Ankara Halk Komünist Partisi. Bu Parti aşağıdaki kişilerce örgütlenmiş ve oluşturulmuştur:

1) Nâzım Bey: İstanbul ve Sivas'taki İngiltere yanlıları eski üyesi, dinî bir parti kurmayı ve Sunni ve Şia konularını birleştirmeyi istemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal'in eski Yeşil Ordu'suna katılmış ve bunların hepsinden sonra da M. Kemal'e karşı çıkmış ve diğerleriyle birlikte de Halk Zümresi Partisini kurmuştur. Kendisi bu Partinin en önemli lideridir.

1) Şükrü: Burjuva avukatlardan, TBMM Karaysara (Kayseri ?) bölgesi milletvekili. Basımevinin yarısını Ankara Halk Komünist Partisine 8.000 liraya (milyon Sovyet Rublesine) satmış ve bu parayı Upmal yoldaştan almıştır.

3) Şeyh Servet: Fanatik bir derviş. Komünizmin Muhammed dininin temeli olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda saydığımız tüm bu insanlar yoldaşlarıyla birlikte iktidarı ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar. KP'yle aynı yolda yürümektedirler ve aşağıda sayacağımız yöntemlerle KP'yi kendilerine çekmeyi arzu etmektedirler:

a) Partilerine “Halk İştirakiyun Fırkası” adını verdiler. Türkçe’de Halk ülkede yaşayan tüm sınıfları içine almaktadır. Burjuvazi sınıfıyla birlikte komünizm olamayacağı açıktır.

b) Yayınladıkları “Emek” adlı gazetede “Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz” yerine “Tüm ülkelerin ezilen halkı birleşiniz” diye yazdılar.

Bugün Sultanın ve Türk burjuvazisinin Antanta bağımlı olduğu göz önünde bulundurulursa, buradan bu gazetenin bunları da davet ettiği anlamı çıkmaktadır. Bu gazete komünizmi dinsel milliyetçilik ve vatanseverlikle ispatlamayı istemektedir. Hatta benim “Neden Bolşevik Oldum” adını taşıyan ve Trabzon’da çıkarttığım broşürümün bir kısmını almak istemişler ve kendi gazetelerinde tamamını yayınlamışlar, sadece ortalarda bir yerde Allah’ın ve Müslüman dininin bunu istediğinden bahsetmişlerdir. Biz, Türkiye komünistleri bu Partiden hiçbir fayda görmüyoruz, hatta Ankara’da illegal çalışan bizim komünist yoldaşlarımız maalesef bu Parti aracılığıyla açığa çıkmışlar ve ayrıca hükümet tarafından tutuklanmışlardır. Ancak Nâzım Bey ve diğer yoldaşları da tutuklandırsa, bu sadece Kemal’le şahsî hesapları olduğu içindir.²⁹

[...]

7.IV.1921

Süleyman Nuri - Salih Zeki

29 TŪSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 24, Klasör No: 31_36, Belge No: 464-470 (Rusça).

Bölüm 3

THİF'NİN 2. FAALİYET DÖNEMİ 1921-1922

Af ve Yeniden Faaliyete Geçiş

B. Mdivani'den sonra ve S. Aralov'dan önce Mayıs 1921'de Ankara'ya S. P. Natseranus adlı bir temsilci atanmış ve kısa bir süre bu görevde kalmıştır. Onun da etkisiyle, TBMM Frunze'nin Türkiye ziyareti arifesinde 29 Eylül 1921'de 155 numaralı özel bir Af Kanunu çıkararak, THİF'den mahkûm edilenleri serbest bırakmıştır. Salih Hacıoğlu bu dönem faaliyetlerini Komintern'e verdiği yukarıda atıfta bulunduğumuz raporda şöyle anlatıyor:

1- Hapisten Çıktıktan İkinci Devre-i Faaliyete Geçinceye Kadar

2- İkinci Devre-i Faaliyetten Birinci Kongreye Kadar

1- 29 Eylül 1921 tarihinde hükümetin (Mecliste bu sırada hükûmete karşı bir aleyhtarlık uyanmıştı çünkü Sakarya Harbi'nde hükûmet kendisinden beklenen muvaffakiyeti temin edememişti. Bu aleyhtarlığı bazı mebuslar bize müzaheret suretinde de izhar ediyorlardı. Mahaza Şuralar

sefiri Natseranus'un Mustafa Kemal Paşa üzerine icra-yı tesir etmesi bizim affımıza sebep olmuştu) teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından bakiye-i müddet-i cezaiyeleri affolan arkadaşlar bulundukları mahallerden ancak Teşrinievvel nihayetine kadar Ankara'ya gelebildiler. Bütün arkadaşlar Ankara'da toplandıktan sonra hususî bir içtima akdolundu. Bu içtimada atideki kararlar verildi.

a-İki ay kadar faaliyete geçmemek ve etrafı dinlemek, hükûmetin nokta-i nazarını tetkik ve tespit etmek.

b- Arkadaşların ortaya koyabileceği sermaye ile bir bakkaliye şirketi açarak birkaç arkadaşın maişetini temin etmek.

c- Arkadaşlardan bir kısmı da dörtte bir hissesi fırkaya ait olan sinemada çalışmak

d- Arkadaş Salih Hacıoğlu'nun Sakarya Harbi esnasında Kırşehir'e nakdolunan matbaada çalışmak üzere, Kırşehirine gitmesi.

Bu kararı müteakip Ankara'da beş altı yüz lira sermaye ile bir bakkaliye şirketi tesis olundu. Affan, Kenan ve Ahmet arkadaşlar bu şirketin idaresine memur edildi. Hilmi ve Abdülkadir arkadaşlar da sinemayı işletmeye memur edildi. Arkadaş Salih Kırşehri'ne hareket etti ve orada şahsî teşebbüsle "*Kurtuluş*" gazetesini neşretmeye başladı. [Şubat 1922] "*Kurtuluş*"un neşri Nâzım ve Affan üzerinde fena bir tesir yapmış. Yani Salih'in ifratkârlık yaparak dolayısıyla kendilerine de bir mazarrat dokunacağından korkmaya başlamışlar ve bu saik ile Ankara'da "*Yeni Hayat*" mecmuasını çıkarmak için diğer arkadaşların da muvafakatini alarak matbaanın Kırşehri'nden Ankara'ya naklini kararlaştırmışlar. Matbaa Ankara'ya nakl olunduktan

sonra *Yeni Hayat* neşrolunmaya başlandı. Aynı zamanda bir kooperatif nizamnamesi de kaleme alınarak hükûmete tasdik ettirildi.³⁰ Ve evvelce tesis olunan “Ucuzluk Pazarı Şirketi” kooperatife devredildi. Şu arada sinemadaki fırka hissesi bir misli daha tezyid edilerek sinemanın nısfı fırkaya maledilmiş oldu. [...]

1- İkinci defa faaliyete geçmek hazırlıkları esnasında vukua gelen bazı hadiseleri, fırka hayatı itibarıyla haiz oldukları ehemmiyete binaen kaydetmek lazımdır.

Salih Hacıoğlu, Nevşirvanov ve Hilmi arkadaşlar aralarında görüşükten sonra artık fırkanın faaliyete geçmesi lüzumunu ileri sürdükleri zaman Şükrü, Nâzım ve Afanlar bu bâbda isticalin muvafık olmadığını dermeyan ettiler. Mahaza bunların tereddüdü nazar-ı dikkate alınmayarak hükûmete verilmesi icap eden beyannamenin ihzarı Nevşirvanov’a havale edildi. Bundan her nasılsa haberdar olan Nâzım telaşa düştü ve bu beyannamenin gizlice matbaada [neşr]olunup bir emr-i vaki yapılmasından korktu. Bunun üzerine matbaanın hafiyeler tarafından tarassut altına alındığından ve Salih matbaada kaldıkça hükûmet fevkalade kuşkulanaacağından bahisle ve şeytanetkâr bir dolapla, Salih Hacıoğlu aleyhine bir komplo vücuda getirir ve bir içtima akdederek matbaaya Salih Hacıoğlu’nun

30 *Yeni Hayat*’ın ilk sayısının arka kapağında bir “Türkiye Kooperatif Şirketi” ilanı vardır. Bu girişimin yöneticileri arasında THİF’lilerden başka Halk Zümresi’ne üye dört mebus adı göze çarpıyor: Meclisi idare azaları Salih Ef. [Yeşiloğlu 1877-1954] (Erzurum) ve M. Lutfi Ef. [Azer 1879-1939] (Siverek); aza namzetleri Sırrı B. [Tayanç 1876-1923] (Siverek) ve Ali Rıza Ef. [Özdarende 1876-1952] (Amasya). Bunların ilk üçü, daha sonra İkinci Gruba girecek, dördüncüsü ise bağımsız kalarak yeniden mebus seçilecektir.

yerine Kenan memur edilir. Aynı zamanda bu içtimada muvakkat bir riyaset heyeti intihabı ileri sürülerek Şük-rü, Nâzım ve Kenan'dan mürekkep bir heyetin intihabına karar verilir. Bundan maksat bütün işleri elde tutmak ve istedikleri şekilde tedvir-i umûr etmek idi.

18 Mart – Paris Komünası Merasimi

Şuralar sefarethanesi Paris Komünası münasebetiyle yapılacak merasime komünist arkadaşları davet etmişti. O vakte kadar arkadaş Salih Hacıoğlu sefir Aralov ve Komintern mümessili Golman arkadaşlarla henüz temas etmemişti. Merasimin hitamında herkes dağıldıktan sonra Aralov, Golman ve Salih Hacıoğlu arasında üç saat devam eden bir mülakat ve fırka hakkında birçok münakaşat vukua geldi. Nihayet fırkanın resmen faaliyete geçmesi zamanının geldiğine dair arkadaş Salih'in dermeyeran ettiği mütalaat tasvip olundu ve hatta Aralov'un Mustafa Kemal Paşa'ya münasip bir tarzda bu meseleden bahsetmesi de takarrür etti. Ertesi gün mülakat ve neticesi Salih Hacıoğlu tarafından arkadaşlarına nakledildiği zaman bilhassa Nâzım, Şükrü, Affan hiç de memnun olmadılar fakat diğer arkadaşlar bilakis memnun kaldılar. Ve fırkanın resmen faaliyete geçmesi artık bir emr-i vaki haline geldi. 28 Mart 1922 tarihinde akdolunan resmî bir içtimada hükûmete verilecek beyanname kıraat ve aynen kabul edilerek ertesi gün hükûmete verildi. Ve fırka ikinci defa faaliyete geçmiş oldu.

2- Faaliyete Geçtikten sonra teşkilât, propaganda, neşriyat.

Fırka faaliyete geçmek için akdettiği merkez-i umumî içtimasında [Geçici MK] Ahmet, Hilmi, Ziyinetullah, Şük-

rü, Salih, Abdülkadir, Affan, Kenan, Mustafa, Nâzım arkadaşlar mevcut idi.³¹ Hükûmete verilen beyanname bu on arkadaş tarafından imza edildi. Eski merkez-i umumî azalarından Karahisar Mebusu Hulusi şu sırada faaliyete geçmenin tamamen aleyhinde bulunduğundan içtimada hazır bulunmadı ve faaliyete de iştirak etmedi. Kadın arkadaşlardan Ankara'da yalnız Cemile Nevşirvanova bulunuyordu. Fakat içtimada hazır değildi. Zaten Nâzımlar kadınların içtimada bulunmasını istemiyorlardı. Kadınlar yüzünden burjuvazinin hücumlarına maruz kalınacağından korkuyorlardı.

Cemile Nevşirvanova 16.Temmuz.1982'de Bakü'de 88 yaşında yaşama gözlerini yumdu.

31 Soyadı olmadığı için bu kişilerin kimliğini saptamak güç olmaktadır. Başka bir takım belgelerden, burada anılan kişilerin uğraş ya da mesleklerini öğrenebiliyoruz: Ahmet – İlkokul öğretmeni; Hilmi – eski subay, küçük tüccar; Ziyetullah Nevşirvanov: gazeteci; Şükrü [Koç] – milletvekili, Salih [Hacıoğlu] – Baytar Binbaşı; Abdülkadir – ziraat mühendisi; Affan [Hikmet] ve Kenan – Baytar Yüzbaşı; Nâzım [Resmor] – eski milletvekili; ondan bir önceki isim olan Mustafa ise, Mustafa Nuri midir, THİF Kongresinde Amasya delegesi olarak gelen ve işinden atılan Mustafa öğretmen midir, yoksa Halk Zümresi'nden Siverek milletvekili Mustafa Lütfü [Azer: 1879-1939] müdür? Belli değil!

1- Teşkilât

Merkez-i umumî teşkilâtı: Merkez-i umumi, icra heyeti, riyaset heyeti olarak bir teşkilât vücuda getirildi. Yapılan intihabatta, Ziyinetullah, Salih Hacıoğlu, Nâzım riyaset heyetine Hilmi, Ziyinet, Şükrü, Salih, Affan, Kenan, Nâzım icra heyetine intihap olundu.

Salih Hacıoğlu'nun "Güney" Görevi

THİF'in 2. dönemi diyebileceğimiz bu dönemde Mart – Ağustos 1922 arası dönemde THİF'in örgütsel ve politik yönetiminde ağırlık Nâzım Bey'de olmuş ve Salih Hacıoğlu Ankara dışında, güneydeki çalışmaları yönetmiştir. Bilindiği gibi Türkiye'nin güney sınırı 1922 başlarında henüz belli olmamıştı; Suriye, Irak, Lübnan, Filistin askerî yenilgilerin ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nde ancak fiilen İngiliz ve Fransız işgali altına girmişti. Dolayısıyla bu bölgeler de THİF'in faaliyet alanına dâhildi. Bu dönemde Komintern'in Türkiye'deki temsilcisi olan ve Eylül 1922'de doğrudan THİF MK'de yer alarak Salih Hacıoğlu'yla birlikte Partiyi yöneten Golman KEYK Doğu Sekreteri Safarov'a 9 Nisan 1922'de gönderdiği raporda THİF yöneticilerinin özelliklerini ortaya koyarken bir tek Salih Hacıoğlu'nu farklı gördüğünü dile getirmiş, "O derin bilinçli olmasa da, kendi sınıfsal öz sezileriyle kırılmaz iradeli, devrimci bir komünist" diye nitelemiştir.

Milletvekili Şükrü, ihtiyar Nâzım, Mustafa ve Lütfü oportünist kesildiler. Büyükelçinin bu konularda Kemal Paşa ile özel görüşmesini bekleyip, onun sonuçlarına göre

hareket edilmesini öneriyorlardı. Buna karşın, MK Beyannamesi Plenum'da kabul edildi. Fakat bizim bu belgeyi yalnız THİF Meclis Grubu'ndaki üç kişinin imzalaması gerektiği yolundaki uyarılarımıza rağmen, bizim yokluğumuzda Şükrü'nün dayatmasıyla bütün MK üyeleri tarafından imzalanması karara bağlanmıştır. Aralarında Rus uyruklu olan ve elçiliğimizde görev yapan Nevşirvanov'un da bulunduğu 13 kişi tarafından imzalanan Beyanname, aynı gün İçişleri Bakanlığı'na verilmiş ve Nevşirvanov'un imzası bazı mırıltılara yol açmıştır. Biz bu konuda Ankara hükûmetinin notasını beklemeden hemen harekete geçtik. Nevşirvanov'a KEYK Doğu Bölümü adına yazdığımız bir mektupta, Sovyetler Birliği'nin dış elçiliklerde uyulması gereken kurallarını çiğnediği için işinden çıkarıldığını ve Rusya'ya geri gönderileceğini söyledik, THİF MK'den de ayrılmasını istedik.³² Bu gibi yoldaşlarla çalışmak çok zor ve tehlikeli. Yalnız Salih bir istisna oluşturuyor. "O derin bilinçli olmasa da, kendi sınıfsal öz sezileriyle kırılmaz iradeli, devrimci bir komünist." Bu olay sonunda, MK'nin en ufak ayrıntılarda bile tarafımızdan yönetilmesi gerek-

32 "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi azasından arkadaş Ziyetullah Nevşirvanov gerek Enternasyonal Komünist nezdinde ve gerekse Türkiye Komünistlerinin harici teşkilâtlarında fırkamızın namına vekâleten çalışmaya memur edilmiştir. 9 Nisan 922" *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD 20, Klasör: 26_36, Belge no: 167 (Eski Türkçe). Ziyetullah'ın karısı, THİF MK üyesi Cemile için de benzer bir yetki belgesi düzenlenmiştir: "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi ve kadınlar şubesi azalarından arkadaş Cemile Nevşirvanova gerek Moskova'da ve gerek Kafkasya'daki Komünist kadınlar teşkilât ve konferans ve kongrelerinde Türkiye Komünist kadınları namına iştirak üzere salahiyyettar bir vekil olarak memur edilmiştir." *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD 20, Klasör: 26_36, Belge no: 168 (Eski Türkçe).

Ziynetullah ve Cemile Nevşirvanov çocuklarıyla, Moskova, 1922

Golman'ın 28 Mayıs 1922 tarihli KEYK Doğu Şubesi'ne raporunda³⁴ Salih Hacıoğlu'nun THİF Kongresi'nin toplanacağı Ağustos 1922'ye kadar yürüteceği görevine ve faaliyetine şöyle yer veriliyor:

Bildiğiniz gibi, MK Prezidyumu'nun kararı uyarınca, merkezleri Mersin ve Mardin'de (Mardin, Mezopotamya için) olmak üzere, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da bağlantı, propaganda ve bilgi toplama görevi için Prezidyum üyesi Salih başkanlığında 6 kişilik illegal bir grup seçildi. İlk aydaki ana görevi çalışma planı konusunda mutabakat sağlamak amacıyla Hicaz'ın kuzeyinde hareket eden Arap aşiret şeyhleriyle ve kimi Suriye toplum adam-

33 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge no: 452-455 (Rusça).

34 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge no: 475-485 (Rusça).

larıyla görüşmek olan bu grup halı tüccarları olarak başlarıyla Mersin'e ulaşıp yerleşmiştir. Gizli polisin ve Fransız ajanlarının dikkatinden sıyrılmayı, yola çıkışlarını Salih'in "hastalık izni" ile Trabzon'a gittiğini düşünen çoğu MK üyelerinden gizli tutmayı da başarmıştır. Biz, tamamen bir rastlantı eseri aynı vagonda yolculuk yaparken onlarla karşılaştık ve kendilerini zar-zor tanıyabildik. Ama, Fransız polisi bizleri iyiden iyiye izleyip kimlerle işimiz olduğunu öğrenmek için elden geleni yapıyordu ve bu yüzden biz Salih ile ya hamamda, ya halı pazarında ya da başka bir benzer yerde görüşmek zorunda kalıyorduk. Onun şifreli malumatlarından anlaşıldığı üzere, Mersin'de açık şarkçı doğrultuda Arapça günlük bir gazete çıkarılmasına, şeyhlerin Mersin'e gelmesi son derece zor olduğundan, Beyrut ve Şam ile devamlı bağlantı için gruba teknik araç (motorlu tekne) temin edilmesine çok acil ihtiyaç vardır.

Aynı dönemde Golman'ın Ankara'ya dönmesinden sonra da Mersin'de görevini sürdüren Raevski, Salih Hacıoğlu'nun çalışmalarından şöyle söz ediyor:

Türkiye İştirakiyun Fırkası MK bu yılın Nisan ayında Mersin bölgesinde aktif çalışmaya geçme kararı aldı: Birincisi, burası bir sanayi bölgesi; ikincisi, burası Avrupa sermayesinin Suriye ve Mezopotamya gibi sömürgelerine komşu bir bölge. Bu amaçla, birincisi, ciddi parti işçilerinden seçilmiş olup Yetkili Temsilcilik'e bağlı bulunan, aslında Komintern'in Yakın-Doğu'daki şubesi durumunda olan Ekonomik Komisyon'dan; ikincisi, Türkiye'nin en seçkin devrimcisi, MK üyesi Salih ve ilgili komünist grubundan yararlanma kararı alındı.

Golman, ben (Raevski) ve tercüman İsmailov'dan oluşan komisyon ekonomik çalışmalar için Adana bölgesine gitti. Salih ve grubu komisyondan birkaç gün önce oraya hareket etmişti.

Daha yolculuğumuz sırasında, Adana'ya yaklaşmaktayken Amerikan karşı istihbaratçılarıyla karşılaştık. Adana'da geçirdiğimiz ilk günler hem uluslararası ve hem de Türk casusların çok yoğun faaliyet gösterdiği günler oldu. Bir süre sonra Golman, kimi sebeplerle Ankara'ya çağrıldı ve ben Salih'in işe sarılan grubuyla fiilen tek başıma çalışmak zorunda kaldım.

Öte yandan ilk sayısı yukarıda Salih Hacıoğlu'nun sözünü ettiği Paris Komünü anmasına denk getirilerek 18 Mart 1922 Cumartesi günü, haftalık 16 sayfa "ilmî, içtimaî, iktisadî ve siyasî mecmua" olarak yayınlanmaya başlayan *Yeni Hayat* dergisinde (sahip ve müdürü Nâzım olmak üzere) Salih Hacıoğlu'nun imzasına pek rastlanmaz.

Fatma Hacıoğlu'nun Ölümü

Salih Hacıoğlu, Temmuz 1922 sonlarında siyasî polis tarafından açığa çıkartılmasının ertesinde Golman'ın çağrısıyla THİF Kongresi'nin hazırlık çalışmalarına katılmak üzere Ankara'ya döndü. O sırada Mersin'de bulunan Salih Hacıoğlu'nun eşi ve Hafî TKP MK üyesi Fatma Hacıoğlu'nun ölüm haberi Ankara'ya ulaştı. Fatma Hacıoğlu'nun ölümü üzerine *Yeni Hayat* dergisinin 22 Ağustos Pazartesi tarihli 20. sayısında ve ağırlıklı olarak

da 29 Eylül Pazartesi tarihli 20. [21] sayısında onunla ilgili bir dizi yazı yayınlandı. Salih Hacıoğlu'nun karısının ardından kaleme aldığı yazı şöyle:

Yoldaş Fatma Salih Hacıoğlu İçin...

Emekçiler! Türk komünistlerin anası olan kadın öldü, öksüz kalan varlığınıza ağlayın!

Kadınlar! Ölümünün ilk dakikasına kadar kadınlığının kurtuluşu için çalışan kadına yas tutun!

Fatma Yoldaşa...

36 senesi Teşrinisanisinin bir gecesinde verilen konserde hoş ve tesellikâr bir vakit geçirmek için arkadaşlar mahfi-line koşa koşa gitmiştim. Orada tesadüf ettiğim arkadaşlarımdan birisi bana dedi ki karşıdaki narin ve sevimli kadını görüyor musunuz? Bu Fatma yoldaştır. -Türkiye'nin Türk kadınlarından mıdır? diye sordum. - Evet dedi. Bu cevap karşısında ne yalan söyleyeyim takdirle müterafık büyük bir hayret içinde kaldım. Ve bila-ihtiyar: -demek ki cemiyet-i beşeriyeyi en doğru ve en mesut hayata kavuşturacak merâtib-i inkılâbın en yükseğine çıkabilmiş bir Türk kadını karşısında bulunuyorum dedim. Bu sözümü arkadaşımın teyitkâr sükûnu karşıladı.

Hiç şüphesizdir ki Türkiye'de burjuvazi sınıfına mensup kalîlü'l-mikdar kadınlar hariç olmak şartıyla ırgatlık, tü-tüncülük, eskicilik, debbağlık, boyacılık, dokumacılık ve

çanakçılık işlerinde çalışan köylü ve işçi hakiki Türk kadınları erkekler gibi pek elim bir sefalet içerisinde yaşıyorlar...

Siyah ve keskin gözlerinde bu kabîl mağdur emekçiler kurtuluş ve hayat vadeden komünist inkılâbının mübarek nurları parlayan Fatma yoldaşın yüzünde, bu elim sefaletle ağlayan temiz vicdanı cihan burjuvazyasının iğrenç safahatına ve nameşru saadetine karşı duyduğu istihzakâr kini ve sarsılmaz isyan duygusunu hürmetle okudum. Dünya yoldaşlar birliği cihan inkılâbının ve Türk kadınlığının artık ebediyen kaybetmiş olduğu bu yüksek seciyeli kadına ne kadar ağlasa yeridir.

Bana yoldaş Fatma'yı soruyorsunuz? Ben ne diyeyim? O benim hayat arkadaşımdı. O doğma bir komünist idi.

O benim ocağım ve fikir ortağım idi.

O tamamen okunamayan büyük bir kitap idi. O öyle inkılâpçı bir ruh taşıyordu ki Türk emekçi kadınlığı onda kendi şahsî temsilini bulabilirdi.

Kadınlığın öyle ruhları ki, onlar ebedî kadın kurtuluşunu da dünya kurtuluş gününde tes'îd ettirecek.

Salih Hacıoğlu

THİF Kongresi

Kongre öncesinde Golman'ın Doğu Sekreterliği'ne gönderdiği rapor, THİF Kongresi Salih Hacıoğlu'nun et-

kili bir rol oynadığını gösteriyor; raporun ilgili bölümünü aktarıyoruz:

Parti kongresinin açılışı öncesi yapılan gergin çalışmalar, bu defa bizi son on gün içinde geçen olaylar konusunda kısa bir değerlendirmeye zorluyor:

Parti kongresi: Ağustos ayının birinde MK'nin üç komisyonu çalışmaya başladı: 1. Teşkilât ve Mazbata Komisyonu, 2. Redaksiyon ve Yayın Komisyonu, 3. Program Komisyonu.

[...] 58 kişiden oluşan Ankara örgütünün, dün akşam saat 7'de MK binasında yapılan toplantısında, Salih yoldaşın kongrenin ödevleri, MK'nin kararları konularındaki konuşması dinlendi. Toplantıda Komintern'e kutlama mesajı gönderildi ve Kongrey'e 9'u işçi, 1'i memur on delege seçildi. [...]

Redaksiyon ve Yayın Komisyonu: Bu komisyon Hüsnü ve Rozenberg'in yönetiminde, tezleri ve bildiriği hazırladı. Gündemin bütün konularını işledi. [...]

Dışişleri: Mersin'den Salih geldi. Temmuzun son günlerinde gizli polis tarafından açığa çıkarılmıştı. [...]

Salih, Adana işçi bölgelerinde yoğun örgüt çalışmaları yapmış. Ayrıntıları daha sonra aktaracağız. Kesin olan tek bir şey var: Suriye'yle irtibat kurulmuştur. TKP ile KEYK, Suriyelilere emperyalizmi bertaraf etmede yardım edeceklerdir; onlar bunu biliyor ve bekliyorlar. Başlanılan işe devam edilmeli, bağlar sürdürülmeli,[...] ³⁵

35 TÛSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge no: 537-545 (Rusça).

THİF Kongresi birincisi 16/17, ikincisi 25/26 Ağustos geceleri toplanan iki oturum halinde yapılmıştır. Cemile Nevşirvanova, anılarında, kendisinin de katıldığı Komünist Kadınlar toplantısının Ankara dolaylarındaki Göçeren köyünde bulunan Salih Hacıoğlu'na ait bir bağ evinde yapıldığını belirtiyor. Kongrenin ilk oturumu da, orada yapılmış olabilir. İkinci oturum ise Sovyet Rusya elçilik binasında yapılmıştır. Kongre Başkanlık Divanı Prezidyumuna Salih (Başkan), Hilmi ve Nâzım (üye) seçilmiş; kâtipliklere Ruşen Zeki (Sivas), Ata (Mersin), Kenan (Ankara) getirilmiştir. Golman, Kongrenin gizli olarak açıldığını ve Salih'in Kongre'ye başkan seçildiğini Doğu Sekreterliği'nden Brike'ye bir telgrafla bildirmiştir.

Kongre Divanı

Salih Hacıoğlu Kongre gündemini açıkladıktan sonra MK'nin faaliyet raporunun siyasal bölümünü okudu ve teşkilât raporunun Nâzım yoldaş tarafından sunulacağını belirtti. Kongrenin 25/26 Ağustos'ta yapılan ikinci oturumunda Salih Hacıoğlu, Komintern adına gelen temsilcilerin Kongre Prezidyumunun fahri üyeleri olarak seçilmelerini önerdi ve bu öneri oybirliğiyle kabul edildi. THİF Kongresi'nde yaşanan en ilginç gelişme Merkez Komitesi seçimlerinde ortaya çıktı. Komisyon kararı uyarınca, Merkez Komitesi 9 kişiden oluşacaktı. Kongre Prezidyumu Merkez Komitesi'ne Salih Hacıoğlu, Necati, Edip, Mehmet Ali, Hilmi, Muhiddin, Cevat, Kenan ve Nâzım'ı önerdi. Buna karşılık 12 imzayla verilen ve Salih Hacıoğlu'nun yer almadığı bir diğer önergede Merkez Komitesi'ne Nâzım, Affan, Kenan, Tevfik, Edip, Ata, Mehmet Ali, Necati ve Ruşen Zeki bulunuyordu. İlk oylama sonucunda Cevat, Nâzım, Mehmet Ali, Edip, Ata, Hilmi ve Kenan seçilirken, kalan 2 üyelik için aralarında Salih Hacıoğlu'nun da bulunduğu 3 aday 17'er oy alınca, bunlar arasında bir oylama yapıldı ve Salih Hacıoğlu, Affan ile birlikte bu 2. turda MK üyeliğine seçildi. Bununla birlikte Komintern temsilcisi Golman'ın yönlendirmesi sonucunda Sekreterliği Salih Hacıoğlu üstlendi. 30 Ağustos askerî zaferinin ardından TBMM'deki kutlama törenlerinde THİF'i temsil eden Salih Hacıoğlu'nun sekreterlik görevi, Rauf Bey Hükümeti'nin THİF'i yasaklaması nedeniyle uzun sürmedi. Partinin kapatılmasının ardından Salih Hacıoğlu Komintern 4. Kongresi'ne katılmak üzere illegal yoldan Moskova'ya gitti.

KOMİTERN 4. KONGRESİ VE TEŞKİLÂT BÜROSU'NUN KURULUŞU 1922-1923

4. Kongre'ye Gidiş

THİF Kongresi Komünist Enternasyonal 4. Kongresi'ne Salih [Hacıoğlu] ve Cevad'ı [Ahmet Cevat Emre] rey-i kati ile, Hüseyin Hüsnü ve Nuşirevanof'u da rey-i istişarî ile oybirliğiyle seçti. Aynı biçimde Profsoyuz [Kızıl Sendikalar Enternasyonalı] için Mehmet Ali ile Edip'i ve Komsomol [Komünist Gençler Enternasyonalı] Kongresi için de Nizameddin Nazif yoldaşla Alptekin'i [İsmail Hüsrev Tökin] seçti. Salih Hacıoğlu'nun bu delegelerle birlikte Ankara'dan zorlu bir süreçle yola çıktığını Golman Doğu Seksiyonu Başkanı Safarov'a bir mektupla haber vermiştir.

Sayın Safarov yoldaş!

Çok büyük acı ve zorluklarla da olsa, TKP'nin sorumlu işçilerini Türkiye'den Komintern ve Profintern kongresine göndermeyi başardık. Bize vize verilmedi ve bu yüzden Rusya'ya girişleri 1 – 1,5 ay mutlak bir sır olarak kalacak. Geri dönüşleri için kimliklerinin gizliliği bütünüyle korunmalı. Bu konuda gerekli önlemler Moskova'da alınmalı. Son telgrafa göre zamanında, yani kongreye iki hafta kala

çıkış yapmışlar. Şu yoldaşlar söz konusu: TKP Sekreteri Salih, Sendika Bürosu üyesi Edip (aynı zamanda MK üyesi), *Yeni Hayat* redaktörü Nizamettin (aynı zamanda Komsomol Kongresi delegesi), öğrenciler Tekin ve Akif (metal işçisi). [...] Delegeler 20 sabahı Moskova'da olacak.

Komünist selamlarımı sunarım.

Golman³⁶

Salih Hacıoğlu'nun diğer delegelerle birlikte bu yolculuğunu Moskova'ya vardıktan sonra Golman rapor etmiştir. Alabildiğine ilginç bu konudaki raporu da özetleyerek veriyoruz:

[...] TKP'nin dağılma kararı almasını isteyen ve parti tarafından reddedilen 13 Eylül hükûmet ultimatomundan sonra anlaşıldı ki, Moskova'ya gidiş vizesi vermek şöyle dursun, onları [THİF delegelerini] Kongre sonuna kadar cezaevinde tutması da söz konusuydu. MK'nin IV. Kongre için yetki verdiği delegeler için vize sağlamak amacıyla yasallaşmış Komintern temsilcisinin Türk hükûmetiyle gayri resmî görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanınca, delegelerin kaçak gidiş planı hazırlanmaya başlandı. Delegeler 2'si işçi olmak üzere 5 kişiydi: MK sekreteri, sendika sekreteri, 2 Komsomol temsilcisi ve 1 KUTV öğrencisi. Rusya'ya dönecek Rus uyruklu Tatar savaş tutsakları için pasaportlar hazırlanıp, pek sorun çıkmadan vizeler alındı. 5 savaş tutsağının fotoğrafları, şu ya da bu ölçüde bu pasaportların Türk sahiplerinin resimleri yerine geçebilirdi.

36 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 658-659 (Rusça).

Ancak, elçiliğe sızan casuslar için kokusunu almış [...] Bu durumda yolculuktan vazgeçilerek, ertelendi.

Yeni planın temelinde şu vardı: Yola çıkmadan 10 gün önce delegeler yasal evraklara göre güya Ankara'dan ayrılacak ve normal bir gerekçeyle Anadolu'ya gitmiş olacak. [...] Sendika sekreteri, öğrenci ve Komsomol üyesi memleketlerine (akrabalarıyla görüşmek için) gitmek üzere kayıtlarını yaptırdı. 25 Eylül günü sabahı erken saatlerde üçü de yaya yola çıktı ve polis karakollarından kaçınarak İnebolu'ya vardı (320 km). 12 gün boyunca dağları aşan, keçi yollarını tırmanan bizim üçlü 8 Ekim'de İnebolu'ya ulaştı ve bizim yazımız uyarınca Rusya konsolosluğuna yolculuk eden şoförler sıfatıyla bizim Dış Ticaret garajına yerleşti. [...] MK sekreteri [Salih Hacıoğlu] de aynı gün Kayseri'ye gidecek şeklinde kaydını yaptırdı ve üç gün sonra bir garaja (komünist partisi hüccresinin büro üyelerinden birinin 4 km şehir dışında bulunan villasının) yerleşti ve kurye gelinceye kadar burada kaldı. Delege yoldaşlardan beşincisi kurye hareket etmeden iki saat önce (kuryenin Ankara'dan İnebolu'ya otomobille yolculuğu, duraklamalarla birlikte, 36 saat kadar sürüyor) şehirden yok olmalıydı.

Çok kurnaz ve zeki biri olan kurye Lozovski yoldaş 11 Ekim günü saat 2'den sonra polise haber vermeden beni de alarak brandalı bir pikapla hareket etti. 6 verst şehir dışına çıkarak, önceden saptanan yerde durduk ve 10 dakika sonra otomobile binip, yanıma iki yolcu daha oturdu: Bunlar MK sekreteri ile 5 kişiden diğcr yoldaştı (Komsomolcu ve parti organı redaktörü -Nizamettin-). [...] 13 Ekim'in sabah saat 5'inde İnebolu'ya vardık ve arabayı canlı yüküyle birlikte garaja bırakıp otele geçtik. [...] Sabah saat 10'da

Sivastopol'dan diplomasi postasını getiren denizaltı geldi. Öğleyn saat 12'de kıyıya çıkan denizciler denizaltı komiserinin emri üzerine hamama gidip birer kabin tuttu. Şehirde 5 denizci forması bir valize konmuştu. Türk komünistlerini denizci olarak giydirip kuşatmak için Lozovski bizzat gitti. Bir saat sonra hepsi giyinmişti ve garaja ellerinde votka şişesi ve mezelik et parçaları bulunan 10 kişilik bir denizci grubu girdi. Kahvaltı edildikten sonra garajdan yine 10 denizci çıktı ve 2 kontrol noktasından olaysız geçerek denizaltıya ulaştı. Ellерinde dana eti, sardalye ve ekmek vardı. Saat 4'te denizcilerin 10'u da denizaltındaydı ve TKP'nin Kongre delegeleri de aralarındaydı. [...] Saat 6'yı 10 geçe denizaltı denize açıldı ve ertesi gün saat 11'de İtilaf devletlerinin, İstanbul karşı-istihbarat servislerinin şubeleri bulunan Sivastopol'a vardık.

Sahile çıktuktan sonra delegeler İçişleri Bakanlığı'na uğradı. Dikkati çekmemek için ellerinde Türk serpuşları vardı. Bir saat sonra dışarıya çıktıklarında, başlarında Avrupa şapkası ve üzerlerinde Yunan ve Romen tüccar olduklarına dair evrak vardı ve bu evrakla otele yerleştiler. [...]

Golman³⁷

1922 yılının Ekim ayı ortalarında THİF delegeleriyle birlikte Moskova'ya ulaşp İstanbul'dan gelenlerle birleşen Salih Hacıoğlu, Büyük Paris Oteli'nin 85 numaralı odasında kalmaya başlamıştır. Oradan KEYK Doğu Seksiyonu Başkanlığı'na gönderdiği 29 Ekim tarihli bir mektupta

37 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 720-737 (Rusça).

Ankara'daki tutuklamalarla ilgili bilgi vererek oradakilere maddî yardımda bulunulmasını istemiştir.

Büyük Paris Oteli numara 85

29/10/922

Komintern Şark Şubesi Müdüriyetine

Yoldaş,

[...](TKP) delegeleri olan bizler Komintern'in nazar-ı dikkatini bir noktaya celb etmek isteriz:

Merkez Komite'ye ve Ankara Komitesi'ne mensup oldukları anlaşılan mevkuf yoldaşlar (belki dördü müstesna) kâffeten İmalât-ı Harbiye ve şimendifer amelelerinden ibarettir. Yani sekiz saatlik sa'y müddeti talep edenlerin ölümle tehdit edildiği bir muhitin amele sınıfına mensup-turlar ve dolayısıyla mevkufiyet onların yegâne menba-ı hayatı olan çalışmalarının hail ve maniidir. Binaenaleyh biz bu hususta acilen bir muavenet ifasının lüzumlu olacağını zan ve tahmin ediyoruz. Ve bu muavenetin şeklini şu suretle tespit ediyoruz:

1. En seri vasıta ile mevkuf arkadaşlara (ailelerini de iâşe edebilmek üzere) (2.500) Türk lirasının gönderilmesi.
2. Bu meblağın aile nüfusu nazar-ı itibara alınarak ona göre tevzii.

Komünist selamlarıyla.

Türkiye Komünist Partisi delegeleri namına

Fırka Kâtib-i Umumîsi

(imza: Salih Hacıoğlu)³⁸

38 TÛSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge no: 333 (Eski Türkçe).

4. Kongre Çalışmaları

Komintern 4. Kongresi 5 Kasım – 5 Aralık 1922 tarihleri arasında yapılmış ve bu Kongre’de İKG ve THİF delegelerinin ortak komisyonunun başkanlığını Salih Hacıoğlu, sekreterliğini ise Kongre’de Orhan adını kullanan Sadrettin Celâl [Antel] yapmıştır.³⁹ Doğu sorunlarının tartışıldığı Kongre’nin 20. oturumunda (23 Kasım 1922), komisyon üyesi Salih olmakla birlikte, Orhan yeniden söz almış ve Batılı Komünistleri, sömürülen ülkelerin sorunlarını yeterince önemsememekle suçlamıştır. Orhan, doğu ülkelerindeki komünist partilerinin görevlerinin neler olması gerektiği konusunda görüşlerini ortaya koyarken, bu genç partilerin uzun dönemli teşkilâtlanma görevlerine, millî kurtuluş hareketlerini her yoldan desteklemeye ve anti-emperyalist savaşta birleşik cepheyi kurmaya vurgu yapmıştır. Salih Hacıoğlu Komintern Kongresi’nde herhangi bir konuşma yapmamış, yalnızca Doğu Sorunları Komisyonu’nda görev almıştır.

Komintern 4. Kongresi’nde Türkiye’deki komünist hareketin bölünmüş (ya da “parçalı”) hali değerlendirilmiş ve bir kongre düzenleyerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi’ni kurmak üzere THİF (Salih Hacıoğlu), İKG (Dr. Şefik Hüsnü) ve Beynelmilel İşçiler İttihadı (Vanlı Kazım Kip temsilcilerinden oluşan bir Teşkilât Bürosu oluşturulmuştur. Bu Büro’nun oluşumu sırasında Moskova’da bulunan Sadrettin Celal Antel, Salih Hacıoğlu ve Vanlı Kazım

39 Sadrettin Celal, 1923 Ocağında KEYK’e verdiği raporda Türkiye delegasyonu içinde böyle bir görevlendirme olmadığını vurgulamaktadır.

hakkında daha Ocak 1923'te KEYK'e olumsuz görüşünü iletmiştir. Sadrettin Celal'in bu raporunda Salih Hacıoğlu hakkında şöyle denmektedir:

[...] Türkiye Halk İştirakiyûn Partisi'nin Geçici Büro temsilcisi Salih yoldaşa gelince, onun hesabına da oldukça ciddi bir takım mülâhazalara sahibiz. Komünist ideolojiye nüfuz etmiş olanlara aydın ve burjuva olarak muamele eden ve komünist olmak için işçi olmanın gerekli olduğuna inanan bu yoldaş eski bir baytar subayıdır. Desteklediği bakış açısı, uvriyerizm, Komünist Enternasyonal'in öğretilerine tümüyle karşıdır.

b) İyi niyetinden kuşku duymadığımız bu yoldaş, bilgi eksikliği ve olayları kavrayamaması nedeniyle, öylesine ağır hatalar yapmıştır ki, Partinin tümü ve genel olarak işçi hareketi sonuçlarına katlanmaktadır.

Parti tarafından, halen tutuklu yoldaşlar arasında bulunan ve Rosenberg yoldaşın tanıklığına göre Hükûmetin baştan çıkartıcı tekliflerini kahramanca reddederek komünizme bağlılığını göstermiş olan eski sekreter Nâzım hakkında alınmış ölüme mahkûmiyet kararı sessizce geçirilemez.

c) Bu yoldaş, Moskova'da kaldığı sürede, öylesine davrandı ki kendisiyle çalışmanın ve anlaşmanın olanaklı olup olmadığını kendi kendimize sormayı bugün hak biliyoruz. Davranışı konusunda tipik birkaç örnek vermek gerekirse, çok ağır şu olayı anabiliriz ki Şark Üniversitesi'ne gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu: "Sorun üzerinde görüş alış-verişinde bulunan Türk delegasyonu, Üniversite'deki 10 Türk öğrencisinin atılmasını kararlaştırdı." Bu mektuba delegasyon başkanı olarak imzasını atmış. Gerçekte,

böylesi bir sorun delegasyonla hiçbir zaman tartışılmadı ve bizzat Ankaralı yoldaşların itirafına göre incelenmedi. Üstelik Salih yoldaş, delegasyonun ne sekreteri, ne de başkanıydı.

d) Moskova'da kaldığımız dönemde, daha ilk temasta, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni kurma konusunda güçlü bir arzu taşıyan İstanbullu yoldaşlara karşı düşmanca bir tavır takınan Salih ve [Ziynetullah] Nuşirevan yoldaşların hareketleri nedeniyle daral getirici bir kuşku, aşağılama, kara çalma atmosferi içinde yaşadık. Israrımıza rağmen, Üniversite öğrencilerine ve delege yoldaşlara karşı yaptıkları ağır suçlamaları kanıtlayamadılar.

e) Salih yoldaşın ve Ankara temsilcilerinin Profintern'e anlattıklarına göre, Anadolu'da muazzam işler yapmış bir komünist partisi var ve yirmi binlerce işçi kızıl sendikalarda örgütlenmiş⁴⁰. Ne yazık ki bu ölçü tanımaz iyimserliği paylaşamıyoruz; zira ülkeyi iyi tanıyoruz ve ayrıca tutuklamalardan sonra hiçbir kitle hareketi, yalnızca kâğıt üzerinde var olan kızıl sendikalar tarafından hiçbir toplu protesto olmadığını biliyoruz. Komünist işçi hareketinin üst yönetimin böylesi fantezi hayallerin kurbanı ve burjuvazi ile proletarya arasındaki güçler oranını kavrayamayan

40 Profintern II. Kongresi'ne İKG adına herhangi bir delege katılmamış, bu Kongre sırasında Bİİ adına Vanlı Kazım, Roland [Ginzberg] ve Voleff ile THİF adına Edip, Hilmi, Affan [Hikmet] ise bir birlik protokolü imzalamışlar ve Türkiye Birleşik Delegasyonu adına verdikleri Roland, Kazım, Edip ve okunamayan bir imzalı belgede ortak bütçe sunmuşlar, Sendikalar Genel Sekreteri Edip'in verdiği bilgilere göre ise, sendikalı işçi sayısı 20 bin olarak gösterilmiştir. Sadrettin Celâl bu protokole atıfta bulunmaktadır. Bkz. *THİF 1920-1923*, İletişim Yayınları, s. 539-542.

bir yoldaşa emanet edilmesi çok tehlikeli olacaktır.

Orhan

İKG delegesi⁴¹

Ancak bu rapordaki görüşler dikkate alınmamış, Salih ve Kazım hem Teşkilât Bürosu'nda, hem de Şubat 1925 Kongresi'nden sonra TKP Merkez Komitesi'nde yer almıştır.

İstanbul'da İlk Çalışmalar ve Tutuklanma

Salih Hacıoğlu Komintern 4. Kongresi'nden Komintern destekçisi Gafurof/Şarki ile birlikte 13 Ocak 1923'te İstanbul'a dönmüştür. Salih Hacıoğlu'nun 1923 yılında başlayan yeni süreci değerlendirmesi anılmaya değer. Salih Hacıoğlu, Eylül 1923 tarihini taşısa da esas itibariyle Ocak-Mart 1923 arasındaki gelişmeleri ele aldığı bu raporunda, kısaca Teşkilât Bürosu olarak andığımız kurulun tam adının Türkiye Komünist Partisi Muvakkat Merkezi Teşkilât Bürosu olduğunu, bu kurulun 20 Ocak 1923 dolaylarında kurulduğunu ve 4 üyeden [Dr. Şefik Hüsnü, Salih Hacıoğlu, Vanlı Kâzım, Gafurof/Şarki] oluştuğunu görüyoruz. İstanbul Umum Amele Birliği ve İzmir İktisat Kongresi ile ilgili gelişmeleri de ele alan Salih Hacıoğlu'nun Komintern takviyecisi Gafurof/Şarki hakkındaki yargıları ise, adeta Şarki'nin kendisi hakkındaki eleştirilerini peşinen karşılamaya yönelik gibi görünüyor.

41 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 238-241 [Fransızca].

**Türkiye Komünist Partisi Muvakkat Merkezî Teşkilât
Bürosu**

**Azasından Salih Hacıoğlu Tarafından
Komintern İcra Komitesi Riyasetine**

Ankara

1/9/1923

Muhterem Yoldaş:

İstanbul'da geçirdiğim hayatı kısaca şu raporumla size arz etmek isterim:

1 – 13 Kânunusani 923 tarihinde Komintern mümessili yoldaş Gafurof ile birlikte İstanbul'a vasil olduk. Bir hafta zarfında Merkezî Büro teessüs ederek işe başlandı.

Hınçak sosyalist partisinin komünist grubu azasından kimseyi bulamadığımız için büro dört azadan teşekkül etmişti. Faaliyete İstanbul'daki gruplara anket tevziyle başladık. Bu sırada iki mühim mesele zuhur etti. 1 – Hükûmetin müzaheretiyile İstanbul Umum Amele Birliği cemiyetinin teşekkülü. 2 – İzmir'de İktisat Kongresi.

Derhal mevcut komünist grupları nüvelerine talimatlar verildi. Ve hükûmetin müzaheretiyile teşekkül eden Umum Amele Birliği'ne İstanbul amelesinin ehemmiyet vermemesi, bilâkis İstanbul'da mevcut bütün amele teşkilâtlarının bizzat kendi aralarında birleşerek umumî bir birlik vücuda getirilmesini propaganda ettirdik. Ve bütün teşkilâtlardan birer murahhas intihabıyla bir konferans akdedildi. Bu konferansta Büro tarafından esasları ihzar olunan umumî birlik nizamnamesi münakaşaya ko-

nuldu. Bu konferansa on amele cemiyeti iştirak etti.

Diğer taraftan bu konferansın vücudundan istifade ederek İzmir İktisat Kongresi'ne İstanbul ameleleri namına bir murahhas gönderilmesine muvaffakiyet hâsıl oldu. Amelelerin mutalebatı için Büro tarafından ihzar olunan tezler amele teşkilâtlarına ve birlik konferansına kabul ettirildi ve tab edilerek İzmir'e gönderilen murahhasa tevdi edildi. Mezkûr İktisat Kongresi'nde daha müessir bir rol oynamak için hakikatte Merkezî Büroyu, zahirde Aydınlık mecmuasını temsil etmek üzere Büro azasından Doktor Şefik Hüsnü yoldaş Büroca intihap ve kongreye izam kılındı.

Merkezî Büro'nun bu mesaisi sayesinde İktisat Kongresi'nde amele delegasyon grubu pek ciddi işler gördü. Ve birçok mutalebatın kongrece tasdikine muvaffak oldu.

2 – İstanbul ameleleri arasında zafer neşesiyle milliyetçilik cereyanları kuvvetlenmeye başlamıştı. Buna karşı koymak için milliyetçilik aleyhinde şiddetli propagandalar yapılmak üzere nüvelere kat'î talimatlar verildi. Ve aynı zamanda Bulgaristan'daki Ziya gazetesine bu maksada binaen makaleler ve beyannameler yazarak bu gazete İstanbul amelelerine tevzi edildi.

3 – Merkezî Büro bir küçük matbaa mübayaasına ve gizli olarak bir gazete tab'ına ve aynı zamanda bir de kanunî olarak yevmî bir gazete neşrine karar verdi ise de para bulunamadığından bu kararını mevki-i fiile koyamadı.

4 – İstanbul'da mevcut muhtelif genç komünistler teşkilâtlarının da tevhidine teşebbüs edildi. Ve bunla-

ra birleşmeleri için tebligat yapıldı. Anadolu Gençler Teşkilâtı mümessili olan yoldaş Nizameddin Moskova'dan İstanbul'a gelir gelmez o da bu işe memur edildi. (Bilahare Nizameddin yoldaştan aldığım malûmata nazaran bu birleşme meselesinde Aydınlık grubuna mensup gençler sabotaj yapmışlar).

5 – Martin ilk haftasında bir gün Büro azasından Kâzım yoldaş benim oturduğum evden çıkar çıkmaz polis hafiyesi tarafından takip olundu. Bundan benim de polisçe oturduğum yerin malûm olduğu anlaşıldı. Derhal mahalleyi değiştirmek ve polisi şaşırtmak lâzımdı. Fakat maalesef buna muvaffak olamadık. Çünkü yiyecek için bile paramız yoktu. Üç dört gün sonra (12 Mart 1923) polisler beni bulunduğum odada tuttular ve Ankara'ya sevk ettiler.

6 – İstanbul'dan ayrıldığım dakikaya kadar Büro tarafından gruplara yapılan anketlere maalesef henüz cevap gelmemiş olduğundan İstanbul'daki komünist teşkilâtlarının kemiyetine dair bir fikir edinemedim.

7 – Moskova'dan aldığım malumata nazaran Gafurof yoldaş da benden sonra İstanbul'da çok duramamış ve Moskova'ya avdet etmiş. Şu hale nazaran Merkezî Büro vazifesini ikmal edemeden dağılmıştır.

Şu ciheti de kayd etmeden geçemeyeceğim: Komintern Gafurof yoldaşı böyle mühim bir şeye intihabında isabet gösterememiştir. Çünkü bu arkadaş dimağın çok hasta idi. Çok asabî, çok hırçın idi. Yok yere kavga yapmayı, arkadaşlara taarruz etmeyi itiyad haline koymuştu. Hemen her gün onu teskine uğraştım. Kim bilir o bu hastalığı sakıyasıyla benim de ne kadar aleyhimde bulunmuştur. Fakat

ne kadar aleyhimde bulunursa bulunsun ben onu mazur görürüm. Çünkü ruhen hasta olduğuna kaniim.

Komünist selâmlarıyla,

Türkiye Komünist Partisi Muvakkat Merkezî Teşkilât Bürosu azasından ve Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası

Kâtib-i Umumîsi

(imza: Salih Hacıoğlu)⁴²

Teşkilât Bürosu'nda Komintern destekçisi olarak görevlendirilen Şarki, İstanbul'daki çalışmaları hakkın-da Doğu Sekreterliği'ne gönderdiği raporlarda Salih Hacıoğlu'nun çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerde de bulunuyor.¹⁷ Şubat 1923 tarihli uzun raporunda Şarki, Salih Hacıoğlu hakkında şu bilgileri veriyor:

[...] SALİH yoldaş işleri iyi biliyor, ama çok ağır davranıyor, hep evde oturuyor, bir yere çıkmıyor, bu yüzden kendisinden yararlanamadım. Ona Yürütme Komitesini ve güvenilir hücreleri ziyaret etmesini söyledim, ama o şöyle cevap verdi: "Beni tutuklayacaklar, eğer Büro sorumluluğu üzerine alırsa, gelirim." Teşkilât kurmak ve bağlantı kurmak üzere Anadolu'ya gitmesi teklif edildi. "Genel af çıkarsa giderim" şeklinde cevap verdi. Gazeteleri izlemiyor, bir şeyden haberi yok. İşte bu şartlarda ve böyle insanlarla çalışmak durumundayız. Grupların ve hücrelerin enerji dolu, güçlü işçilere ihtiyaç duyduğu bir zamanda o evinde oturuyor ve hiç bir şey yapmıyor. [...] Tek sözle, hepsi kusurlu: Hiç bir illegal çalışma deneyimi, hiç bir heyecan ya da sınıf bilinci – burjuvaziye karşı nefret yok. Hepsi de

42 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 26, Klasör No: 32_36, Belge No: 545-547 [Eski Türkçe].

işi bitireceğini söyleyip, söz verip hiç yerine getirmeyen birer korkak (özellikle, Salih ve Kazım). Doğu halklarının psikolojisini bilmiyorlar, istedikleri gibi aptallık yapıyorlar. Sanıyorlar ki, sokağa çıkıp, davula vuracaklar ve işte, dünya devrimi olmuş olacak...[...]⁴³

Şarki'nin 19 Mart 1923 tarihli raporunda Salih Hacıoğlu'nun tutuklandığı bilgisi şöyle ifade ediliyor: "Sıkı takip altındayız. Salih yoldaş tutuklandı. Biz şimdilik gizleniyoruz."⁴⁴ 7 Nisan 1923 tarihli raporunda ise Salih Hacıoğlu'nun nasıl tutuklandığını aktarıyor:

[...] Salih yoldaşın tutuklanmasını Size bildirdim. Her ikisi de Fransız olan Hanri Molvis ve ... [orjinalinde boş] ile birlikte evdeymiş. Salih yoldaş onlara tamamıyla güveniyormuş ve bütün planlarımızı açıklamış. Oysa, ... [orjinalinde boş] Fransız polisinin ajanıymış. Kaldı ki, Hanri de Fransız polisiyle sıkı ilişkisi bulunan şüpheli bir adam. Salih yoldaş tutuklandıktan sonra bu Hanri değişik bahanelerle benim adresimi öğrenmeye çalışıyordu. Bütün planlarımızın suya düştüğüne tamamen ikna olduk. Bunun ardından konferansı ve matbaayı donatma işini geçici olarak erteledik. Doktor Şefik ve Kazım büronun toplantılarına katılmıyorlardı. Çünkü sıkı sıkıya takip ediliyorlardı ve işler bu yüzden geçici olarak aksamaktaydı. Şimdi büroyu başka temsilciler, yani adaylar ziyaret ediyor.[...]⁴⁵

43 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 237-268 [Rusça].

44 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 232 [Rusça].

45 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 233-234 [Rusça].

Dr. Şefik Hüsnü İzmir İktisat Kongresi ertesinde, i 12 Nisan 1923'te kaleme aldığı kapsamlı raporunda, Kongre çalışmalarının yanı sıra işçi hareketi ve komünist hareketle ilgili birçok konuya değiniyor. Dr. Şefik Hüsnü, THİF'nin faaliyetleri ve bu partinin Doğu Seksiyonu'na verdiği bilgiler hakkındaki olumsuz değerlendirmelerinin yanı sıra Salih Hacıoğlu hakkında da görüşlerini dile getiriyor.

[...]4) Enternasyonal'e -hakikatin tersine- Ankara'da komünist bir hareket olduğunu kanıtlamak amacını güden Salih ve Golman yoldaşların yürüttükleri tümüyle uygunsuz ve zamansız, sun'i bir ajitasyondur; Hükûmetin kovuşturmasını kışkırtan bu yoldaşların Yürütme'nin tezlerine aykırı girişimleridir. 5) Golman ve Salih yoldaşların -Aralof'un uyarılarına rağmen- izahsız serüvenciliklerinde ısrarları, zaten dağılmakta olan Ankara'daki fırkaya son darbeyi indirmiş. Hükûmette bir darbe hazırlığı içinde oldukları kanaatini doğurmuşlar. 6) Hapsedilen yoldaşlar, yabancı bir devletin tavassutuyla iktidara el koyma suçlamasıyla yargılanacaklarmış. 7) Başlangıçta otuza yakın kişi tutuklanmış. Daha sonra çoğu teminat karşılığı serbest bırakılmış. 8) Hâlihazırda hemen hemen tümü aydın olan sekiz (8) yoldaş tutuklu ve ağır ceza tehdidi altında bulunuyor.

İstanbul'a dönmemin ardından Salih yoldaş da yakalandı. Kendisini hemen Ankara'ya gönderdiler. O, dokuzuncu tutsağı oluşturuyor.[...]46

46 TUSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 385-390 [Fransızca].

Özgürlüğe Kavuşma ve Demiryollarında Çalışma

Salih Hacıoğlu 13 Mart'ta yakalanarak Ankara'ya gönderilmiş ve 9 Ağustos'ta 3,5 aylık mahkûmiyet hükmü açıklanınca, süresini doldurmuş bulunduğu için serbest bırakılmıştır.

Salih Hacıoğlu 1 Eylül 1923'te de KEYK Başkanlığı'na biri "Gizli" kaydıyla örgütsel, öteki yukarıda verdiğimiz "Çok gizli" kaydıyla kişisel 2 rapor göndermiştir. Büronun dağıldığı kanaatinden hareketle "Komünist Partisi Mu-vakkat Merkezî Teşkilât Bürosu Azası" yerine "THİF-Kâtib-i Umumî" olarak imzaladığı örgütsel rapordaki ifadeler, Salih Hacıoğlu'nun Teşkilât Bürosu üyesi olarak davranmaktan çok THİF yöneticisi olarak sürece yaklaştığını ortaya koymaktadır. Nitekim izleyen dönemde de kendisinin özgeçmişinde belirttiği gibi 1923-1925 arasında demiryollarında çalışmış, Teşkilât Bürosu faaliyetlerinde yer almamıştır.

Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumîliğinden Ko-mintern İcra Komitesi Riyasetine

1 Eylül 1923

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

Merkez-i Umumîsi

Aded 321

Rapor:

[...]

Türkiye Komünist Partisi'nin Siyasî ve Dâhili Vaziyetleri

Siyasî Vaziyet: Merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Komünist Partisi 19 Teşrinievvel 922 tarihinde hükûmet tarafından kanun harici kılınarak rehberleri ve birçok azası hafî cemiyet teşkil ve taklib-i hükûmete teşebbüs ve saire cürümleriyle taht-ı muhakemeye alınmıştı. 294 gün devam eden uzun bir muhakeme neticesinde bu cürümlere ait vesâik elde edilemediğinden dolayı fırka azasının bu yüzden tecziyelerine kanunî imkân görülememiş ve fakat fırka nâşir-i efkârı olan "Yeni Hayat" mecmuasının neşriyatıyla Komünist Enternasyonal'in 21 şartını muhtevi nizamnamesinin tab ve neşri güyâ halkın ezhânını tağşış mahiyetinde görülerek —şüphesiz hükûmetin mahkeme üzerindeki tesiriyle- mevkuf arkadaşlardan bir kısmı cünha ile üçer ay hapse ve tahliyeden sonra da zabıta nezareti altında bulunmak üzere tecziye edilmişlerdir. Binaenaleyh Anadolu'nun muhtelif mıntıkalarındaki ameleler arasında çalışan Türkiye Komünist Partisi bugün kanun harici bir vaziyettedir.

Fırkanın Dâhili Vaziyeti

1920 senesi Haziranında hafî olarak teşekkül eden ve aynı senenin 7 Kânunuevvelinde resmiyetini kabul ve tasdik ettiren Türkiye Komünist Partisi 1921 Kânunusanisinde hükûmetin hücumuna uğramış ve merkez azaları 119 gün devam eden bir muhakeme geçirdikten sonra muhtelif derecede kürek cezalarıyla İstiklâl Mahkemesi tarafından mahkûm edilmişler ve bundan sonra da 4,5 ay hapisshanede kalmışlar ve hususî bir af kanunuyla 29 Ey-

lül 1921 tarihinde tahliye olunmuşlardır. Parti 18 Mart 1922 tarihinde yeniden ve resmen faaliyete geçti. Mahaza o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti harici emperyalist düşmanlarla müthiş bir cidâl içinde bulunduğundan fırka memleket dâhilindeki amelelerle olan temas ve münâsebâtında çok ihtiyatkâr harekete mecbur olmuş, ancak Ankara, Kayseri ve Mersin taraflarında birkaç teşkilât vücuda getirmişti ki, bunlardan Ankara ve Kayseri'deki teşkilâtları hükûmet tarafından resmen tanınmışlardı. 1922 Eylül'ünde Zonguldak kömür havzasında çalışan ameleler arasında da teşkilât yapmak üzere fırkanın en eski azasından Hilmi (ki şimdi fırkaya hıyanet etmiş bir haindir) memur edilmişti.

1922 senesinde Ağustos'ta yapılan kongrede fırkanın 308 azası olduğu tahakkuk etmişti. Bu azalar iki resmî, iki gayr-i resmî teşkilât ile muhtelif mıntikalarda ve münevverler arasında ve köylüler arasındaki nüvelere mensup idiler.

Bugünkü Vaziyet

Hapisten yeni çıkmış olduğundan henüz eski teşkilâtlar ve nüvelerle irtibat ve münâsebât tesis olunamamıştır. Şu kadar ki bunlarda seciyeleri kuvvetli ve oldukça şuurlu arkadaşlar mevcut olduğundan azaları tenakus etmiş olsa bile tekrar canlanabilecek gizli bir mevcudiyet halinde bulunduklarına kanaat etmekteyiz ve ilk fırsatta bunlarla münâsebât ve irtibat tesisine çalışmaktayız. Yalnız pek mühim bir amele merkezi olan Zonguldak'la tesis-i münâsebâta şimdilik imkân göremiyoruz. Şu kısaca kayd olunan vaziyete nazaran elyevm partiye mensup ve sadık aza adedini tespit edemeyeceğiz.

1922 senesinde, İmalat-ı Harbiye, Şimendifer, ensice [dokuma] fabrikaları, liman ve gümrük hamalları ve Zonguldak kömür amelesi arasında oldukça kuvvetli bir kıvılcık sen-dika harekâtı canlandırılmış ve bazı esaslar da kurulmuştu. Fakat partiye vaki olan bu son taarruz üzerine bunların hemen kâffesinin az çok sarsılmış olacağı tabiidir ve bunlarla da henüz irtibat ve münâsebât tesis olunamamıştır.

İstanbul Komünist Teşkilâtlarıyla Olan Münasebat

İstanbul ve Anadolu Teşkilâtlarının tevhide hakkında Komintern'in karar ve direktifleri dairesinde yapılan ve daha doğrusu yapılmaya başlanılan faaliyet İstanbul'daki Muvakkat Merkezî Teşkilât Bürosu'nun dağılması yüzünden nâtamam kalmış ve şu sırada İstanbul komünist teşkilâtları da taht-ı muhakemede bulunduklarından ve Komintern mümessili de terk-i vazife ederek Moskova'ya avdet etmiş olduğundan bu mesele müşkil bir vaziyete düşmüştür. (Bu hususta kâtib-i umumi Salih arkadaşın şahsi raporunda daha fazla malumat ve tafsilat mevcuttur).

Partimizin Neşriyatı

Son muhakeme esnasında partinin nâşir-i efkârı olan "Yeni Hayat" bittabi intişar edememiştir. Evvelce Yeni Hayat'ı haftada bir defa neşredebilmek için ayda 250 lira bir masraf yapılıyordu. Bugün Yeni Hayat'ın bittabi parti nâşir-i efkâr-ı olarak değil —çünkü artık parti illegaldir— fakat müstakil bir mecmua olarak neşrine kanunî imkân varsa da partinin ve Komintern ile olan münâsebâtın bugünkü hal ve şekline nazaran bu masrafın hatta onda

birini bile bulmak imkânı olmadığından maalesef mecmuamızı neşr edemiyoruz.

[...]

Hulasa, denebilir ki Türkiye ve bilhassa Anadolu amele-si siyasi akideler nokta-i nazarından bâkir bir haldedir. Muntazam ve daima işleyen sebâtlı faaliyetler sayesinde birkaç senede bu kitle arasında büyük ve müsbet muvaffakiyetler elde edilebilir.

[...]

Yalnız şurasını açık ve sarîh olarak beyan ve ilan ederiz ki, Türkiye köylüsü bugün kendisini bu derin sefaletten kurtaracak ve ona insanlık zevkini tattıracak demir ve halâskâr bir ele, bir kuvvete sabırsızlıkla intizar ediyor.

[...]

Kanun hükûmet memurlarını siyasi fırkalara intisabdan men etmekle beraber birçok siyasi fırkalar bu unsurdan daima istifade etmektedir. Memurların ezilen ve istikbalinden emin olmayan kısmı sosyalizm fikirlerine mütemayildir. Şu kadar ki çok tenvire muhtaç bir haldedirler. Binaenaleyh bu hususta da gerek gazete ve gerekse kitap ve saire neşriyâta ihtiyaç derkârdır.

Türkiye Komünist Partisi'nin Faaliyet Kabiliyeti ve Takip Etmesi Lazım Gelen Taktika

Elyevm iktidar mevkiinde bulunan Kemalistler (Halk Fırkası), değil Komünist Partisi'ne hatta diğer kendisine az çok muhalif olan herhangi bir siyasî cereyana karşı bile şiddet ve fevka'l-kanun tedhiş ile muameleye karar ver-

miştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa İzmir’de son zamanda söylediği bir nutukta “bize muhalefet edenlerin yeri ya denizin dibi –komünistlere işaret ve Mustafa Suphi yoldaşın akıbetini ihtar- yahut toprağın altı –Trabzon mebusu Ali Şükrü’nün vakasını ihtar- dır” diyerek muhalifler hakkında takip olunacak fevka’l-kanun tedhişi ilân etmiştir. Bu vaziyet karşısında partinin resmen faaliyete geçmesi bugün için mümkün değildir. Resmî faaliyet keyfiyeti ancak hâkim fırkanın kuvvetinin diğer burjuva partileri tarafından sarsıldığı zaman düşünülebilir. Fakat Üçüncü Enternasyonal’in Türkiye müfrezesi olan partimiz gayr-i kanunî çalışmaya mecburdur ve çalışmaktan geri durmak istemez, azası bir tek nefere müncer olsa dahi o çalışacak ve inkılâpçı vazifesini yapacaktır.

Fırka Ne Yapmalıdır? Nasıl Çalışmalıdır? Yani Vazife ve Taktikası Ne Olmalıdır?

Hükûmetin amele ve köylünün münevver ve zabitanın bugünkü siyasî ve iktisadî ve içtimaî vaziyetleri hakkında muhtasaran kayd eylediğimiz malumat göz önüne getirilince bugün Türk Halk İştirakiyun Fırkası’nın ve komünist militanlarının vazife ve şiarları şunlar olmalıdır:

- 1- Ameleyi şuurlandırmak
- 2- Ameleyi endüstriyel sendikalar etrafında toplanmaya teşvik etmek
- 3- Köylüyü fırkaya taraftar etmeye uğraşmak ve köylünün teveccühü ve muhabbetini kazanmak.
- 4- Münevver tabaka arasında ilmî bir surette sosyalizmi neşr ve tamim ederek bunların da fırka etrafında toplan-

masını veya hiç olmazsa fırkaya taraftar olmalarını temine uğraşmak

5- Gençler ve kadın işçiler arasında aynı maksatlarla uğraşmak

Bütün bunlara muvaffak olmak veya hiç olmazsa az çok müsbet neticeler elde edebilmek için fırkanın takip etmesi lazım gelen taktikayı da bugünün icabatına tevfikân bervech-i âti kayd ediyoruz:

1- Fabrikalarda, imalathanelerde ve amele bulunan her yerde komünist nüveleri yapmaya devam etmek.

2- Komünist nüveleri vasıtasıyla

a) Ameleler arasında şifahî propaganda, hususî musahabe, konferanslar yapmak

b) Neşriyatın okunmasını, dinlenmesini, abonman kaydını, satılmasını temine çalışmak

c) Hasta kasaları ve esnaf locaları gibi ibtidaî teşkilâtlarının yıkılmasına ve bunların yerine sınıfî ve iktisadî mücadele esasları dairesinde çalışabilecek kızıl sendikalar vücuda getirilmesine çalışmak.

d) Ara sıra fırsat düştükçe ameleleri patronlar aleyhine greve teşvik ederek onları fiilî mücadeleye alıştırmak

3- Münevverlerle köylüleri uyandırmak, fırkaya taraftar kılmak ve mücadeleye hazırlamak için bugün yapılacak yegâne çare neşriyatta bulunmaktır. Bu neşriyat iki türlü olabilir. 1-Yevmî zengin bir gazete neşretmek, 2- Haftalık veya on beş günde bir çıkan ilmî, içtimaî bir mecmua, broşür, kitap ve saire.

Bu yevmî gazete maske olarak müfrit millici ve demok-

ratik bir meslek sahibi olabilir. Bittabi müstakil olacak ve güyâ fırka nâşiri olmayacak.

Şurasını ehemmiyetle kaydedelim ki Türkiye’de kuvvetli bir neşriyat yapmak zamanı gelmiştir. Ve bugün bu uğurda yapılacak fedakârlık ne kadar çok olursa elde edilecek muvaffakiyet de o nisbette büyük olacaktır. Aksi takdirde pek kıymetli bir zaman kaybedilmiş olacaktır.

Neşriyat için umumî bir bütçe ayrıca merbuttur. Ve bütçe asgari bir hesap ile tanzim edilmiştir. Çok ümit ederiz ki bu bütçe aynen kabul ve derhal tatbik edilir.

İstanbul ve Anadolu Teşkilâtlarının Tevhidi Meselesi

İstanbul, Trakya, Anadolu, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin taht-ı idaresinde bulunan bütün Türkiye’deki teşkilâtların tevhidiyle bir tek komünist partisi tesisi hususundaki düşündüklerimizi ber vech-i âti arz ederiz:

1- Bu maksada binaen İstanbul’da çalışmak üzere Komintern tarafından teşkil olunan Türkiye Komünist Partisi Muvakkat Merkezi Teşkilât Bürosu, yoldaş Salih’in şahsi raporundan da anlaşılacağı üzere her türlü yoksuzluklar ve vasıtasızlıklar içinde ancak iki ay kadar bir müddet çalışabilmiş ve fakat birer ikişer büro azasının tevki ve bunun üzerine Komintern mümessilinin de derhal İstanbul’u terk ederek Moskova’ya avdeti maksadın akîm kalmasına sebep olmuştur. Eğer büronun vesaiti iyi olsaydı ve Komintern mümessili olan Gafurof yoldaş fikren ve ruhen sağlam bir şahsiyet olup arkadaşlarının tevkiğini müteakip diğerlerini celb ile büronun faaliyetine devam etseydi

şüphesiz bu mesele bugüne kadar halledilmiş bulunurdu. Mahaza bundan sonra da âtideki şerait ihzar edilir ve büro yeniden teşkil olunursa Beşinci Kongre'ye kadar bu teşkilâtların tevhidî ve tek bir parti teşkilî meselesi halledilmiş olur. Ve Beşinci Kongre'de bütün Türkiye komünist teşkilâtlarını temsil eden yegâne bir partinin delegasyonu bulunur. Şerait şunlardır: 1-Vakit kaybetmeksizin Komintern tarafından yeni bir mümessilin intihab ve izâmı, 2-Teşkilât, münâsebât ve kongre için muktezi masarife mukabil merbut bütçenin tasdik ve bu meblağın Komintern mümessiline tevdi ve teslimi.

İhtar:

1- Komintern mümessili Türkiye'ye serbest ve kanunî bir surette girmelidir. Bunun için de bu mümessilin Rus olmaması (çünkü Ruslar çok sıkı bir takip altındadır.) veya hiç olmazsa yedinde Alman veya daha iyisi Fransız pasaportunun bulunması lâzımdır.

2- Komintern mümessili Türkiye'ye ya bir tüccar sıfatıyla veyahut da bir gazete muhabiri sıfatıyla girmelidir. Muhabir olduğu takdirde bir burjuva gazetesini temsil etmesi daha muvafıktır.

3- Mümkün olursa mümessilin evvela Ankara'ya gelerek yoldaş Suriç vasıtasıyla kâtib-i umumîmizle temas ettikten sonra İstanbul'a avdet etmesi çok muvafık olur.

En kısa bir zamanda cevaplarınıza muntazırız. Komünist selamlarıyla

Kâtib-i Umumî

Şarki'den Komintern'i temsil yetkisi almış olan Dr. Şefik Hüsnü 15 Kasım 1923'te Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne gönderdiği raporda Türkiye'deki komünist hareketin 1 Mayıs tutuklamalarından sonra yeniden teşkilâtlandığını vurguladıktan sonra, Bİİ'den birkaç kişinin, THİF'ten ise sadece Salih Hacıoğlu'nun mücadeleye devam ettiği belirtiyor. Dr. Şefik Hüsnü 3 Mart 1924'te kaleme aldığı raporda ise Salih Hacıoğlu ve THİF ile ilgili şunları yazıyor:

[...] Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde nüvelerimiz var. İzmir'de, Kayseri'de, Adana'da, Mersin'de, Eskişehir'de, İzmit'te ve Ankara'da. Bildiğiniz üzere Ankara Komünist Partisi [Halk İştirakiyun Fırkası] kesin olarak dağıldı. Salih burada ve bizimle birlikte çalışıyor. Bu partiden başka bazı yoldaşlar da bize katıldı. Hilmi, Nâzım, Nizami [Nizamettin Nazif] vb. kimileri ise devrim davasına ihanet ettiler. Bugün Türkiye'de sadece bir komünist partisi var ve onun da merkezi İstanbul'da bulunuyor. Bu komite, geçen yıl, Enternasyonal temsilcisinin [Gafurof/Şarki] buradan ayrılmasından sonra, tarafımızdan kuruldu. Bu yoldaşın buradan ayrılırken bize verdiği yetkiyi kullanıyoruz ve tüm yoldaşlarımız bu yeni merkez komitesinin disiplinine uyuyorlar. Merkez Komitesi'ne, biri Rum iki işçi, bir gençlik temsilcisi ve İKG'nin Siyasî Bürosunu

47 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge no: 509 – 522 (Eski Türkçe).

oluşturan üç militan girdi⁴⁸. Dağılmış olan eski Bİİ'nin [Beynelmilel İşçiler İttihadı] belli başlı üyeleri de bize katıldı. Kısacası kendine komünist diyen herkes bizim teşkilâtımızda yer alıyor.⁴⁹

Salih Hacıoğlu'nun siyasal yaşamını artık TKP Kongresi ve Merkez Komitesi faaliyetleri ekseninde izleyeceğiz.

48 Dr. Şefik Hüsnü'nün saydığı Merkez Komitesi üyeleri, büyük olasılıkla, şu kişilerden oluşuyor: 2 işçi: Rum Niko Asimopulos [1940'ta kaleme aldığı özgeçmişte kendi beyanı, RGASPI, f. 495, op. 266, dosya 60, s. 63] ve Vanlı Kâzım [Kip] veya Salih [Hacıoğlu]; gençlik temsilcisi: Halim [Hasan Âli Ediz]; İKG'nin Siyasî Bürosu'nu oluşturan 3 kişi: Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celâl [Antel] ve Baytar Ali Cevdet.

49 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 25 Klasör No: 32_36, Belge No: 687-691 ve 692-696, [Fransızca, 2 nüsha daktilo karşılıştırmalı].

TKP'DEN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE 1925-1928

Salih Hacıoğlu'nun 15 Mart 1925'te Akaretler'de Dr. Şefik Hüsnü'nün evinde toplanan TKP Kongresi'ne katıldığı ve Köylü Sorunu hakkındaki bir rapor sunduğu bilgisini, Cemil Seydahmedov'un 1935'de KUTV'da ders malzemesi olarak yazdığı TKP Tarihi'nden ediniyoruz.⁵⁰ Bu çalışma temel olarak Dr. Şefik Hüsnü'nün belgelerine dayanmaktadır. Değişik belgelerdeki anlatımlardan tespit edebildiğimiz kadarıyla 1925 Akaretler Kongresi'nden sonraki MK üyeleri şunlardır: 1. Dr. Şefik Hüsnü Değmer, 2. Elektrikçi Nuri, 3. Sadrettin Celal Antel, 4. Şevket Süreyya, 5. Salih Hacıoğlu, 6. Vedat Nedim Tör, 7. Hasan Âli Ediz, 8. [Hemşinli Ana] Mahmut, 9. [Edirneli] Faik, 10. Hamdi Şamilof, 11. Hüseyin Sait.

TKP Merkez Komitesi Belgeleri ve Salih Hacıoğlu

Salih Hacıoğlu'nun TKP Merkez komitesi üyesi olarak yürüttüğü faaliyetleri kendi yazdıklarından çok, ağırlıklı olarak Kâtib-i Umumî Vedat Nedim Tör'ün [o zamanlar kullandığı parti adlarıyla Asım/Süleyman]

50 *RGASPI*, f. 532, op. 4, d. 392, s.1-22, 24a-110. Daktilo edilmiş kopya [Rusça].

Dış Büro'dan Dr. Şefik Hüsnü'ye gönderdiği rapor mektuplardan ve kimi diğer raporlardan öğreniyoruz.⁵¹ Bu dönemde Salih Hacıoğlu'nun köylü işlerinden sorumlu olduğu ve uzunca bir süre Trabzon'da kaldığı anlaşıyor.

Eylül 1926 tarihini taşıyan aşağıdaki raporda Ankara teşkilâtından Seyfettin [Seyfi, Atıf], Kongre ertesindeki parti çalışmalarının yanı sıra, tevkif edilerek Ankara'ya gönderilmiş yoldaşlarının durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Vedat [Nedim], [Hemşinli] Mahmud, [Edirneli] Faik, [Vanlı] Kâzım, Hamdi [Şamilov], daha sonra da Salih [Hacıoğlu] gibi Merkez Komitesi üyesiyle görüşmelerini aktaran Seyfettin, Salih Hacıoğlu ile ilgili şöyle yazıyor:

[...] Şeker bayramından bir-iki gün sonra yirmi dört saatliği-ne Salih Hacıoğlu arkadaş Ankara'ya geldi. Akşama toplandık. Esbab-ı avdetinin parti namına olduğunu söyledi. O güne kadar olan atalet ve teseyyübün esbabını sorduk. Cevap olarak yalnız kendisini kabahatsiz göstermeye uğraştı. Yani olan işlere karşı kendi elinde bir şey olmadığını söyledi. Ve saatlerce kendi mazi hikâyelerinden bahsetti. Bu arkadaşın anlattıklarında da sadre şifa verecek materyal iş, materyal cevap yoktu. Giderken "Size biraz para bırakayım" diyerek İbrahim Hilmi arkadaşına gönderilmek üzere bize yirmi lira bıraktı ve gitti.

[...] Kurban bayramı geliyordu. Gene fırsattan istifade ederek arkadaşlara gitmekliğimiz iyi olacaktı. Bahusus İstanbul'a uğramak vaziyetini yakından görmek ve kararsızlıktan kur-

51 Bu belgelerin ve o döneme ilişkin diğer belgelerin tümü için bkz. *1926-1927 TKP MK Tutanakları Büyük Kırılma*, Çeviri: Sinan Derişoğlu, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2007.

tulmak lâzımdı. Çünkü Salih arkadaş iki ay evvel artık her şeyin düzeleceğini vaad ettiği halde bu vaade ait ortada hiçbir âsar yoktu.[...] ⁵²

Asım imzasıyla Vedat Nedim'in 18 Ekim 1925 tarihinde kaleme almaya başlayıp 28 Ekim 1925'te tamamladığı ve Halim'e [Hasar Âli Ediz] gönderdiği kapsamlı rapor—mektubunda TKP'nin "iğne ile kuyu kazma" döneminde bulunduğunu Komintern'in anlaması gereğini vurgular. Komintern hareketli ve yığınsal bir partiye ancak gelecekte ulaşılabileceğini idarak ederek buna uygun direktifler vermelidir. Vedat Nedim aynı raporda Salih Hacıoğlu hakkındaki şunları yazar:

[...] Muhakkak olan bir nokta varsa eldeki elemanların tecrübesizliği, vazife ve vaziyetlerini adem-i takdirleridir. [Edirneli] Faik, [Hemşinli] Mahmud, [bağ elemanı] Hayri, Salih [Hacıoğlu] gibi arkadaşlar istisna edilirse diğerleri umumiyet üzere daha henüz kâfi derece akıllanmamışlardır.[...] ⁵³

Baytarzade Mehmet'in İstanbul'a vardığı 25 Ekim 1925'te kaleme aldığı mektupta, İstanbul'da aşırı ölçüde takibata uğradığından barınamayan Salih Hacıoğlu'nun taşrada olduğu bilgisi yer alıyor. ⁵⁴

Dr. Şefik Hüsnü'nün Moskova'ya vardığı haberini

52 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 29, Klasör No: 01_08, Belge No: 513-525 [Eski Türkçe].

53 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 21, Klasör No: 27_36, Belge No: 534-541 [Eski Türkçe].

54 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 21, Klasör No: 27_36, Belge No: 545-547 [Eski Türkçe].

aldıktan sonra 8 Kasım 1925'te ona yazdığı bu mektubunda Asım, yeni dönem çalışmaları hakkında bilgi veriyor. Legal neşriyat faaliyetlerini *Meslek* gazetesinde Ahmet Cevat ve Vâlâ ile birlikte yürüttüklerini vurgulayan Asım, Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Amele Teali Cemiyeti'nin faaliyetini de ayrıntılı olarak aktarıyor. İleride TKP'nin en önemli işçi tabanını oluşturacak olan tütün işçileri arasındaki çalışmaya Salih Hacıoğlu aracılığıyla başladıklarını bildiriyor.

[...] Salih [Hacıoğlu] şark demiryollarından çıkarıldı. Şimdi bir tütün fabrikasına girdi. İstanbul'da tütün ameleleri mühim bir kuvvet. Onları teşkilâtlandırmak istiyoruz.[...] ⁵⁵

Dr. Şefik Hüsnü, TKP'deki gelişmeleri ve hâlihazırdaki durumunu kendisine gönderilmiş mektuplardan hareketle Mart 1925'ten itibaren ortaya koyduğu raporunda Salih Hacıoğlu'yla ilgili Vedat Nedim'in de işaret ettiği çalışmalara şu satırlarla vurgu yapıyor.

[...] MK'daen bir yoldaş, Salih [Hacıoğlu], Şark Şimendiferlerinden atıldıktan sonra ⁵⁶, bir tütün fabrikasına

55 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 21, Klasör No: 27_36, Belge No: 548-549 [Eski Türkçe].

56 1 Şubat 1926 tarihli bir raporda Salih Hacıoğlu'nun işten atılmasıyla ilgili şu bilgiler yer alıyor: Rumeli demiryolu işçileri. En büyük etkiyi bu işçilerin cemiyetindeki tutuklamalar yarattı. Sorumluluktan korkan yönetim istifa etti. Zühtü gibi unsurlar sağlıklı çıkmadı. Yeni seçimlerde yeni yoldaşlar seçildi. Çalışmalar sürüyor. Cemiyetteki çalışmalarından ötürü şirket Salih [Hacıoğlu] yoldaşı işten attı. (*TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 381-387 [Rusça].)

girerek orada güçlü bir hücre kurdu. Belli sayıda köylü unsur da partiye çekildi. Yetkili militanlarımızın dediklerine bakılırsa, hücrelerin sayısı, Ocak 1925'e göre Ocak 1926'da %50 artmış olacak. [...] Hâlihazırda İstanbul'da bulunan prof-büromuz, dikkatini, bu kentin sanayisinde en önemli dallardan birini oluşturan tütün işçilerinin üzerinde topluyor. Tütün yaprağı işlenen fabrika ve atölyelerde on bini aşkın kadın ve erkek tütün işçisi bulunuyor. 1.500-2.000 dolayındaki sadece Reji işçileri eski bir cemiyetin etrafında teşkilâtlanmış durumda. Gerisinin hiçbir savunma aracı yok. Ankara komünist teşkilâtının eski sekreteri, kendisi de bir tütün fabrikasına girmiş olan Salih yoldaş, bu işkolunu bir meslek cemiyetiyle donatmayı üzerine aldı. Birkaç aya kadar bu cemiyet ayakları üzerine dikilmiş olabilir.[...] ⁵⁷

Asım'ın [Vedat Nedim] mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla 1926 yılında İstanbul'daki Komintern takviyecisi Maks'ın 9 Şubat 1926 tarihli raporundan çıkartılan notlar, MK'nın Asım, [Edirneli] Faik, [Hemşinli] Mahmut ve Salih'ten [Hacıoğlu] oluştuğunu gösteriyor. Salih de, görevi gereği, genellikle İstanbul dışında olduğundan MK 3 kişi olarak çalışıyor. Asım'ın Dr. Şefik Hüsnü'ye Nisan 1926 raporunda Salih Hacıoğlu'nun faaliyeti aktarıldıktan sonra Karadeniz bölgesine gittiği belirtiliyor:

[...] Salih'i [Hacıoğlu] Rumeli hat boyuna teftişe yolladık. Oradaki nüvelerimizle teması temin için. Verdiği rapora nazaran arkadaşlarımız gayet iyi çalışıyorlar.

57 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 23, Klasör No: 33_36, Belge No: 161-189 [Fransızca].

Sonra Ankara'ya gitti. Oradan da getirdiği haberler de çok iyi. Ankaralı arkadaşlarımız ciddi pek fedakarâne sa'ylarına devam ediyorlar. Dokuz ay zarfında 900 liradan fazla iane toplamışlar.

Şimdi Salih Trabzon, Samsun havalisinde. Oralarını teftişe gitti. Salih'e buradaki Sovyet bankasında bir iş bulduk. Bu teftiş seyahatlerini de kendi hususi işleriyle mezc ederek yapıyor ki hiçbir tehlikeyi dâi değil. [...] ⁵⁸

Asım'ın [Vedat Nedim] Dr. Şefik Hüsnu'ye Viyana Konferansı ertesinde gönderdiği İstanbul'a vardığını belirten 7 Haziran 1926 tarihli mektubunda ağırlıklı bilgi Salih Hacıoğlu'nun Karadeniz gezisi konusundadır.

Sağlık ve selamle cidal [mücadele] diyarına ayak bastık. Ertesi gün derhal arkadaşları buldum. İlk aldığım haber hiç de iyi cinsten değildi. Salih Samsun, Trabzon seyahatinden dönmemiş. Ve karısına gönderdiği bir mektupta "kendisine oralarda arız olan bir ishalin köye kadar takip ettiğini, binaenaleyh bir müddet gelemeyeceğini" yazıyormuş. Gittim karısını buldum. Uzun boylu müşavereden sonra kocasına bir telgraf çekmesine karar verdik. Bu telgrafta evini ve işlerini yüz üstü bırakmanın doğru olmayacağından ve Asım dayısının da derhal gelmesini istediğinden bahsettik. Bakalım. Şimdi SeKa Asım, Faik, Mahmut, Kâzım arkadaşlardan mürekkep.[...] ⁵⁹

58 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 435 – 437 [Eski Türkçe].

59 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 447-449 [Eski Türkçe].

Asım, Faik, Kâzım, Mahmut, Seyfettin'in (Ankara) katıldığı 29 Haziran 1926 tarihli Merkez Komitesi toplantısının raporunu gönderen Asım, Salih Hacıoğlu'nun Karadeniz'deki faaliyetini de ayrı bir madde olarak kaleme alıyor:

[...] 7- Salih yoldaştan karısına gelen bir mektupta kendisinin orada bir kooperatif teşkil ettiği ve bir sene kadar orada kalacağı yazılmış. Bu hiç şüphesiz ki hayretimize mucib oldu. Salih muayyen bir vazife ile, yani Karadeniz sahilindeki teşkilatımızı teftiş vazifesi ile oralara gönderilmişti. Kooperatif teşkili, orada kalması, hiç mevzubahis olmamıştı. Kendisinde partinin 450 Doları vardır. Bu itibarla yanına aldığı karısı vasıtasıyla kendisine kati bir surette SeKa'nın bu itirazlarını tebliğ ettirmeye karar verdik. Alacağımız cevaba göre vaziyet alacağız. Tahsin yoldaşa da Salih'in adresini gönderdik ne yaptığını tahkik ettireceğiz.[...]⁶⁰

Verilen görevleri yerine getirmediği gerekçesiyle partiden 1 yıl süreyle uzaklaştırılmasına karar verilen ve bu karar kendisine bildirilen Merkez Komitesi üyesi Hüseyin Sait bu konuyla ilgili hazırladığı 11 Haziran 1926 tarihli yazılı savunmasında, taşrada çalışmanın zorluklarına işaret ederken "Köylü Bürosu Reisi" olarak tanımladığı Salih Hacıoğlu'nun Trabzon'a gönderilmesi ve orada kalması konusuna da değiniyor.

[...] İkinci mesele olan parti aparatı meselesi de parti sekreteri mukaddemâ da sekreter bulunan Asım, Teşkilât Bürosu ben Sait, Prof Büro reisi Sermet, Tebligat ve Teşvikat Bürosu reisi Hoca, muavini olarak Neşriyat Büro-

60 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 476-482 [Eski Türkçe].

su reisi Vâlâ, Köy Bürosu reisi Salih, Moper Şubesi reisi Kâzım, Gençler Bürosu Hüsrev ve Teknik Bürosu reisi de Mustafa yoldaşlardan mürekkep olmak üzere teşekkül ve tayin edildi.[...] . Bir vakitler Kâzım arkadaş Sivas hattına memuren gönderilmişti. Gitti, hatta işe bile gitmesine polis mani oldu ve hiç bir şey yapmadan geri dönüp geldi. Nâzım arkadaş gönderildiği mahalde şayet yanında başka arkadaşlar bulunup da maişeti temin edilmemiş olsa idi şüphesiz ki hiçbir iş yapamayacaktı. Salih arkadaş son gittiği yerden ayrılamayacağını bildirmesi gibi tanınmış arkadaşların provensiyalarda iş yapamayacaklarının en büyük delilidir. İkincisi tanınmış arkadaşlar provensiyalara geldiklerinde ya kendileriyle polis geliyor ve yahut o arkadaş daha oraya vâsıl olmadan hakkında lâzım gelen polise talimat veriliyordu. Şayet o provensiyada komünistler mevcutsa o arkadaşın onlar ile görüşmesi onların edilmesi demektir. Yoksa muayyen müddet dâhilinde yaratacakları sa'y da hiç yere heba olup gidecektir. Bizim memleketimizde daha büyük şehirler çok azdır. Her hangi bir provensiyaya bir yabancı geldiğinde hemen nazar-ı dikkat celp eder.[...] ⁶¹

Vedat Nedim, Dr. Şefik Hüsnü'ye gönderdiği 13 Eylül 1926 tarihli mektubunda ise onun kimi tereddütler belirttiği anlaşılan Salih Hacıoğlu'nun Trabzon'da ikamete mecbur edildiğinden söz ediyor

[...] Salih gittiği yerde idare-i ikamete memur edilmiş. Onun hakkında aldığımız malumat şimdilik bu kadar.

61 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 466-472 [Eski Türkçe].

Trabzon'daki Tahsin'e bu hususta yazmıştık. Daha henüz bir cevap gelmedi. Salih hakkındaki endişelerin varid değildir. Esbâb-ı mücbire (128) olmasaydı o bu türlü hareket etmezdi. Bundan eminim.[...] ⁶²

15 Mart 1927 günü yapılan Merkez Komitesi toplantısına Süleyman [Vedat Nedim], Rıza [Hamdi Şamilof], Refet [Vanlı Kazım], Yahya [Hemşinli Mahmut], Salih ve Demir [Şevket Süreyya] katılıyor. Buradan anlıyoruz ki Salih Hacıoğlu artık İstanbul'dadır. Nitekim toplantı tutanağında “Bugüne kadar polis tarafından Trabzon'da mecburi iskânda tutulan Salih, birkaç günden beri yanımızdadır.” deniyor. ⁶³ 20 Mart 1927 günlü mektubunda ise “Salih geldi. Kendisine ait vesaiki leffen yolluyorum. Para meselesi için kendisini Kontrol Komisyonu'na vereceğiz. Verdiği hesap budur.” notunu gönderiyor. ⁶⁴ Salih Hacıoğlu'nun verdiği hesap ⁶⁵:

Elindeki para	795 lira	
Sarfiyatı:	30	Kırklareli teftiş seyahati
	61,50	Ankara” “
	54	Trabzon” “
	30	Refikama bıraktığım

62 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 509-510 [Eski Türkçe].

63 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 22, Klasör No: 28_36, Belge No: 402 - 403, [Fransızca].

64 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD 29 No: , Klasör No: 3_8, Belge No:452 - 453 [Eski Türkçe].

65 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 27, Klasör No: 34_36, Belge No:350 - 352 [Eski Türkçe].

32,50	Refikamın Trabzon'a seyahati için
32,50	" avdeti için
37,50	Trabzon avdetim
185	Moper'e
332	Köyde on aylık masrafım

795

10 Nisan 1927'de Komintern murahhası Kitaygorodski'nin de katıldığı Merkez Komitesi toplantısında Asım [Vedat Nedim], Refet [Vanlı Kazım], Rıza [Hamdi Şamilof], Gündüz [Elektrikçi Nuri, Salih [Hacıoğlu] ve Demir [Şevket Süreyya] bulunuyor. Bu toplantıda Teşkilât Bürosu'nun raporu değerlendirildikten sonra "Teşkilat Bürosu Nuri ve Salih yoldaşlarla takviye edilmiştir." kararı veriliyor.⁶⁶

Dr. Şefik Hüsnü TKP faaliyetlerini yoluna koymak üzere Mayıs-Haziran 1927'de Komintern Murahhası olarak Türkiye'ye gelmeden önce Doğu ve Balkan Sekreterliklerine parti üyeleri hakkındaki değerlendirmelerini içeren bir rapor sunmuştur. Bu raporda Salih Hacıoğlu hakkında olumsuz görüş dile getirmiştir.

[...] Aşağıdaki yoldaşlar, sosyal-demokrat ideolojik tefessühleri sebebiyle hemen SeKa'dan uzaklaştırılmalıdır. İdareci rolünü deruhte edecek vasıfta değildirler ve tam bir itimatı hak etmemektedirler:

Asım - Münevver İktisatçı

66 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 29, Klasör No: 3_8, Belge No: 461 – 464 [Eski Türkçe].

Şevket / Aydemir Münevver Muallim
Salih / Hacıoğlu Münevver Baytar
Şamilof - Alt kademe memur
Mahmut - Alt kademe memur
Nuri - Vasıflı amele, yarı münevver⁶⁷

1928 TKP Davası ve Salih Hacıoğlu

1928 TKP Davası'nda yargılanan Salih Hacıoğlu ile ilgili gelişmeler ayrıntılı olarak gazetelere yansımıştır.⁶⁸ 17 Ocak 1928 günlü *Milliyet* gazetesinde iddianamenin okunmasından sonra sorgulamalara geçildiği, ilk sorgusu yapılan Dr. Şefik Hüsnü'den sonra Salih Hacıoğlu'nun sorgulandığı görülüyor.

Üçüncü celsede Baytar Salih isticvab edildi. Ezcümle, iki defa mahkemeye sevk edilip muhtelif cezalarla mahkûm edildiğini, bu cürümlerin taklîb-i hükümet ve saire gibi mühim maddeler olduğunu, fakat Büyük Millet Meclisi'nin İstiklâl Mahkemesi kararının muhik olmadığını nazar-ı dikkate alarak kendilerini affettiğini söyledi.⁶⁹

67 *TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1*, CD No: 27, Klasör No: 34_36, Belge No: 419 – 422 [Fransızca].

68 Değişik gazetelerin Eski Türkçe nüshalarında yer alan haberlerin transliterasyonu için bkz. *1928 TKP Davası*, Derleyen: Emel Seyhan Atasoy, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2008. Bu kitapta 1928 TKP Davası ile ilgili aktardığımız bilgiler bu kitaptan alınmıştır.

69 - Erkek çocuklarınız nerededir?
- Moskova'da tahsildedirler.
- Burada ne işte idiniz?
- İstanbul'a geldiğim zaman iş bulamamıştım. Şark Şimendiferlerine İdaresi'ne odacılıkla dâhil oldum. Fakat vaziyetim İdare'nin nazar-ı dikkatini celbettigi için tren müfettişi tayin edildim./*Vakit*

Reis – Ne iş için baytarlık etmiyorsunuz?

- Yapamazdım, çünkü muayenehane açar açmaz benden vergi isteyeceklerdi. Verecek param yoktu.⁷⁰

Komünizm hakkında izahat istendi. Dedi ki:

- Komünistlik bir meslektir. Uzun bir nazariyedir. İddia ile alakadar mıdır ki söyleyeyim?

- Gayesi nedir? Kapitalizmi ezmek mi?

- Kapitalizm zaten kendi kendini eziyor komünizmin gayesi yol göstermektir.

Burada maznun rahatsızlığından bahsetti ve kendisine su getirildi. Müteakiben maznun cevaben komünizmin hem ilim hem de mefkûre olduğunu, gayesinin sınıf mücadelesini ortadan kaldırmaya matuf bulunduğunu, burjuva sınıfı ortadan kalkınca hakikî müstahsiller olan proletaryanın vaziyete hâkim olacağını söyledi.

Komünizmin hükümet hakkındaki fikrine dair sorulan bir suale maznun bu hususta bir kanaati olmadığı söyledi.

Reis – Siz şimdiki Komünist Partisi'nin yedi azasından biri imişsiniz?

Maznun – Eskiden resmen müteşekkil bir partinin azasından bulunduğunu, ancak şimdi bu fikirle bir alakası

70 - Şefik Hüsnü Bey'i tanır mısınız?

- Tanırım.

- Şefik Hüsnü Bey'le komünizme ait görüşür müydünüz, komünizm hakkında sizin bir fikriniz var mıdır, tarafdar mısınız, bu cereyanın maktad ve gayesi nedir./*Vakit*

Yargılama sonunda 22 Ocak 1928 günlü gazetesinde ikinci celsenin saat ikide açıldığını ve Baş Savcı Kenan Bey'in iddianameyi okuduğu belirtiliyor. İddianamede Salih Hacıoğlu ile ilgili olarak şöyle deniyor:

[...] Salih Bey kendi ifadesine nazaran, evvelden beri komünizm mefkûresi ile meşbudur ve akidesini neşr ve tamime çalışmasından dolayı, birisi af ile hitam bulan on beş sene, diğeri üç buçuk mah müddetle mahkûmiyetini intaç eylemiştir. Türkiye'de hafî surette ibraz-ı faaliyet eden merkezî komiteye intisabı, Vedat Nedim Bey'in ikametgâhında akdedilen içtimalarda bulunup ve Şefik Hüsnü Bey'in avdetini müteakip mumâileyhi hanesine kabul ve mükerrer içtimalarda bulunduğunu itiraf eyleme-

-
- 71 - Komünizmin hükümet hakkında fikri nedir?
- Bunun hakkında henüz bir fikrim yoktur.
- Şefik Hüsnü Bey sizi ziyaret etti mi?
- Evet evime geldi.
- Adresinizi kimden öğrenmiş?
- Rusya'da bulunan oğullarımdan.
- Size nelerden bahsetti?
- Rusya'da bulunan çocuklarımdan vaziyetinden bahsetti, bilhassa küçük oğlumun geçirdiği hastalıklardan bahsetti.
- Çocuklarınızı Rusya'ya kim göndermiştir, tahsil parasını kim verir?
- Okudukları mektep meccanidir. Ben İstiklâ Mahkemesi'nde iken doğrudan doğruya gitmişler.
- Vedat Nedim Bey'i tanır mısınız?
- Vedat Nedim Bey'i bir defa Galata cihetinde gördüm, ondan sonra burada gördüm.
- Siz şimdiki Komünist Partisi'nin yedi kişiden ibaret olan hey'et-i merkeziyesi âzasından imişsiniz.
- Eskiden resmen müteşekkil bir partinin hey'et-i merkeziyesi âzasından idim, fakat şimdi hiçbir şeyiyle alâkam yoktur./*Vakit*

si ve Vedat Nedim Bey'le evvel ve âhir Fahri Efendi'nin de tahkikat-ı evveliye ile komite âzasından bulunduğu hakkındaki ifadelerinden anlaşılmıştır.

24 Ocak 1928 günlü *Vakit* gazetesinde "Ağır Ceza Heyet-i Hâkimesi Komünistlik Maznunları Hakkındaki Kararını Dün Bildirdi" başlıklı haberde Salih Hacıoğlu'na karar açıklanmadan önce yeniden söz verildiği belirtiliyor.

[...] – Siz bir şey diyecek misiniz? Baytar Salih Bey cevap verdi:

- Bendeniz katiyen dâhil değilimdir.
- Bu cihete dair artık söz söyleyemezsiniz. Mahkeme hakkınızda mucrimiyet kararı verdi. Ceza hakkında bir diyeceğiniz varsa, onu söyleyiniz.
- O halde bir diyeceğim yoktur. Madem ki mahkemeye kanaat gelmiştir... Yalnız tabii, cezanın en hafif kısmını isterim.

Sonuç itibariyle Salih Hacıoğlu 1928 TKP Davası'nda 4 ay hapis cezasına çarptırılıyor: "[...] diğer maznunun aleyhim Baytar Salih, Hamdi Şamilof, Fahrettin ve Vedat Nedim Beylerin hareketleri dahi mezkûr maddenin birinci fıkrasına muvafık bulunduğundan kezalik iptida-ı tevkifleri olan 8 teşrin-i sâni 927 tarihinden itibaren dörder ay hapislerine [...] kâbil-i itiraz ve temyiz [...] müttefikan karar verildi.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE YAŞAM VE MÜCADELE 1928-1954

Diğer Merkez Komitesi üyeleriyle olduğu gibi tahliye edilmesinin ertesinde Salih Hacıoğlu'yla da bir görüşme yapan Muvakkat Merkez Komitesi Sekreteri İsmail 7 Mart 1928 tarihli bir raporla değerlendirmelerini Doğu Sekreterliği'nden Petrov'a bildiriyor. Salih Hacıoğlu'nun Sovyetler Birliği'ndeki siyasal göçmenlik yılları bakımından önem taşıyan bu belgeden geniş bir bölümü aktarıyoruz.

Bulunduğumuz bugünkü vaziyeti kısaca hülasa ediyoruz.

1- Arkadaşlar tahliye edildikten sonra, birçoklarında pasif bir halet-i ruhiye tezahür etmiştir. Terör birçoklarının gözünü yıldırılmıştır. İnkılâpçılık imanları zayıf olan unsurlar ıskartaya çıkıyorlar. Bu gibi unsurlar fırkanın teşkilât esaslarına, zapt u raptına riayet şöyle dursun büsbütün aykırı vaziyetler alıyorlar.

İlk işlerimizden birisi de bu gibi uzuvları kalburdan geçirmektir. Bazı arkadaşların metin ve sağlam çıkmamaları, polise karşı cesaret gösterememeleri tasfiye hususunda fevkalade müteyakkız davranmamızı icap ettiriyor. Tahliye edilen ve bugün de işe ciddi sarılan arkadaşları hemen

iş başına ediyoruz.

2- Eski “SeKa” hâlâ mevcudiyetini muhafaza ettiğini müdafaa ederek engeller çıkarmak istiyor. Bu arkadaşlar çalışmak istemekten ziyade harekâta mani oluyorlar. Daha doğrusu önümüzde pasif bir mukavemet yapıyorlar. Eski “SeKa”yı teşkil edenlerin lüzumsuz hareketlerine ancak fırkanın formalitesi ile cevap vermek mecburiyetinde kalıyoruz. Çünkü bunlar, bugün, arkadaşlar arasında dedikodudan başka bir iş görmüyorlar.

Eski “SeKa”yı teşkil eden arkadaşlarla temasa geldik. Bu arkadaşlara “Muvakkat Merkezî Komite”ye neden lüzum hâsıl olduğunu izah ettik, hatta: “Muvakkat Merkezî Komite”nin Komintern tarafından tasdik edilmiş olduğunu da söyledik. Önünde duran meselelerin neden ibaret olduğunu da ilave ettik.

Bu arkadaşlardan Mahmut: “Ben üzerime mesul bir iş alamam ancak samimi bir arkadaş olarak kalabilirim” diyor. Bu arkadaşın böyle söylemesine rağmen onu yine “Amele Teali Cemiyeti”nin işlerinde kullanabileceğiz. Hatta prof işlerde ondan istifade edebileceğiz.

Faik: Nerede olduğunu ancak kendisi bilir.

Seyfi: Şimdilik Adapazarı’ndadır. Bu arkadaşın verilecek işlerden kaçınmayacağını zannediyoruz. Yalnız bir parça ürkeklik gösteriyor.

Nuri: Bizimle hemfikir olarak çalışmak istiyor. Muvakkat merkezin teşekkülünü doğru buluyor. Bunları bertaraf ettikten sonra ortada cascavla Şevket, Hamdi, Salih ve Kâzım kalıyor ki, bunlar:

Yapılan harekâtın serserice yapılmış bir iş olduğunu söy-

l yorlar. Bugünkü faaliyet tarzını tasvip etmiyorlar. Aktif faaliyet sahasına atılmaktan ziyade eskisi gibi hareket etmeyi düşünüyorlar. H lase: Yine sudan teşkilât şekilleriyle ba lanıp havyar kesmek istiyorlar. Bunların Men evik görüşleri üzerinde durmak istemiyoruz. Bunların bugünkü görüş zaviyelerinin neler olduğunu diğer bir rapora bırakıyoruz. Yalnız  unu söyleyebiliriz ki bunlar açıktan ‐legalite‐ye yol tutmuşlardır.

Eski MK namına  evket bize  u teklifte bulundu:

1- ‐Biz sizin yapacağınız hareketlerden üzerimize mesuliyet kabul etmeyiz.‐

2- ‐Bize karşı a tı ınız mücadeleye nihayet veriniz. Hatta her iki taraf buna nihayet vermeliyiz.‐

3- ‐Bugünkü harek t  idare için; bir kişi eski ‐SeKa‐dan, bir kişi ‐Muvakkat Merkez‐den ve bir kişi de orta yerden alarak (kongreye kadar faaliyet için) bir komite vücuda getirelim.‐

4-‐Nihayet mademki Muvakkat Merkezî Komite Komintern tarafından tasdik edilmiştir Komintern bunu bize resmen bildirsin. Biz bu tebliği alıncaya kadar kendimizi merkez olarak tanıyoruz fakat muvakkat bir zaman için faaliyette bulunmayaca ız.‐

Buna karşı biz, Muvakkat Merkezî Komite’nin bütün harek t  idareyi kendisinde topladı ını, kongreye kadar faaliyeti sevk ve idare edeceğini bildirdik. Eski ‐SeKa‐yı teşkil eden arkadaşların birer fırka uzvu olarak teşekkül eden merkezin emrinde çalışmak mecburiyetinde olduklarını söyledik.

Bunlara karşı, seremoni olsun diye, resmî bir tebligatta

bulunmak lazımsa yazıp gönderiniz. Bunların bu saçmalıklarıyla uğraşacak vaktimiz yoktur.

Şevketler hapishanede, arkadaşlar arasında Doktor'a karşı hareket yaratmak için dedikoduda bulunmuşlardır. Hatta inkılâpçılıkları zayıf arkadaşlar üzerinde tesirler de yapmışlardır. Bunların dedikoduları hapishanede çirkin bir atmosferin vücuduna sebebiyet vermiştir. İnkılâpçılıkları sağlam arkadaşlar bugünkü harekâta tamamıyla taraftar olarak çıkmışlardır ve bu harekâtı temadi ettirmek şartıyla vilayetlere gitmişlerdir. Bazı arkadaşların Şevketlerin tesirleri altında kalmaları, Doktor yoldaşın ayrı bir hücrede bulunmasından ve pasifiteye kapılmaları kuvvetli olan unsurların, bunların ortaya attıkları şiarları dinlemelerinden neşet etmiştir. Fırkacılıkları sağlam olan arkadaşlar Şevketlerin fikirleri arkasından sürüklenmemişlerdir. Şevketlerin tesirleri altında kalmış fakat harekât için istifade edilmesi mümkün olan arkadaşları bu anti-komünist cereyandan ayıracağımıza eminiz. Bütün kıymet ve kuvvetleri boş lafla gevezelik olan Şevketlerden bu gibi arkadaşları kurtarmaya çalışacağız.[...]

Muvakkat Merkezî Komite Kâatibi

Nezih

[Kiril Alfabetiyle Hüsam]⁷²

72 TÛSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 27, Klasör No: 34_36, Belge No: 594-596 [Eski Türkçe]. Aynı belgenin Rusça çevirisi izleyen 3 sayfadadır.

Sovyetler'e Gidiş ve TKP'den İhraç

Salih Hacıoğlu tahliye edilmesinin ertesinde Elektirikçi Nuri ile birlikte, kendi beyanına göre Muvakkat Merkez Komitesi'nin bilgisi dâhilinde Moskova'ya gitti (Varışı 12 Mayıs 1928). Giderken yanında eski Merkez Komitesi adına Komintern'e götürdüğü aşağıdaki mektup, kendisinin Komintern kararıyla TKP'den ihraç edilmesini beraberinde getirdi. Büyük olasılıkla Şevket Süreyya Aydemir'in kaleme aldığı ve yeni sekreter olarak Bektaş adıyla Hemşinli Mahmut'un imzaladığı bu mektup, yukarıda verdiğimiz raporda eski Merkez Komitesi üyeleri Şevket Süreyya, Hamdi Şamilof, Salih Hacıoğlu ve Vanlı Kazım adına belirtilen görüşleri daha sistematik biçimde ifade ediyor.

İstanbul 3.5.1928

Komintern'in Doğu ve Balkanlar Seksiyonu Sekreterliği'ne
Değerli Yoldaşlar,

TKP MK, son tutuklamalardan sonra sizinle iletişimini kaybetti. Gerçekten de bu iletişim ve ilişkiler, tutuklamalardan önce de bizi tatmin etmekten uzaktı. Buna rağmen MK, Doğu Seksiyonu ile düzenli iletişim için elinden gelen çabayı gösterdi.

Kitaygorodski yoldaş Komintern murahhası olarak İstanbul'dayken onunla sıkı bir ilişki içindeydik.

Kitaygorodski yoldaşın Moskova'ya hareketinden kısa süre sonra, son tutuklamalar yapıldı.

Özgürlüğümüze kavuşur kavuşmaz, mahkeme önündeki

tutumu nedeniyle genel sekreterini (bu yoldaş Asım, eski sekreter, 1925 tutuklamaları sırasında Dr. Tahir yoldaş ve Komintern tarafından seçilmişti) uzaklaştıran MK gerçek unsurlarıyla, yani provokasyonun dışında kalmış olanlarla yeniden oluştu ve biçimlendi.

MK'nin amacı şuydu: 1) Tutuklamalarla sarsılan parti örgütlerinin eşgüdümünü sağlamak; 2) İlişkileri ve iletişimi yeniden kurmak; tutuklanmamış yoldaşların faaliyetini MK etrafında toplamak ve düzenlemek.

Parti düzeninin gerektirdiği bu temel faaliyetlerden sonra, Parti kongresinin çağrılması sorununu ortaya koyduk. Ne var ki biçimsel yanlar konusunda "Muvakkat Komite"yle bir takım sürtüşmeler yaşadık. Bununla birlikte MK ile "Muvakkat Komite"nin en sorumlu üyeleri sorunu dostane bir biçimde çözüme kavuşturmaya çalışıyorlar.

Sorunun temeli şudur:

1925 Kongresi ve birçok aktifler konferansından buyana yetki ve otoriteye sahip MK, bu otoritesini yalnızca yeni bir kongre tarafından seçilmiş yeni bir MK'ye devretmek istiyor.

İnanıyoruz ki MK'nin çoğunluğunun özgürlüğüne kavuşmasından sonra "Muvakkat Komite"nin görevleri son bulmuştur.

"Muvakkat Komite" tasfiye edilmelerini kabul etmiyor ve "Komintern"ın talimatını almaları gerektiğini söyleyerek bizi protesto ediyor ve faaliyetlerini sürdürüyor.

Bu görüş ayrılıklarına rağmen, Kongrenin çağrılması gibi en acil amaca ulaşmak ve yeni yanlış anlamalara yer bırakmamak için şu uzlaşmacı yolu önerdik: "Muvakkat Komi-

te” faaliyetine devam ederken, Kongreyi toplamak üzere karma ve teknik bir komite oluşturmak.

“Muvakkat Komite” bu öneriyi reddetti ve bize sizin gönderdiğiniz belgesel bir mektup göstermedi.

Sizin talimatlarınız gelinceye kadar, sorumlulukları “Muvakkat Komite”ye bırakma kararı aldık.

Şu kesin kanıya sahibiz ki, sorunun nihaî çözümü sizin talimatlarınıza ve Kongre çağrınıza bağlıdır.

Size bu mektubu, kişisel işleri için Moskova’ya hareketi arifesinde olan Salih [Hacıoğlu] yoldaş aracılığıyla gönderiyoruz,

MK, tutuklamalardan önce bu yoldaşın uzun bir süre Türkiye’de bulunmaması kararını zaten almıştı.

Salih geri dönmeyeceğinden, tarafımızı temsil hakkı yoktur.

Türkiye’de komünist hareketin gelişimiyle ilgili birçok önemli sorunu çözmek için, sizinle daha yakından görüşmeyi gerekli buluyoruz.

Yukarıda belirtilen sorunlarla ilgili görüşlerimiz, uzun bir illegal çalışmanın ve özellikle son olaylardan edindiğimiz deneyimlerin sonucudur.

Talimatlarınızı bekliyoruz, mektuplarımızı MK’dan “Ma....” yoldaşın takma adı “Bektaş” olarak imzalayacağımızı bildiririz.

Yoldaşça selâmlar

Bektaş [Hemşinli Mahmut]⁷³

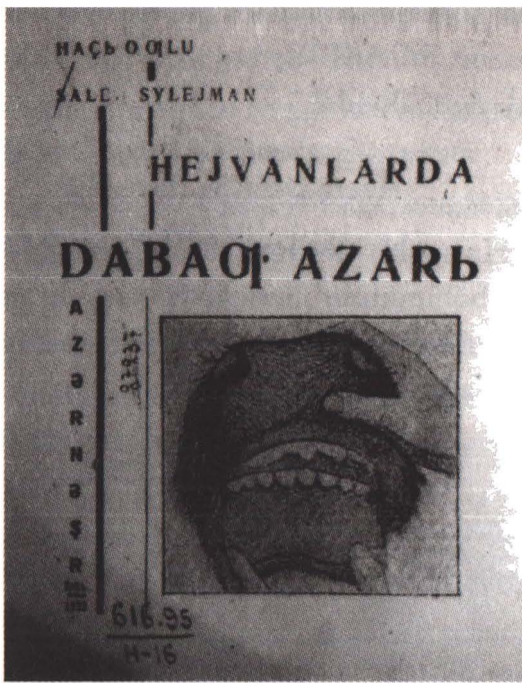
73 TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD No: 27, Klasör No: 34-36, Belge No: 608-610 [Fransızca].

Bundan sonra Salih Hacıoğlu'yle ilgili bilgiler esas itibariyle onun RGASPI'de bulunan Şahsi Dosyası'ndaki belgelere dayanmaktadır.

Azerbaycan'da Baytarlık

Salih Hacıoğlu Sovyetler Birliği'ndeki yaşamının uzunca bir bölümünde mesleği baytarlıkla geçinmiş bu konuda yazdığı kitaplar 1933'te Azərneşr Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Salih Hacıoğlu Azərbaycan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti'nde 1928-1930 yıllarında Narimanov (bugün Hanlar) kazasında Vebayla Mücadele Ocağı'nda baytarlık, 1930-1935 yıllarında aynı yerde kurulu Azərbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyler Merkezi'nde baytarlık, 1935-1936 yıllarında Azərbaycan Biyolojik Üretim İşletmesi'nde teknik yöneticilik, 1936-1941 Lenkeran kasabasında Bölgelerarası Veteriner Bakterioloji Laboratuvarı'nda müdürlük ve nihayet 1940-1941 yıllarında Diviçi kasabasında baytarlık yapmıştır.

1936 yılında TKP'nin desantralizasyon görüşmeleri Komintern düzeyinde yürütülürken, Sovyetler Birliği'nde bulunan tüm Türkiyeli komünistler Komintern Kadro Şubesi görevlisi Galcyan ve TKP'nin Komintern nezdindeki temsilcisi Ferdi (Dr. Şefik Hüsnü) tarafından incelenmiş ve ülkeye çalışmaya gönderilecek olanlar ile Sovyetler Birliği'nde kalacak olanlar tespit edilmiştir. Bu sürece Beynelmilel İşçiler İttihadı kökenli komünistler için Niko Asimopulos da katılmıştır. Bu çerçevede Salih Hacıoğlu'nun durumu da ele alınmıştır.

Gizli

4.VIII.36

İSTİDLAL

Türkiye KP

SALİH HACI, namı diğer Jan TAMAROV: Türktür, 1880 doğumludur ve merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurucularından biri ve 1920'deki kâtibidir. 1923 -1927'lerde TKP MK üyesidir. 1921 yılında tevkif edilmiş ve 1 yıl hapis yatmıştır. Af neticesinde tahliye edilmiştir. 1927'de 4 ay hapis yatmış ve cezasının nihayet bulması sebebiyle tahliye olmuştur. 1928 yılında partinin rızası dâhilinde SSCB'ye gelmiştir ve o zamandan beri SSCB'de bulunmaktadır. Sovyet uyrukluğunu kabul etmiştir. Azerbaycan SSC'nin Hanca kasabasında çalışmaktadır. Tahsili ve mesleği baytarlıktır.

SALİH HACI'nın Türkiye komünist hareketine hizmetleri olmuştur, ancak onun şu siyasî hatalarına da işaret edilmelidir: 1927 yılında MK üyesiyken, daha sonra parti-

den ihraç edilen likidatörlerin tarafını tutmuştur. 1928 senesinde SSCB'ye geldiğinde, ihraç edilen likidatörlerden partinin yeni yönetimi aleyhine bir mektubunu KEYK'e getirmiştir. SALİH Hacı şimdi hata işlediğini anlamaktadır ve bunu Ferdi yoldaşa itiraf etmiştir.

SALİH Hacı partinin bir yedeği olarak SSCB'de bırakılmalıdır.

PARTİ TEMSİLCİSİ /Ferdi/ İmza

PERSONEL İŞLERİ RAPORTÖR YARDIMCISI / Galcan/ İmza

Salih Hacıoğlu hakkında TKP Temsilcisi Marat Ağustos 1937'de şu değerlendirmeyi yapmıştır:

31/10/1937 3

Hacı Salih.

Hacı Salih, 1921-22 yıllarında Azerbaidjan'da olan
"Türkçe Halk İhtilali" hareketine katılmıştır.
Türkçe Komünist partiye yüksek aktiften sonra
mücadele komitesi üyesi seçilmiştir.
"Kızıl Ordu" "Kızıl Don" adında provokatör faaliyet
nedeni ve Sovyet bürokrasiye karşı faaliyet göstermiştir.
1928'de "likidatör" olarak görevi sona ermiştir.
provokatör Hamid Cemilev ve Sovyet bürokrasi ile beraber
"Azeri mücadele komitesi" ve diğer mevkilerde görev yapmıştır.
Rusistan için 1937 Türkçe Komünist partisinin
komisyonu.

T.K.P. nin komiteye üyesi
mücadele Hamid

Hamid
0. Bana Kader.

3/VIII/1937

Hacı Salih

Hacı Salih, 1921-22 yıllarında merkezi Ankarada olan “Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası”nın kâatibi idi.

Türkiye Komünist Partisi teşekkül etükten sonra Merkez Komitesi âzası seçilmiştir.

“Likidator” Sekada provokatör Vedad Nedim ve Şevket Süreyyanın tarafını tutmuştur.

1928 de “Likidator Seka” lağv edildikten sonra, provokatör Hamdi Şamilof ve Şevket Süreyya ile beraber “Muvakkat Merkez Komitesi”ne karşı muhalefete geçmiştir. Bundan ötürü Türkiye Komunist Partisinden kovulmuştur.

T.K.P nin Komintern rezdinde

Mümessil Marat (İmza)

Ancak bir yıl sonra 1938’de Salih Hacıoğlu önce TKP Temsilcisi’yle görüşmesinde TKP üyeliğinin iadesi talebini gündeme getirmiş, nihayet Enternasyonal Kontrol Komisyonu’na yaptığı Eylül 1929 ve Mayıs 1930 tarihli başvuruları KEYK görüşü çerçevesinde reddedildikten sonra Enternasyonal Kontrol Komisyonu Mayıs 1939 tarihli oturumunda bu başvuruyu olumlu olarak karara bağlamıştır. Önce bu başvuru üzerine hazırlanan ilmühaberi, ardından da EKK kararını vereceğiz.

Salim Süleymanoviç Salihoglu Haciev davası hakkında

İLMÜHABER

SALİH HACİEV 1880 Türkiye doğumlu ve Türk asıllıdır, bir köylü ailesinin çocuğudur, dedesi köylüdür, babası köy öğretmenidir. Hacıoğlu Haciev askeri baytarlık yüksek okulu mezunudur ve binbaşı rütbesiyle askerî baytarlık yapmıştır. Öğrenimini devlet hesabına yapmıştır. 1908 yılında (Sultan despotizmine karşı hareket sırasında) 3-4 ay İttihat ve Terakki Partisi'nde bulunmuştur. Anayasal devirmeden sonra, programına karşı olduğu için bu partiden ayrılmıştır. 1920 yılında, millî kurtuluş hareketinin (Kemalist hareket) başında illegal kurulan Yeşil Ordu'ya Ankara'da üye olmuş, ancak yazdığı gibi, "bu teşkilâtın, paşaların yarattığı ve milliyetçi burjuvazinin yönetiminde bulunan sahte bir komünist teşkilâtı olduğuna" ikna olarak, kısa bir süre sonra bu teşkilâttan da ayrılmıştır.

Eldeki bilgilere göre, Salih Haciev o zaman Halk İştirakiyun Fırkası denen partinin Ankara'daki kurucularından biri ve 1920 yılındaki sekreteridir. 1922 yılında Türkiye Komünist Partisi'nin kongresinde tekrar partinin genel sekreteri ve Komünist Enternasyonal'in IV. Kongresi'ne delege seçilmiştir. 1925 - 1927 döneminde TKP MK üyesidir.

1921 yılında komünizm faaliyetleri yüzünden olağanüstü mahkeme tarafından 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, ama 10 1/2 ay sonra af sonucunda serbest bırakılmıştır.

KEYK'nin (Ankara'da parti teşkilâtının bozguna uğratılması dolayısıyla) kurduğu Komünist Partisi Teşkilât Bürosu'nda çalışmak üzere 1923 yılında IV. Kongre'den

İstanbul'a dönmüş, 3-4 ay sonra Salih Teşkilât Bürosu'nun diğer âzaları (Salih, Kazım ve Ferdi) ile birlikte tutuklanmış ve Ankara'daki komünist faaliyetleri sebebiyle (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın bozguna uğratıldığı Ankara davasında) 3 1/2 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.

1922 yılında hapisten çıktıktan sonra (Fransız demiryolu şirketine ait) demiryollarında amele olarak çalışmaya başlamıştır. Salih yoldaşın söylediği gibi, Fransızca'yı iyi bildiği ve yükseköğrenimli olduğu için demiryolları müdüriyeti kendisini önce istasyon şef muavinliğine, ardından da istasyon şefliğine atamıştır. 1923 ile 1925 yılları arasında sırasıyla Hadımköy, Kavaklı, Pavliköy [bugün Pehlivan-köy], Seyitler istasyonlarında çalışmıştır. Üzerinde komünist bildiri bulunması dolayısıyla 1925 yılında Salih'in işine son verilmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a gitmiş ve 1-2 ay SSCB Neftosindikat [Petrol Sendikası] temsilciliğinde (1925 sonu) çalışmıştır.

1925 yılı sonundan 1927'ye kadar işsiz kalmıştır (karısı bir berber salonunda çalışmıştır).

Vedat Nedim ve Mahmut Kâzım hariç bütün MK üyelerinin bozguna uğratıldığı İstanbul'daki 1925 yılı yığinsal tutuklamaları sırasında Salih de tutuklanmamıştır. Kendisi o zaman İstanbul'dan hayli uzaktaki Seyitler istasyonunda çalıştığını ve o dönem TKP MK çalışmalarına ender katıldığını söylemektedir. 1925 yılı sonunda demiryollarından atıldıktan sonra İstanbul'a geldiğinde TKP MK'nin çalışmalarına (baştan tutuklanmadan kurtulan MK üyeleri ve ardından 1 1/2 yıl sonra serbest bırakılan diğer MK üyeleri ile birlikte) aktif bir şekilde katılmıştır.

1925 yılında İstanbul'daki parti kongresinde TKP MK üyesi seçilmiştir. 1927 yılında TKP MK'nin tüm üyeleri ve aktifleri ile birlikte (50'yi aşkın kişi) tekrar tutuklanmış ve 4 ay hapis cezası giymiştir.

Dava sırasında partinin MK sekreteri Vedat Nedim ve kimi MK üyelerinin (Şamilov) provokatör olduğu görülmüştür. Hasta olduğu gerekçesiyle Vedat Nedim ilk tahkikat hapishanesinin hastanesine alınmıştır. Salih yoldaş, bizzat anlattığı üzere, polisteki ilk tahkikatı sırasında ağır mide hastalığına yakalanmış, ancak poliste kendisine hiçbir tıbbî yardım yapılmamıştır. Bütün tutuklular tahkikat hapishanesine atılırken, bizzat söylediğine göre, hastalığı hızla ağırlaştığı için Salih önce 6 günlüğüne, ardından tekrar, bu defa 1 1/2 aylığına hapishane hastanesine alınmış ve bir süre sonra diğer dava arkadaşlarıyla birlikte mahkeme önüne çıkarılmıştır.

Kendi anlatımına göre Salih yoldaş hapishane hastanesinde Vedat Nedim'i (o zaman bir provokatör) görüyor ve onu partinin çıkarlarına ihaneti sebebiyle ayıplıyor. 1928 yılında hapishaneden çıktıktan sonra, kendi iddiasına göre partinin bilgisi dâhilinde (1927'de muvakkat TKP MK üyesi Aziz [Hüsamettin Özdoğu] yoldaş sözde kendisine izin vermiştir) SSCB'ye gelmiş ve o zamandan beri burada bulunmaktadır. Sovyet vatandaşıdır. KEYK'teki TKP temsilcisi Marat yoldaşın iddiasına göre Salih Hacıev SSCB'ye TKP MK'nin izni olmadan gelmiştir.

Daha sonra hain ve provokatör oldukları anlaşılan MK'ndeki likidatör unsurları 1927 yılında MK üyesiyken desteklemiş, SSCB'ye MK'nin izni olmadan gelmiş,

SSCB'ye hareket etmeden önce MK'nin eski üyeleri (oportünistler) ile görüşmede bulunmuş ve KEYK'ye TKP'nin eski MK üyelerinden renegatlar [dönekler] grubu yöneticisi Şevket Süreyya'nın bir mektubunu getirmiş olduğu için Salih Hacıev TKP MK kararıyla 1928'de TKP'den ihraç edilmiştir.

Hacıev'in dosyası Enternasyonal Kontrol Komisyonu'nda (EKK) iki kez ele alınmıştır. EKK'nin 30.IX-1929 tarihli kararında şöyle denmektedir: "Hacıoğlu Hacıev SSCB'ye geldiğinde TKP üyesi olmadığı için, davası görülmemektedir." EKK'nin Mayıs 1930 tarihli ikinci kararında şöyle denmektedir: "Yeni bir veri olmadığı için ikinci kez görüşmeye sunulmamalıdır."

EKK'ye yeniden başvurmaktadır. Hacıev dilekçesinde, MK 1927'de tutuklandıktan sonra KEYK'nin oluşturduğu muvakkat MK'nin eski MK'yi oportünizmle suçlamakta haklı olduğunu belirtmektedir. Ancak kendisinin (yani Salih'in) oportünistlerden biri sayılmasını doğru bulmamaktadır. Ona göre, bu muvakkat MK üyeleri Salih'i ve çalışmalarını şahsen pek bilmedikleri için böyle olmuştur. Kendisine yöneltilen suçlamaları Salih ayrıntılı olarak ilk kez 1938 yılında TKP temsilcisi Marat yoldaş ile bir sohbet sırasında öğrenmiştir. Moskova'ya hareket etmeden önce eski (likidatör, oportünist) MK üyelerinden herhangi biriyle herhangi bir görüşmeye katıldığını reddetmektedir. SSCB'ye gitmesine MK'nin izin verdiğini gösteren bir belge olmadan SSCB'ye gelmesinin ve eski MK'den mektubu almasının yanlış olduğunu (Hacıoğlu eski MK adından KEYK'ye getirdiği mektubu, önceleri parti karşı-

tı bir belge saymadığını ve bunun daha sonra suç sayılacağını düşünmediğini) kabul etmektedir. Salih'in SSCB'ye gideceğini öğrenen Şevket Süreyya sözde eski MK'nin KEYK'ten ülkede muvakkat bir MK'nin çalıştığını ve eski MK'nin dağıtıldığını kendisine bildirmesini rica ettiği bir mektubu Salih'e vermiştir. Salih mektubu iletmeyi kabul etmiş, ancak güya üzerine bu mektupla ilgili bir sorumluluk alamayacağını söylemiştir. Mektubu SSCB'ye geldiği İliç adındaki Sovyet vapurunun parti hücre sekreterine teslim etmiştir. Hatalarının bilincine varan Hacıev, EKK'nden üzerindeki alçaltıcı oportünizm lekesinin temizlenmesini ve TKP üyeliğinin iade edilmesini rica etmektedir.

Hâlihazırda Lenkeran şehrinde (Azerbaycan) baytar olarak çalışmaktadır. SSCB'de çalıştığı süre için hakkında olumlu vasıf raporları vardır.

KEYK'deki TKP temsilcisi Ferdi yoldaş 4 Ağustos 1936 tarihinde Personel Şubesi'ne şunu yazmıştır: "Salih Hacı'nın Türkiye komünist hareketine hizmetleri olmuştur, ancak onun şu siyasî hatalarına da işaret edilmelidir: 1927 yılında MK üyesiyken, daha sonra partiden ihraç edilen likidatörlerin tarafını tutmuştur. 1928 senesinde SSCB'ye geldiğinde, ihraç edilen likidatörlerden partinin yeni yönetimi aleyhine bir mektubunu KEYK'e getirmiştir. Salih Hacı şimdi hata işlediğini anlamaktadır. Salih Hacı partinin bir yedeği olarak SSCB'de bırakılmalıdır".

Marat yoldaşın (TKP temsilcisi) işaret ettiğine göre, Salih'in Moskova'ya gitmesi için MK'nin bir kararı yoktur. En azından, Salih'in 1927'de SSCB'ye gitmesine söz-

de izin veren Aziz yoldaş MK'ye bu konuda hiçbir bilgi vermemiştir. Salih'in Moskova'ya gittiği sıralarda Marat yoldaş İstanbul dışında bulunmaktadır. Marat yoldaş Salih'in eski TKP MK'deki oportünistlere ve diğer (daha sonra hain ve renegat oldukları anlaşılan) likidatörlere karşı ikircimli tavrı aldığını belirtmektedir. Marat yoldaş kararın gözden geçirilmesini ve Salih'in TKP üyeliğinin iadesini olanaklı görmektedir. 1927 davasında Salih ile birlikte yargılanan Asimopulos yoldaş tahkikat ve mahkeme sırasında Salih yoldaşın onurlu bir tutum aldığına işaret etmektedir.

Asimopulos yoldaş Salih ile 1922 ya da 1923 yılında İstanbul'da tanışmıştır. Yoldaşların (Aziz) o zamanki kanısına göre Salih yoldaş TKP'nin önde gelen aktiflerinden biriydi. Asimopulos yoldaş Salih'i, Aziz yoldaş vasıtasıyla, Salih'in kaldığı Anri'nin [Henri] evinde tanımıştır. Asimopulos yoldaşın edindiği bilgiye göre bu Anri kendisini Fransız komünisti olarak tanıtarak SSCB'nin Türkiye'deki Ticarî Temsilciliği'nde çalışmıştır. Anri'nin konutunda Salih'ten başka TKP'nin illegal çalışmalarına katılmaya çalışan bir Fransız komünisti olduğunu ileri süren Paul adında bir Fransız da kalmaktadır. Daha sonraları SSCB'ye geldiğinde bu Paul'ün casus olduğu ortaya çıkarılmıştır. Asimopulos yoldaşın belirttiğine göre, bu bilgileri KP'nin birçok sorumlu işçisi - İlya Zahariyadis'in sözlerinden (1937'de NKVD tarafından tutuklanmıştır) - öğrenmiştir.

Salih yoldaş Komintern'in IV. Kongresi'nden sonra Ocak 1923'te İstanbul'a döndüğünde TKP Teşkilât Bürosu üyesi olarak ve Aziz yoldaşın tavsiyesi üzerine kendisinin

karısı teknik personel sıfatıyla Türkiye'deki SSCB Ticari Temsilciliği'nde çalışan Anri'nin evine taşındığını kaydetmektedir. Anri de daha önce orada çalışmış, ancak kovulmuştur. Anri, bize yardım eden bir Fransız komünistidir. 4 ay sonra Salih tutuklanmış, evlerinde bir komünist tutuklandı diye Anri ve karısı sürülmüştür. Bunları gazeteler yazmıştır. Salih hapisteyken Fransa'dan, Anri'den mektup almıştır. Daha sonra onun izini kaybetmiştir. Anri'lerde Jak adında başka bir Fransız da kalmaktadır. Salih, Paul'ü bilmemektedir. Salih'in tutuklandığı gün bu Jak polise gelmiş ve Salih'i ziyaret etmek istemiştir. Jak Salih'e bir şeye ihtiyacı olup olmadığını, evden kendisine bir şeyler getirmesini isteyip istemediğini sormuştur. Salih, Jak'ın polise gelmesinden şüphelendiği için reddettiğini söylemektedir.

Asimopulos yoldaşın bildirdiğine göre, Poydar Menet - Vedat Nedim aldığı paraların hesabı KEYK'ten kendisine sorulduğunda paraları makbuz almadan değişik MK üyelerine dağıttığını, bu arada Salih'e 500 dolar verdiğini ve onun bunun hesabını veremediğini anlatmıştır.

Salih bunu şöyle açıklamaktadır: 1926 yılında değişik şehirlerde 1 Mayıs kutlamaları için Vedat Nedim'den 250-300 dolar almıştır. Türkiye'nin değişik yerlerini gezdikten sonra polisin dikkatini dağıtmak için doğduğu köye gittiğinde polis kendisini alıkoymuş ve (İstanbul Polis Müdürlüğü'nün emriyle) oradan ayrılması yasaklamıştır. 6-7 ay orada tutulmuştur. Köyde (pay esaslı) kooperatif kurmuş, köylüleri kooperatife çekmiştir. Bu kooperatif iflas etmiştir. 1926 yılı sonunda İstanbul'a dönme olanağı bulduğunda MK, kendisinin hazırladığı hesap raporunu

kabul etmeyip, 150 doları iade etmesini istemiştir. Kısa bir süre sonra tutuklandığı ve sonra SSCB'ye gittiği için bu parayı iade etme olanağı olmamıştır.

**

KEYK PERSONEL ŞUBESİ'NE GULYAEV YOLDAŞA

KOMÜNİST Bütün dünyanın proleterleri, birleşiniz!

ENTERNASYONAL

16 Temmuz 1939

ENTERNASYONAL

KONTROL KOMİSYONU

EKK 20 Mayıs 1939 Toplantı Protokolünden

No.19

Görüşülen: SALİH HACİEV HACIOĞLU SÜLEY-
MAN DOSYASI (Türkiye)

SALİH HACIOĞLU (HACİEV) Süleyman - 1880 doğumlu, 1920'den Türkiye KP üyesi, Türk, SSCB vatandaşı; köy öğretmeni ailesinden, mesleği baytarlık, Türkiye Askeri Baytarlık Yüksek Okulu mezunu, binbaşı rütbesiyle askerî baytarlık yapmıştır.

1908'de, Türkiye'deki anayasal devirme öncesinde 3-4 ay süreyle anayasal parti İttihat ve Terakki'de bulunmuştur. 1920 yılında o zamanki Türkiye Halk İştirakiyun Partisi'nin Ankara'daki kurucularındandır. 1922'de bu partinin kongresinde parti sekreteri ve Komünist Enter-

nasyonal IV. Kongresi'ne delege seçilmiştir. 1925 -1927 döneminde TKP MK üyesidir.

1921 yılında komünizm faaliyetinden 15 yıl kürek cezası giymiş, 10 1/2 ay sonra af sebebiyle serbest bırakılmıştır.

1923 yılında, Komintern IV. Kongresi'nden döndükten 3-4 ay sonra İstanbul'da tutuklanmış ve Ankara'da bozguna uğratılan komünist partisi davasında 3 1/2 ay hapis cezasına çarptırılmıştır (dava Ankara'da görülmüştür).

1927 yılında bütün TKP MK üyeleri ve parti aktifleriyle birlikte tutuklanmış ve 4 ay hapis cezası giymiştir.

1922 yılında orduda baytarlık yapmıştır. 1923'de tahliye edildikten sonra demiryollarında (Fransız anonim şirketi) baştan hademe, daha sonra istasyon şefi muavini ve istasyon şefi olarak çalışmaya başlamıştır. 1925 yılında, beyan ettiği üzere, komünizm faaliyeti yüzünden işine son verilmiştir.

SSCB'ye 1927 yılında gelmiştir. Hâlihazırda Lenkeran şehrinde (Azerbaycan) Bölgelerarası Veteriner Bakteriyo-loji Laboratuvarı Müdürü olarak çalışmaktadır.

Daha sonra hain ve provokatör oldukları anlaşılan MK'deki likidatör unsurları 1927'de MK üyesiyken desteklemiş olduğu için 1928 yılında Türkiye KP MK tarafından partiden ihraç edilmiş; SSCB'ye MK'nin izni olmadan gelmiş; SSCB'ye hareket etmeden önce MK'nin renegat eski üyeleri ile görüşme yapmış ve bu grubun yöneticisi Şevket Süreyya'dan KEYK'ye bir mektup getirmiştir. KEYK'nın 30.IX-1929 tarihli kararında (gıyabında): "Hacıoğlu Hacıev SSCB'ye geldiğinde TKP üyesi bulunmadığı için davası EKK'de görüşülmemeli."

8.V-1930 günlü EKK kararında ise şöyle deniyor: “Yeni bir veri olmadığı için ikinci kez görüşülmeye sunulmasın”. Tekrar başvuruda bulunmuştur.

Şunlar sabittir:

1. 1927’ye kadar Salih çoğunun renegat, hain ve provokatör olduğu anlaşılan likidatör TKP MK üyesi bulunmuş, bu unsurlara karşı aktif bir savaş yürütmemiş ve birçok vilâyet teşkilâtı MK’ye ve onun izlediği likidatörlük çizgisine karşı çıkarak MK’nin yeniden seçilmesini isterken ikircimli bir tavır almıştır. MK üyesi olarak o dönemde aktif bir çalışma yürütmemiş, taşrada oturup faaliyet yürütmüştür.

2. 1927’de MK tutuklandıktan sonra yönetime gelen muvakkat MK’ye Salih yoldaş destek vermemiştir. Serbest bırakıldıktan sonra, muvakkat MK’nin desteğe ihtiyaç duyduğu bir sırada SSCB’ye gitmiştir. MK bu yönde bir karar vermemiştir, kendisi muvakkat MK’nin bir üyesinin iznini almıştır.

3. Daha sonra partiye düşman ve provokatör oldukları anlaşılan renegat unsurlara karşı liberal davranmış ve yeterince uyanık olmamıştır. Moskova’ya hareket etmeden önce MK eski üyelerinden ve MK’deki likidatör grubun yöneticilerinden biri olan Şevket Süreyya’dan (daha sonraları hain oluyor) KEYK’ye iletmek üzere bir mektup almayı kabul etmiştir. Hapisten serbest bırakıldıktan sonra eski MK üyeleriyle hiç bir toplantıya katılmadığını ve Şevket Süreyya’nın mektubunu okumadığını iddia etmektedir. Şevket Süreyya’dan eski MK üyelerinin bu

mektupla KEYK'ten eski TKP MK'nin dağıtılmış ve muvakkat MK'nin meşru olduğunu tasdik etmesini istediklerini bilmektedir.

4. EKK toplantısına katılan TKP'li sorumlu yoldaşlar Salih'in TKP'ye dönmesini olanaklı saymaktadır. Salih'in hatalarına işaret etmekle birlikte onlar, kurucularından biri olarak Salih'i Türkiye komünist hareketindeki faaliyeti ve 1925-1927 yıllarındaki MK üyesi olarak çalışmaları bakımından bir parti düşmanı saymamaktadır. SSCB'ye gitmek için muvakkat MK'nin bir üyesinden izin aldığı şeklindeki açıklamasını, bu yeterli olduğu için, gerçekçi bulmaktadır.

5. SSCB'de bulunduğu sürece Salih olumlu tutum sergilemiştir. 1931 yılında yerel parti teşkilâtı tarafından genel şartlar temelinde RKP(b)'ye üye alınması için tavsiye edilmiştir.

Daha önce 1929 yılında sorumlu işçinin EKK'ye sunduğu Salih hakkındaki parti vasıf raporundaki veriler teyit edilmemiş ve 1931 yılında aynı yoldaş tarafından bizzat değiştirilmiştir.

KARAR: Salih Hacıoğlu yoldaşın TKP üyeliğine iadesi olanaklı sayılmalıdır.

EKK SEKRETERİ: FLORİN (imza)

KE EKK Mührü

Türkiye’de çalışma talebi

1940 yılında Salih Hacıoğlu Parti Temsilciliğine başvurarak Türkiye’ye dönme ve orada TKP faaliyeti yürütme talebinde bulunmuştur. O sırada KEYK nezdinde TKP temsilcisi olan Marat (İsmail Bilen) bu talebi uygun bulmuş, ancak bu yönde bir karar oluşmamıştır.

24 - Girdi No. 16493 c

19/VII-40

Gizli

17/VII-40

No.111

17/VII-40

KEYK PERSONEL ŞUBESİ’NE

GULYAEV YOLDAŞA

TKP üyesi Salih Hacıoğlu partiden ihraç edilmiş iken, geçen yıl EKK üyeliğini iade etmiştir. Hâlihazırda Bakü’de bulunmaktadır. Son mektubunda Salih çalışmak üzere ülkeye gönderilmesi ricasıyla Parti Temsilciliğine başvurmaktadır. Mektubunda şöyle demektedir: “Bugün partinin parti işçilerine ihtiyacı olduğuna inanmaktayım. Partinin ve Komintern’in bir eski neferi olarak ben partinin ve Komintern’in vereceği her görevi yerine getirmeye hazırım. Ben nereye gönderirseniz, oraya gitmeye hazırım. Yaşlı olmakla birlikte, ben hâlâ zindeyim ve şevkle çalışmaya hazırım.”

Şimdi tam da bu yaşta insanların, üstelik siyâsî deney sahibi yoldaşların gönderilmesi uygun olduğu için,

Salih'in dilekçesinin görüşülmesini rica ederim.

Salih legal olarak bile gönderilebilir.

KEYK TKP

Temsilcisi(Marat)

Vladimirov yoldaşa

Önerinizi ve malumat raporunuzu hazırlayınız.

18/VII (İmza)

23 Ekim 1940'ta Belov ve Solovyava tarafından hazırlanan Salih Hacıoğlu ile ilgili ilmühaberde, kişisel dosyasındaki bilgiler aktarıldıktan sonra "TKP Temsilcisi Marat yoldaş SALİH yoldaşın Türkiye'ye legal olarak gönderilmesini önermektedir. Ülkede Salih aleyhine geçerli bir hüküm yoktur." Denmektedir.

Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi ve Öğretmenlik

1941 yılında Salih Hacıoğlu, oldukça uzun süreli yazışmalardan sonra Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nde çalışmaya başlamıştır. Bu sürece ilişkin belgeleri sırasıyla izleyelim.

Gizli

Azerbaycan SSC

Lenkeran şehri

**BÖLGELERARASI VETERİNER
BAKTERİYOLOJİ LABORATUVARI
PARTİ TEŞKİLÂTI SEKRETERİ'ne**

KEYK Personel Şubesi TKP üyesi Salih Süleymanoviç HACİEV yoldaş hakkında siyasî ve memuriyet vasıf raporunun gönderilmesini rica eder.

Adresimiz şudur: Moskova, KEYK, Personel Şubesi.

No. 40550

21.XI-40

İmza (BELOV)

24 - Girdi No. 4058 d

4.XII.1940

YABANCI DİLLER NEŞRİYAT EVİ

FOREIGH LANGUAGES PUBLISHING HOUSE -
EDITIONS EN LANGUES ETRANGERES

No.....

Moskova, 2 Aralık 1940

Merkez, Gorki Sok. 81, Tel: D 3-27-48

KEYK PERSONEL ŞUBESİ

GULYAEV yoldaşa

Bakü'de oturmakta olan ve Neşriyat Evi'nin Türkçe çalışmaları için çok büyük ihtiyaç duyduğu Salih Süleymanoğlu HACİEV yoldaş konusuna tekrar dönmekteyiz. Bildiğim kadarıyla Haciev yoldaşın Moskova'da bir odası vardır ve dolayısıyla onun buraya gelmesi Neşriyat Evi'nin kendisine kalacak bir oda sağlama yükümlülüğüyle bağlı değildir ki, bu durum görevimizi önemli ölçüde kolaylaş-

tırmaktadır. Bu sebepten dolayı biz Hacıev yoldaşın neşriyat evinde çalışmak üzere memuren gönderilmesi için yardımcı olmanızı rica ederiz.

NEŞRİYAT EVİ MÜDÜRÜ

A. Parişev (İmza)

Gizli

AZERBAYCAN K(b)P MK

MK PERSONEL SEKRETERİ

KEYK Personel Şubesi Salih Süleymanoğlu HACİEV yoldaşın Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nde çalışmak üzere emrimize memuren gönderilmesi için yardımcı olmanızı rica etmektedir.

Salih Süleymanoğlu HACİEV yoldaşın milliyeti Türk olup kendisi TKP üyesidir, Türk dilini iyi bilmektedir ve neşriyat evinde çalışmayı kabul etmektedir.

HACİEV yoldaş hâlihazırda Diviçi'deki Baytarlık Ocağı'nda çalışmaktadır.

KEYK PERSONEL ŞUBESİ BAŞKANI (GULYAEV)

9 Aralık 1940

Azerbaycan SSC

DEVİÇİ BAYTARLIK İSTASYONU

PARTİ TEŞKİLÂTI SEKRETERİ'ne

KEYK Personel Şubesi Türkiye KP üyesi Salih Süleymanoğlu HACİEV yoldaşın politik ve çalışma vasıf belgesinin gönderilmesini rica eder.

Adresimiz şudur: KEYK, Personel Şubesi - Moskova

(BELOV)

No.40550

20 Aralık 1940

Çok gizli

SALİH SÜLEYMANOĞLU HACİEV HAKKINDA

İLMÜHABER

Salih Süleymanoğlu HACİEV 1880 Türkiye doğumlu eski Türk vatandaşıdır, öğrenimlidir, partiden ihraç edilmiştir, evlidir, ihtisası baytarlıktır. Diviçi bölgesinde baytarlık yapmaktadır. Ailesi Bakü'de oturmaktadır.

Eldeki verilere göre, Salih Süleymanoğlu HACİEV 1906 yılında Türkiye'de İttihat ve Terakki Partisi'nin üyesi bulunmuş, 1920'de Türk komünist partisine geçmiştir. 1922'de Türkiye Komünist Partisi sekreteri olarak çalışmış ve Komünist Enternasyonal'in IV. Kongresi'ne delege edilmiştir. 1928 yılında TKP MK'nin kimi diğer üyeleriyle birlikte Komintern tarafından oportünizm suçlamasıyla

ihraç edilmiştir.

1928 yılında siyasî mülteci olarak Türkiye'den SSCB'ye gelmiştir. 1935 yılına kadar Türk uyrukludur.

Aynı bilgilere göre, Salih HACİEV siyasî faaliyetlerinden ötürü Türk makamlarınca 15 yıl hapis cezasına çarptırılmış, ancak yalnızca 10 ay içeride kaldıktan sonra, af sebebiyle serbest bırakılmıştır.

HACİEV Türkiye'deyken Türk ordusunda baytarlık yapmıştır.

HACİEV'in SSCB'de SABİHA adında ve Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyleri Merkezi'nde laboratuvar işçisi bir karısı ile Moskova'da mühendis olarak çalışan bir oğlu vardır. Bir diğer oğlu da Vinitsa kasabasında orduda subaylık yapmış ve bilinmeyen sebeplerle intihar etmiştir. Kızı Nüşet HACİEVA Astrahan-Bazar bölgesinde ziraat mühendisi olarak çalışmaktadır.

Lenkeran bölgesindeki veteriner teşhis laboratuvarı müdürlüğünden alındıktan sonra HACİEV son zamanlarda memnuniyetsizlik ifade etmekte, işine son verilmesini Türklere karşı güvensizlik ile izah etmektedir.

Salih HACİEV Türkiye'de bulunan ve Türk istihbaratçısı olduğu tespit edilen SÜLEYMAN NURİ'nin arkadaşıdır.

AZERBAYCAN SSC

İÇİŞLERİ BAKAN YARDIMCISI

MİLLİ EMNİYET YÜZBAŞI (KERİMOV)

23 Aralık 1940

Vladimirov yoldaşa.

15.I.1941 - İmza

24 - Girdi No. 40550

14.I.1941

Gizli

Azerbaycan Komünist (b) Partisi

Diviçi Kaza Komitesi

9/I-1941

No. 578

MOSKOVA

KEYK PERSONEL ŞUBESİ

BELOV yoldaşa

İlgisi: 20/XII-1940 tarih ve 40550 nolu mektubunuz.

Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi Diviçi Kaza Komitesi, Türkiye Komünist Partisi üyesi SALİH SÜLEYMANOVİÇ HACİEV'in kazamıza yakın bir zaman önce geldiğini, kuluçka istasyonunda baytar olarak çalıştığını ve işinin olduğu gibi, toplumsal çalışmaların da üstesinden gelemediği için şimdilik kendisi hakkında siyasi vasıf raporu vermekte zorlandığını bildirir.

AK(b)P Diviçi Kaza Komitesi Sekreteri

A. M. BABAEV(İmza)

KEYK GENEL SEKRETERİ G. M. DİMİTROV YOLDAŞA

Salih Hacıev'in çağırılması sorunu hakkında Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nin Türkçe bilen kalifiye kadrolara büyük ihtiyacı vardır. Şu ana kadar Neşriyat Evi'nde Türkçe'ye tercüme yapan tek işçi vardır. Türkiye Komünist Partisi Temsilcisi MARAT yoldaş ve Neşriyat Evi (PARİŞEV yoldaş) 1920'den TKP üyesi Salih Hacıev'den bu işte yararlanılması teklifiyle KEYK Personel Şubesi'ne başvurmuştur.

Salih Süleymanoğlu HACİEV (Jan Tamarov) TKP'nin en eski üyelerindendir, yükseköğrenimi vardır, edebî Türkçeyi ve memleketini iyi bilmektedir. Hâlihazırda Azerbaycan SSC'de baytarlık yapmaktadır. Sonraları hain olan likidatör MK üyelerinin tarafını tuttuğu için HACİEV 1928'de TKP MK kararıyla TKP'den gıyabında ihraç edilmiştir. 1939 yılında HACİEV'in istinaf dosyası Enternasyonal Kontrol Komisyonu'nda görüşülmüştür. EKK'nin 16 Temmuz 1939 tarihli kararıyla TKP üyeliği iade edilmiştir. EKK'nin bu kararında HACİEV'in TKP'de gösterdiği önceki faaliyetler ve Azerbaycan SSC'deki çalışmalarıyla bıraktığı intibalar dikkate alınmıştır. EKK'nin bu karar HACİEV'in çalıştığı işyerindeki parti teşkilâtının bağlı bulunduğu AK(b)P Lenkeran Kaza Komitesi'ne gönderilmiştir.

Neşriyat Evi'nin Türk işçilere büyük ihtiyaç duyduğunu ve EKK kararıyla HACİEV'in TKP'ye üyelik haklarının iade edilmiş olduğunu dikkate alan KEYK Personel Şu-

besi AK(b)P'den Salih HACİEV'in Neşriyat Evi'nde işe gönderilmesini rica etmiştir.

HACİEV hakkında Azerbaycan K(b)P MK'den adınıza gelen evraktan anlaşıldığı üzere AK(b)P MK EKK'nin HACİEV hakkında aldığı karardan haberdar değildir.

KEYK Personel Şubesi'nin kanısına göre, HACİEV hakkındaki EKK kararı ve İlmühaber AK(b)P MK'ye gönderilmeli ve AK(b)P MK'den bu evraktaki malumatı öğrendikten sonra Salih HACİEV hakkında elinde bulunan ek bilgileri KEYK'ye bildirmesi rica edilmelidir.

Salih HACİEV hakkındaki İlmühaber ektedir.

KEYK PERSONEL ŞUBESİ BAŞKANI: (GULYAEV)

17 Ocak 1941

KEYK ŞUBESİ'NE

GULYAEV yoldaşa

G. Dimitrov yoldaşın 10.4.41 tarihli onayı uyarınca HACİEV hakkındaki EKK kararı ve İlmühaber AK(b)P MK'ye gönderilmelidir. Bunun yanı sıra, AK(b)P MK'den, bizim evraktan bilgi sahibi olduktan sonra da HACİEV yoldaştan faydalanmamızı uygun bulmaması durumunda bu iş için başka bir yoldaşı teklif etmesi rica edilmelidir.

DİMİTROV yoldaşın Kalemî: İmza (TATARENKO)

11.4.41

YABANCI DİLLER NEŞRİYAT EVİ
EMİRNAME

No. 107 13 Mayıs 1941

§ 1

Salih Süleymanoğlu HACİEV'in bir aylık deneme süresiyle ve 750 ruble maaşla Türk Redaksiyonu'nda Tercüman görevine atanması emrolunur.

Neşriyat Evi Müdürü adına - K. Kasradze

Aslına uygundur: (İmza)

Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!

Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi

MERKEZ KOMİTESİ

No. 245

26.V.1941

Gizlidir.

MOSKOVA

KEYK PERSONEL ŞUBESİ BAŞKANI GULYAEV
yoldaşa

İlgi: 26.IV.41 tarih 40550 nolu mektubunuza yanıt.

Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi çalışmalarında Salih Süleymanoğlu HACİEV'den yararlanılmasının olanaklı görülmediği bildirilir.

Azerbaycan K(b)P MK Sekreteri - İmza (Gafar Zade)

Ansenov yolaşa

Haciev Neşriyat Evi'ndeki işe tavsiye edilmesin.

2/Vİ.

Salih Hacıoğlu'yla ilgili 1941'den sonraki ilmühaberlerin tümünde onun Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nde çalıştığı belirtilmektedir. 22 Aralık 1948 tarihli ve Belov ile Novik'in imzasını taşıyan İlmühaber'de "HACİEV yoldaş hâlihazırda Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nde tercüman olarak çalışıyor. Akrabaları: Karısı Hüseyin kızı Sümbül, TKP üyesi, Bakü'de oturuyor, laboratuvar işçisi. Kızı Nüşet Salihovna Hacieva /Nazarova/, partisiz, ev hanımı. Oğlu Hacı Lütfi Salihoviç Haciev, komsomolcu, Ufa şehrinde bir tuğla fabrikasında çalışıyor." denmesine karşın aslında aşağıdaki belgelerden göreceğimiz gibi 1946'da Neşriyat Evi'nde Türkçe redaksiyon faaliyetleri sona ermiştir ; 1948 tarihli ilmühaber şöyle bitiriliyor: "Siyasî bilgiye sahiptir. SSCB'deki çalışmalarıyla olumlu izlenim yaratmıştır. Dürüst ve sadık parti üyesidir."

Sürgüne Gönderilmesi

RGASPI'de fon 495, op. 266, dosya 98'de bulunan şahsi belgeleri çerçevesinde Azerbaycan SSC İç İşleri Bakan Yardımcısı Milli Emniyet Yüzbaşısı Kerimov'un 20 Aralık 1940 tarihli ilmühaberde Salih Hacıoğlu hakkında "Türkiye'de bulunan ve Türk istihbaratçısı olduğu tespit edilen SÜLEYMAN NURİ'nin arkadaşıdır" notu düşülmüştür. Buna rağmen Salih Hacıoğlu 1941-1946 yıllarında Moskova'da, Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi Türkçe redaksiyonunda tercüman olarak çalışmıştır. Türkçe redaksiyonun kapatılması üzerine öğretmenliğe başlamış ve

1946-1949 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesi'nde ve Askerî Enstitü'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Sabiha Sümbül'ün, ilk eşinden olma kızı Dürdane'nin ölümü üzerine Türkiye'ye dönmek üzere TC Büyükelçiliği'ne başvurunca 1949 yılında SSCB İçişleri Bakanlığı makamlarınca tutuklanmış ve 1 Mart 1950'de 10 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Salih Hacıoğlu, eşiyle birlikte sürgün edildiği Altay ilindeki "emek kampı"nda Nisan 1954'te kalp yetmezliğinden yaşama gözlerini yummuş, SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Heyeti tarafından 27 Şubat 1956'da tamamen aklanmıştır.

Marat'ın Taisiya'dan olma kızı Jale ile Salih Hacıoğlu'nun eşi Sabiha Sümbül

Salih Hacıoğlu'nun tutuklanıp mahkûm edilmesi, onun Enternasyonal Kontrol Komisyonu kararıyla TKP üyeliğine 1939'da yeniden dönüşü sırasında olumlu rapor vermiş, 1940'ta Türkiye'ye giderek siyasal çalışma yapma talebini de olumlu karşılamış olan Marat'ın da şahsi dosyasına yansıyan aşağıdaki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla soruşturulmasına yol açmıştır. Bu soruşturmanın yapıl-

masında kuşkusuz Sabiha Sümbül'ün tahkikat sırasında yaptığı casusluk itirafı ve "Marat'ın milliyetçi eğilimleri" yönündeki ifadesi de önemli rol oynamıştır.⁷⁴

Salih Hacıoğlu'nun Ölümü ve Aklanması

Salih Hacıoğlu ölümünden sonra aklanmış ve hizmetleri göz önünde tutularak eşi Sabiha Sümbül'e Lomonosov Üniversitesi'nden son hak ettiği ücret verilmiştir. Şahsi dosyasında bulunan ölüm belgesi şöyledir:

РСФСР

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

II-A № 942766

Гр. Таджиков (фамилия,
Салих Сулейманович (имя, отчество)
умер (ла) 6/IV-1954, измного акрент (прописью и
цифрами год, месяц и число)
возраст 44 года
Причина смерти Сердечная недостаточность
о чём в книге записей актов гражданского состояния о смерти
1954 года апрель месяца 4 числа
произведена соответствующая запись за № 1484
Место смерти: город, селение Москва
район Московский область, край,
республика РСФСР
Место регистрации Бюро ЗАГС (наименование и
местонахождение бюро ЗАГС)
Дата выдачи 17 апрель 1954 г.
Заведующий бюро записей актов
гражданского состояния

Грозный, 1940.

⁷⁴ Bu konuda ayrıntılar ve belgeler için bkz. Erden Akbulut, *TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen Belgelerle Yaşam Öyküsü*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2020.

RSFSC
ÖLÜM BELGESİ

II - A

No. 942766

Vatandaş: **HACİEV Salih**

Süleyman oğlu

soyadı adı

baba adı

6/IV-1954 (altı Nisan bin dokuz yüz elli dört) tarihinde
74 yaşında vefat etmiştir.

Vefat sebebi: *Kalp sektesi*

Vefat tarihi ve sebebi Vefat Kayıt Kütüğü 4 Mayıs 1954
tarihinde 1484 numarayla kaydedilmiştir.

Ölüm yeri: *RSFSC, Moskova İli, Moskova şehri*

Moskova Şçerbakov İlçesi Nüfus Müdürlüğü

Tarih: 17 Temmuz 1956

Müdürlüğün mührü

Nüfus Müdürü (İmza)

Ölümünden sonra KGB'nin Tahkikat Dairesi Başkan
Vekili Kallistov'un 16 Eylül 1955 tarihli tebliğine cevaben
SBKP MK Şube Asraportörü Varakina aşağıdaki ilmüha-
beri düzenlemiştir.

Çok Gizli

İLMÜHABER

Salih Süleymanoğlu Haciev, namı diğer Salih Hacıoğlu,
1880 yılında Orta Mahalle köyünde (Türkiye) doğmuştur.

Milliyeti Türktür. SSCB vatandaşıdır. Eski TKP üyesidir. Tutuklanmadan önce Moskova Devlet Üniversitesi'nde Türk Dili öğretmeni ve aynı zamanda Sovyet Radyo Komitesi'nde spiker olarak çalışmıştır. Mart 1950'de SSCB Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın özel oturumunda RSFSC Ceza Kanunu Madde 17-58-1 "a" ve 58-10 ç.1'den 10 yıl Emek Kampında Ceza'ya mahkûm edilmiştir.

Kendi beyanına göre Türkiye KP'nin kurucularından biridir, yıllar boyu partinin sekreteri olmuştur. 1922 yılında Komintern'in Moskova'da yapılan IV. Kongresi'nin çalışmalarına katılmış ve Kongre'de TKP Teşkilât Bürosu'na dâhil edilmiştir. Komünist faaliyetlerinden ötürü Türk polisi tarafından defalarca tutuklanmıştır.

1928'de Haciev siyasi mülteci olarak SSCB'ye gelmiş ve TKP MK'nin Komintern tarafından oportünist kabul edilmesi dolayısıyla aynı yıl partiden ihraç edilmiştir. Mayıs 1939'da EKK Haciev'in TKP üyeliğini iade etmiştir.

Moskova'da yaşadığı sürece Komintern'le ve TKP Temsilcisi Marat Bostancı ile bağlantılarını sürdürmüştür.

İşbu İlmühaber SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı Devlet Güvenlik Komitesi [KGB] Tahkikat Dairesi Başkan Vekili Kallistov yoldaşın 16.IX.1955 tarih 17/2-2693 nolu tebliğine istinaden tanzim edilmiştir. (Girdi No. OP 4742, tarih 17.IX.1955).

SBKP MK Şube Asraportörü İmza: (R. Varakina)

23 Eylül 1955

Lomonossov Üniversitesi'nin Salih Hacıoğlu'nun çalış-

masıyla hak etmiş olduğu ve eşi Sabiha Sümbül'e ödenen ücret konusunda düzenlediği belge şöyledir:

SSCB Yükseköğrenim Bakanlığı

Lenin Nişanı Sahibi

MOSKOVA M. V. LOMONOSOV

Devlet Üniversitesi

19.X.1956

No. 44/168

MOSKOVA - 9, MAHOVAYA 11

Tel. K-0-13.00

TASDİKNAME

SÜMBÜL Sabiha Hüseyin'e verilen işbu belgeyle adı geçen şahsa Moskova M. V. Lomonosov Devlet Üniversitesi'nde çalışmış olup ölümünden sonra itibarı iade edilen eşi Salih Süleymanoğlu HACİEV'in iki aylık maaş tutarının ödendiği tasdik olunur.

Söz konusu maaş tutarı meslekî derece sahibi olmayan, 10 yılı aşkın hizmet süresi bulunan, 1.650 (bin altı yüz elli) ruble aylık maaş tarifi üzerinden hesaplanıp ödemeler bütçesinden ödenmiştir.

İşbu tasdikname Devlet Sigorta Kurumu'na ibraz edilmek üzere verilmiştir.

Moskova Üniversitesi Rektör Vekili

Başmuhasip

Sabiha Sümbül'ün yine Devlet Sigorta Kurumu'na vermesi için Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi'nin Salih

Hacıoğlu'nun çalışmalarıyla ilgili düzenlediği belge de şöyledir:

SSCB KÜLTÜR BAKANLIĞI
NEŞRİYAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
YABANCI DİLLER NEŞRİYAT EVİ

21 Aralık 1956

Moskova Zubovskiy Bulvarı No. 21

Tel.G-6-01-79 ve G-6-59-23

TASDİKNAME

Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi işbu belgeyle vatandaş S. S. HACİEV'in 13 Mart 1941 - 3 Mayıs 1946 tarihleri arasında Neşriyat Evi'nde Türk Redaksiyonu tercümanı olarak çalıştığını tasdik eder.

Redaksiyonun kapatılmasıyla işi son bulmuştur.

Vatandaş Hacıev'in 1944 yılında maaşı – 1.100 rubledir.

İşbu tasdikname Devlet bölge sigorta kurumuna ibraz etmek üzere verilmiştir.

Neşriyat Evi Müdür Muavini

Başmuhasip

Salih Hacıoğlu'nun 12 Temmuz 1956 tarihli SSCB Askerî Başsavcılığı tarafından eşi Sabiha Sümbül'e gönderilen aklanma belgesi şöyledir:

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
SAVCILIĞI
ASKERİ BAŞSAVCILIK

12 Temmuz 1956

No. 7k-11443-49

Kirov Sok. 41, Merkez, Moskova

Sabiha Hüseyin kızı SÜMBÜL'e

Vtoraya Pesçanaya Sok. No.6 D.12, Moskova

Eşiniz Salih Süleymanoğlu HACİEV aleyhine davanın SSCB Savcılığı, SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı Devlet Güvenlik Komitesi [KGB] ve SSCB İçişleri Bakanlığı'nın suç yokluğu sebebiyle aldığı 27 Şubat 1956 tarihli kararıyla düşmüş olduğu bildirilir.

Eşiniz tamamen aklanmıştır.

ASKERİ BAŞSAVCILIK

ASKERİ BAŞSAVCI

(Şumilin)

СПРАВКА

29 января 1958
ж 46/58
г. Москва

Дело по обвинении ГАДЖЕВА Салиха Сулеймана
Оглы, 1880 года рождения, осужденного 1 марта
1950 года, перосмотрено Прокуратурой СССР, МВД
СССР и Комитетом государственности при Совете Ми-
нистров СССР 27 февраля 1958 года.

Решению от 1 марта 1950 года в отношении
ГАДЖЕВА Салиха Сулеймана Оглы отменено, дело на
основании п.5 ст.4 УПК РСФСР в уголовном порядке
прекращено.

Исх. НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА МВД СССР

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛЕНИЯ

(DEVLET ARMASI)

SSCB

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

29 Ocak 1958

No. 46 / 58

Moskova

İLMÜHABER

1880 doğumlu olup 1 Mart 1950 tarihinde mahkûm edi-
len Salih Süleymanoğlu HACİEV'in Davasına SSCB
Savcılığı, SSCB İçişleri Bakanlığı ve SSCB Bakanlar
Kurulu'na bağlı Devlet Güvenlik Komitesi [kgb] tarafın-
dan 27 Şubat 1956 tarihinde yeniden bakılmıştır.

Salih Süleymanoğlu HACİEV hakkındaki mahkûmiyet
kararı iptal edilmiş olup, RSFSC Ceza Kanunu Madde 5
Fıkra 4'ye istinaden dava düşürülmüştür.

SSCB İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Şube Müdür Muavini
(İmza)

Salih Hacıoğlu hakkında son düzenlenen ilmühaberde özetle şu bilgilere yer verilmiştir.

Gizli

İ L M U H A B E R

Salih Süleymanoğlu Hacıev 1880 yılında Türkiye'de, Trabzon vilayeti Orta Mahalle köyünde bir memur ailesinde dünyaya gelmiştir. Yükseköğrenimi vardır. Türkiye'de Askerî Baytarlık Enstitüsü mezunudur.

1920 yılından Türkiye Komünist Partisi üyesidir.

1904-1921 yıllarında Türk ordusunda baytarlık yapmıştır. Komünist faaliyeti sebebiyle ordudan uzaklaştırılmıştır.

1898 yılında devrimci harekete sempati duymaya başlamış, 1908'de ise burjuva politik partisi İttihat ve Terakki'ye girmiş, ancak programını değiştirdiği için aynı yıl bu partiden ayrılmıştır.

1920 yılında TKP'yi örgütleyenlerden biri olmuş, Kasım 1920'de TKP MK genel sekreteri seçilmiştir.

1921 yılında komünist faaliyetleri sebebiyle 15 yıl kürek cezasına mahkûm edilmiş, ancak 10 1/2 ay hapis yattıktan sonra, afla tahliye edilmiş ve 1922 yılında TKP Kongresi'nde TKP MK Sekreteri seçilmiştir.

1922 yılında Komintern IV. Kongresi'nde delegedir.

1923-1925 yıllarında İstanbul'da Fransızlara ait demiryolları şirketinde işçilik, ardından memurluk etmiş; komünist faaliyetlerinden ötürü işine son verilmiştir.

1923-1927 yıllarında TKP MK üyesiyken defalarca tutuklanmıştır.

1928 yılının Mayıs ayında siyasi mülteci olarak SSCB'ye gelmiş ve 1935'de Sovyet vatandaşı olmuştur.

1928 yılında, oportünizm, partiden izinsiz SSCB'ye gelmek ve Komintern'e bir TKP MK üyesi tarafından yazılmış mektup getirmek sebebiyle TKP Muvakkat MK tarafından gıyabında partiden ihraç edilmiştir.

1939 yılında KEYK Enternasyonal Kontrol Komisyonu sorunu titizlikle görüşüp, Hacıev'e karşı bütün suç iddialarını temelsiz bularak TKP üyeliğini iade etmiştir.

1928-1935 yıllarında Azerbaycan SSC'de vebayla mücadele ocağında, daha sonra Hanlar kazasında Veteriner bilimsel araştırma enstitüsünde baytar olarak çalışmıştır.

1935-1936 yıllarında Azerbaycan Biyolojik Ürünler İşletmesinde teknik idarecilik etmiştir.

1936-1940 yıllarında Azerbaycan SSC Lenkeran şehrinde bölgelerarası veteriner bakteriyoloji laboratuvarında müdürlük yapmıştır.

1940-1941 yıllarında Azerbaycan SSC Diviçi şehrinde baytar olarak çalışmıştır.

1941-1946 yıllarında Moskova'da, Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi Türk Redaksiyonunda tercüman olarak çalışmıştır. Türk redaksiyonun kapatılması dolayısıyla öğretmenliğe başlamıştır.

1946-1949 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesi'nde ve Askerî Enstitü'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır.

1949 yılında SSCB İçişleri Bakanlığı makamlarınca tutuklanmış ve 10 yıl hapse mahkûm edilmiştir.

1954 yılının Nisan ayında cezasını çekmekteyken Altay kazasında ölmüştür. SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Heyeti tarafından 27 Şubat 1956'da ölümünden sonra tamamen aklanmıştır. Altay kazasında Emek Kampı'nda ölmüştür.

İmza: /Varakina/
18/I-57.

Nâzım Hikmet'in Vedası

HACI OĞLU SALİH

Hacı oğlu Salih Memleketimdendi,
Karadenizden.

Kocaman gözlü, kocaman burunluydu,
dazlaktı.

Komünistti on dokuzdan.

Dövüştü,

hapse düştü

yattı Ankarada, Kırşehirde.

Sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.

Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.

Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.

Sonra, 49 da, Moskovada, Martın onuncu gecesi,
oturmuş, Engelsi okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.

Ne bir dağ devrildi içinde,
hattâ ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl, Hacı oğlu Salih
kutladı inkılâbın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.
Bu akşam Moskovada bayram eyledik,
kutladık inkılâbın yıldönümünü:
dolaştı türkü söyliyerek meydanları Marks
Engels
Lenin
ve Temize çıkma kâadı Salihin . .

Moskova 1956⁷⁵

75 Nâzım Hikmet, *Bütün Eserleri*, İkinci Cilt, Narodna Prosveta, Sofya.

BOLŞEVİKLER VE İTTİHATÇILAR

Bolşevikliğin ne demek olduğunu iyice anlayamayan insanlar arasında bazı yanlış fikirlerin ve dedikoduların husule gelmekte olduğu işitildiği için hakikatin neden ibaret olduğunu birkaç cümle ile anlatmak mecburiyeti hâsıl oluyor. Bolşeviklik bildiğimiz manada fırkacılık demek değildir. Bolşevikler dünyada sosyalizmi yerleştirmeye azmetmiş bir zümre-i beşeriyedir. Fende komünist kelimesi ile ifade olunan bu meslek, Türkçede ortaklık, Arapçada iştirak diye bilinir. Kelimenin manasını daha iyi anlamak için bunu tarif etmek daha iyi olur.

Ortaklık şu demektir. Hava, su, toprak bütün insanların müşterek malıdır. Havadan, sudan, topraktan çıkan ve elde edilen her türlü hasılatı bütün insanlar ortaktır. Bel, kazma, sapan ve baltadan tutun da her türlü makinelelere varıncaya kadar mevcut olan âletler ve edevatlar bütün milletin ortak malıdır. Hülâsa, dünyada mal ve mülk diye ne varsa bunların hepsine bütün dünyadaki insanlar ortaktır. Binaenaleyh, bir adam her kim olursa olsun, başlı başına on paralık bir mala bile malik olamaz.

Bu tarife nazaran: Bolşeviklik demek dünyada temellük-ü şahsî ve ihtiras-ı mâliyi ortadan kaldırmak demektir. Evet, bütün insanların her türlü hukukunu müsavi kılmak ve insanlar arasında hak-hukukça fark bırakmamak ve bütün manasıyla insanları hür yapmak demektir. Rica olunur, şimdi insaf ile düşünölsün. Fikirlerini, maksat ve

gayelerini şu birkaç kelime ile anlatmağa çalıştığımız Bolşeviklerle ve bu memleketteki Türk Bolşevikleriyle İttihatçılar arasında ne münasebet var? O İttihatçılar ki, on iki seneden beri vakit vakit bu zavallı Türk milletinin başına öyle korkunç ve müthiş bir belâ kesilmişler ve bu fakir, çıplak milletin kanını türlü türlü hile ve desise ile emmişler ve elân da türlü türlü kıyafet ve namlarla emmektedirler. İttihatçıların her türlü fenalığını, ahmakça ve budalaca ve cahilce harekât ve icraatını ve müstebidâne idarelerini bir tarafa bırakalım. İrtikâp ve irtişanın adını anafor koyarak memleketin her tarafında ahlâksızlığı son dereceye vardi-ran, hırsızlığı göklere çıkartan o zalim idare adamlarının yoktan meydana getirdikleri servetler, harp zenginleri hatırlardan [nasıl] silinir, çıkarılır da bu ervah-ı habise Bolşevik nam-ı mübeccelini nasıl taşıyabilirler. Hayır arkadaşlar hayır! Türkiye Bolşevikleri arasına yüzü kara ve elleri kanlı olan ne bir İttihatçı ve ne de İttihatçılardan daha fena olan ve bilhassa bu son zamanlarda bütün dünya İslâmlarının, bütün dünya amele ve fukarasının bi-aman düşmanı olan İngilizler ve müttefikleriyle el ele veren İtilâfçılardan bir fert bile bulunmak imkân ve ihtimali yoktur.

Efkâr-ı umumiyede husule gelen bu şüphe ve tereddüde yalnız bir cihetten hak verilir. O da pek kurnaz ve şeytan tabiatlı olan İttihatçı sülûkleri tanınmadıkları yerlerde Bolşevikler arasına karışır ve sokulur. Ve bu mümkündür. Lâkin bunlar ne kadar şeytanlık ve samimiyet gösterirse gösterebilir, çok geçmez foyaları meydana çıkar. Ve çıkacaktır ve meydana çıkınca da derhal lâayık oldukları muameleyi göreceklidir.

Yalnız şurasını da kaydetmek lâzımdır ki: Türkiye Bolşevikleri bütün namuslu insanları kendi arasında görmekle iftihar ederler. Bu nokta-i nazardandır ki eski fırkalar-dan herhangisine mensup olursa olsun fukara-yı halkın zararına çalışmamış ve zulüm ve gadr etmemiş, son moda tabiriyle anaforculuğa karışmamış, namus ve faziletiyle tanınmış her vatandaş Türkiye komünistleri arasına girebilir. Ve samimiyetle karşılanır. Türkiye Bolşevikleri böyle namuslu vatandaşlardan kendilerine arkadaşlar ararlar.

Türkiye Komünist Partisi

Merkez-i Umumîsi

Ankara 9 Ağustos 1920

[Mühürün ortasında Kiril harfleriyle

TKP yazılı!]

ESKİ DÜNYA NEDİR? YENİ DÜNYADA NELER OLUYOR?

Eski dünya birkaç bin zenginin milyonlarca insanları esir gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanların açlık ve sefâletine karşı kendi rahatlıklarını temin etmesinden başka bir şey değildir. Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar velhâsıl ayağıyla ve koluyla çalışan bütün işçiler geceyi gündüze katarak çalışır, çabalarlar. Pek zorlukla ancak karınlarını kuru bir ekmek ile doyurabilirler. Hasta olurlar. Aç ve ilaçsız kalırlar. Onlara ne ekmek veren olur, ne de ilaç veren ve ne de hekim getiren bulunur. Zavallı fukara! Askerlik der fukarayı alırlar, muharebe derler fukarayı getirirler. Angarya derler fukarayı sürüklerler. Dünyanın bütün ağır işlerini fukaraya yükletirler. Sütü fukara yapar. Yağı fukara yapar. Yünü, yapağıyı fukara yapar. İpliği fukara yapar. İpeği fukara işler. Odun ve kömürü fukara yapar.

Dünyada yenen giyilen her şeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları amele çalışır yapar. Fakat kendi aç, kendi çıplak ve kendi evsiz yurtsuzdur. Âşar der alırlar. Vergi der alırlar. İâne der alırlar. Yol parası, maarif hissesi der alırlar. Zavallı köylü her türlü vergilere katlanır. Ne yolu yapılır. Ne mektebi yapılır. Ne çocuğu okutulur. Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur. Ne şikâyetini dinleyen bulunur. Tahsildar ezer. Jan-

darma ezer. Polis ezer. Anafor, rüşvet hep köylüden, hep fukaradan alınır. Zengini onu tahkir eder, memuru onu tahkir eder. Kimse ona insan diye bakmaz. Sanki Allah köylüyü, fukarayı ve ameleyi, zenginlere kul ve köle olmak için yaratmış...

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler, gözünüzü açınız. Etrafınıza dikkatli bakınız. Etrafınızda bulunan ağalar, beyler, paşalar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar da sizin gibi insandır. Allah'ın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah insanları hep müsavî yaratmıştır. Kimseyi kimseye esir ve köle olarak halk etmemiştir. Sizi fukara yapan, cahil bırakan bu zâlim adamların şerrinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırınız. Sesinizi yükseltiniz. Onlardan korkmayınız. Onlar kendi kendilerine size bir şey yapamazlar. Sizi tutmak, sizi dövmek, sizi hapsetmek ve öldürmek için ellerinde bulundurdukları kuvvet yine fukara gürûhudur. Jandarmalar, polisler, askerler hep fukara evlâtlarıdır. Hep köylü evlatlarıdır. Onlar da öğrendiler ki karın tokluğuna çalıştıkları ve emirlerini dinledikleri bu adamlar zâlimdirler, gaddardırlar. Zalim insanların değil yalnız Allah'ın kulu olduklarını pek güzel anlıyorlar. Artık bundan sonra zenginlere, ağalara, paşalara ve bunların kurdukları hükümetlere itaat etmenin büyük bir günah olduğunu pek güzel anlıyorlar. Rusya'dan gelen haberleri, Rusya'daki, Azerbaycan'daki amele, çiftçi ve askerlerin yaptıkları işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükümetleri, tamamen değiştirmişler. Yeni idare, yeni hükümetler yapıyorlar. Yeni dünya bambaş-

ka oldu. Bildiğimiz hükümetler, idareler, askerlikler hep değişti. Yeni dünyada hükümetler hep fukara eline geçti. Hükümet adamları fukaranın intihabıyla yapılıyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, müdürler hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep müsavî oldu, rütbeler hep lağvedildi. Herkesin zenginliği müsavî oldu. Zenginlerin, tüccarların paraları hükümetler tarafından zabt olundu. Malları, mülkleri alındı. Hepsi milletin malı oldu. Hükümetin hazinesi para ile doldu. Her yerde, her köyde mektepler açıldı. Hastahaneler yapıldı. Altı yaşından on beş yaşına kadar bütün çocuklar mekteplere dolduruldu. Hekimler, hastahaneler, eczahaneler hep bedava hep meccânen oldu....

Çalışmayana ne ekmek, ne giyecek, ne de ev hiçbir şey vermiyorlar. Herkes çalışmaya mecbur tutuluyor. Ve her çalışanın elinden çıkan iş, bütün çalışan insanlar arasında müsâvaten taksim ediliyor.

Maaşlar hep bir olmuş. Kumandan ile asker, vali ile odacı veya küçük bir kâtip hep aynı maaşı alıyor. Bütün insanlar her şeyde müsavî olmuş. Yalnız herkes yapabildiği, becerebildiği bir iş yapmaya mecburdur. İşini gören adam artık hiçbir şey düşünmüyor. Yiyeceğini, giyeceği şeylerini, oturacağı evi velhasıl bütün ihtiyaçlarını hep hükümet adamları düşünüyor. Onlar hazırlıyor. Ve herkese onlar veriyor. Bütün o eski mahkemeler lağvolmuş. Hapis cezaları kaldırılmış. Kabahat yapanlara fazla çalıştırmakla ceza yapıyor.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi geçiniyor. Bir asker zabıtine ve hatta en büyük kumandanına beyefendi,

paşa hazretleri demiyor. Zabit arkadaşı, kumandan arkadaş diyor. Köylü de hükümet adamlarına yine böyle arkadaş diye hitap ediyor. Kumandanlar, askere, memurlara, köylüye hep arkadaş diyor ve arkadaşça muamele ediyor. Dövmek, sövmek, fena söylemek ortadan kalktı. Hepsi arkadaş ve kardeş oldu. Nefer neferliğini biliyor. Vazifesini yapıyor. Zabitinden ne emir alırsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emri neferin ifa etmesi bir vazifedir. Zabitin vazifesi söylemek, neferin de vazifesi yapmaktır. İşte o kadar. Vazifesini yapmayan her kim olursa olsun mutlaka şiddetle ceza görüyor. Birbirlerine itaatsizlik, hürmetsizlik kalmamış. Herkes birbirine arkadaşçasına hürmet ediyor.

Hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık, rüşvet, anafor kâmilten ortadan kalkmış. Mal mülk sahibi olmak yasak olduğu için rüşvet, anafor, hırsızlık gibi fenalıkları yapmaya bir sebep kalmamış. Velhasıl herkes insanlığı anlamış. Herkes birbirine müsavî olmuş... Bizde de böyle olacak... Biz de bu yola gidiyoruz.

Salih Hacı Oğlu⁷⁶

76 *TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1*, CD 12, Klasör: 17_36, Belge No: 24-30 (Eski Türkçe).

Hafî TKP ve THİF Genel Sekreteri SALİH HACIOĞLU

Salih Hacıoğlu'nun RGASPI'de bulunan şahsi dosyasından ve diğer belgelerden hareketle hazırladığımız bu kitapta, onun Hafî Türkiye Komünist Partisi veya Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nde başlayan, iki dönem halinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nda devam eden ve nihayet Türkiye Komünist Partisi'nde son bulan siyasal çalışmalarını sunmaya çalıştık. Böylece ağırlıklı olarak Nâzım Hikmet'in hakkında yazdığı şiir dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde yaşadığı sürgün ve ölümüyle anılan Salih Hacıoğlu'nun çok yönlü çalışmaları hakkında bir fikir vermeyi hedefledik.

Salih Hacıoğlu, Ankara'da başladığı komünist faaliyetini, Mezopotamya'ya yönelik olarak Adana ve Mersin bölgesinde sürdüren, bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra taşrada, özellikle Samsun-Trabzon hattında yürüten ender komünist önderlerden biridir. Türkiye komünist hareketi içinde gerek mesleği, gerekse siyasal faaliyeti itibariyle köylüler arasında Salih Hacıoğlu kadar çok çalışmış ve onları tanımış bir ikinci kişi yoktur. 1928-1939 arasında komünist partisi dışında kalmış olan Salih Hacıoğlu inat ve ısrarla yürüttüğü mücadelesi sonucunda yeniden TKP üyeliğini kazanmış ve yaşamını TKP üyesi olarak tamamlamıştır.

Teorik çalışmalarından çok etkili pratik-örgütücü faaliyetleriyle öne çıkan bir komünist önder olarak Salih Hacıoğlu'nun mücadelesine ve anısına saygıyla...

